

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Т.Г.ШЕВЧЕНКА

На правах рукопису

КОШЕЛЬ АННА ПАВЛІВНА

УДК 378.016:[373.2-051:614]

**ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНЬОГО
ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ У
ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ**

13.00.04 – теорія і методика професійної освіти

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
кандидат педагогічних наук,
доктор історичних наук, професор
Курок Олександр Іванович

Чернігів – 2015

ЗМІСТ

	Стор.
ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ.....	4
ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	12
1.1. Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів як науково-практична проблема.....	12
1.2. Психолого-педагогічні аспекти формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.....	31
1.3. Особливості формування культури здоров'я в сучасній практиці у процесі підготовки фахівців дошкільної освіти у ВНЗ.....	41
Висновки до першого розділу.....	51
РОЗДІЛ 2. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ.....	53
2.1. Сутність і компонентна структура культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.....	53
2.2. Концептуальні основи формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійної підготовки.....	60
2.3 Модель формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу.....	73
Висновки до другого розділу.....	94

РОЗДІЛ 3. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ..	96
3.1. Діагностика сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.....	96
3.2. Оптимізація процесу формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.....	123
3.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту.....	149
Висновки до третього розділу.....	165
ВИСНОВКИ.....	167
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	172
ДОДАТКИ.....	200

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ВНЗ – вищий навчальний заклад

ДНЗ – дошкільний навчальний заклад

ЗНЗ – загальноосвітній навчальний заклад

ЕГ – експериментальна група

ІЗ – індивідуальні здоров'я

ЗН – засоби навчання

ЗСЖ – здоровий спосіб життя

КЗСЖ – культура здорового способу життя

КГ – контрольна група

КЗ – культура здоров'я

ПЗ – професійне здоров'я

ВСТУП

Актуальність теми. Головними пріоритетами системи освіти в Україні, згідно із Законом України «Про освіту», Державною програмою «Освіта. Україна XXI століття», Національною програмою «Діти України», Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті та іншими нормативними документами, є збереження і зміцнення фізичного і морального здоров'я учнівської молоді, виховання у дітей та молоді свідомого та дбайливого ставлення до здоров'я, дотримання принципів здорового способу життя, забезпечення всебічного розвитку людини як найважливіших умов формування освіченої, творчої, культурної, духовної особистості, становлення громадян України, закладання основ економічного та соціального прогресу держави.

Сучасні фундаментальні зміни в житті українського суспільства, загострені соціальні та екологічні проблеми країни зумовили появу тенденції погіршення здоров'я громадян. Однією з найбільш вразливих категорій населення є підростаюче покоління, тому висувуються нові вимоги до професійної підготовки майбутнього вихователя, здатного до формування, збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку. Реалізація цього важливого завдання дошкільної освіти в сучасній соціокультурній ситуації неможлива без визнання пріоритету здоров'я усіх суб'єктів освітнього процесу, що актуалізує проблему підготовки майбутніх вихователів (Л. Альошина, Е. Вайнер, Л. Волошина, И. Глинянова, Г. Зайцев, В. Колбанов, Е. Шульгін).

Формування здоров'я дітей педагогічними засобами залежить від зусиль усього педагогічного колективу вихователів. Здоров'ятворча діяльність буде тим ефективніша, чим вищий рівень культури здоров'я всіх суб'єктів освітнього процесу (Е. Вайнер, О. Богініч, Л. Волошина, Е. Волинська, Н. Гончарова та ін.).

Однак головною проблемою сьогодення залишається відсутність пріоритету культури здоров'я в суспільстві та у структурі педагогічної діяльності вихователя, недостатнє розуміння місця здоров'я в освітньому просторі (Л. Макарова, В. Соломін, І. Ільїна, А. Пашков, Г. Подчалимова, В. Сластьоніна, Т. Шамова, І. Щербак та ін.).

У зв'язку з цим актуальним стає формування культури здоров'я самих педагогів, формування в них прагнення до здоров'ятворення. Культура здоров'я вихователя дошкільного навчального закладу має формуватися протягом усього періоду навчання у ВНЗ і передбачає вироблення ціннісно-сміслових і діяльнісно-практичних підстав збереження та зміцнення здоров'я своїх майбутніх вихованців (І. Брехман, Г. Кривошеєва, Т. Книш та ін.). Підготовлений таким чином вихователь дошкільного навчального закладу повинен бути зацікавлений у впровадженні та розповсюдженні здоров'язбережувальних технологій у практику навчання і виховання.

На сучасному етапі виокремилася низка підходів до розуміння суті культури здоров'я (Г. Зайцев, В. Колбанов, Г. Кривошеєва, Т. Берсенєва, Л. Татарнікова, С. Васильєв, Ю. Драгнєв), її змісту і структури (І. Глинянова, Е. Вайнер, Е. Мамаєва, А. Мітяєва), визначення принципів формування культури здоров'я педагога (Л. Уткіна, В. Бабич).

Разом із тим аналіз педагогічної літератури свідчить, що для сучасного стану теорії і практики в галузі педагогіки здоров'я характерним є існування певних протиріч, а саме між:

- збільшенням потреби суспільства в педагогах, що володіють культурою здоров'я, і недостатньою розробленістю її наукових основ і засобів, що забезпечують ефективність формування культури здоров'я у майбутніх педагогів у процесі професійної підготовки;
- збільшенням кількості майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, які мають проблеми теоретичних і практичних аспектів здорового способу життя, і недостатньою увагою до цих питань;
- уявленнями про структуру культури здоров'я майбутнього

вихователя дошкільного навчального закладу, рівнями сформованості та логікою організації формування культури здоров'я у процесі професійної підготовки.

Таким чином, актуальність, теоретична і практична значущість проблеми формування культури здоров'я, недостатня розробленість її теоретичних та практичних аспектів зумовили вибір теми дослідження **«Формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу у процесі професійної підготовки».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема і зміст дисертаційного дослідження є складовою частиною комплексної науково-дослідної теми кафедри дошкільної та початкової освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка з наукового напрямку «Теорія і практика дошкільної освіти в Україні у другій половині XIX на початку XXI ст.» (номер державної реєстрації 0108U000854 від 19 лютого 2011 року).

Тема дисертації затверджена Вченою радою Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка (протокол № 3 від 03.11.2011 р.) і узгоджена в бюро Міжвідомчої ради з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 8 від 25.11.2011 р.).

Мета дослідження: теоретично обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови та модель формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійної підготовки.

Для досягнення поставленої мети дослідження визначено такі основні **завдання:**

1. На основі аналізу психолого-педагогічної, валеологічної наукової літератури встановити стан розробленості проблеми формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійної підготовки.

2. Уточнити сутність та конкретизувати зміст поняття «культура здоров'я».

3. Розробити модель та обґрунтувати педагогічні умови формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

4. Визначити критерії та показники культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, охарактеризувати рівні її сформованості у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

5. Експериментально перевірити ефективність педагогічних умов та моделі формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійної підготовки.

Об'єкт дослідження – процес професійної підготовки майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу.

Предмет дослідження – педагогічні умови формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі.

Для досягнення мети та розв'язання поставлених завдань дисертаційного дослідження була розроблена програма його проведення, реалізація якої передбачала застосування комплексу **методів дослідження**, а саме: *теоретичних* – аналіз філософської, психологічної і педагогічної літератури, нормативних документів з проблеми дослідження; класифікація та систематизація теоретичних і експериментальних даних; теоретичне моделювання процесу формування культури здоров'я, що надало змогу систематизувати теоретичний матеріал з теми дослідження; *емпіричних* – методів збору інформації (анкетування, тестування, бесіда, педагогічне спостереження, вивчення продуктів діяльності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів), що сприяло вивченню стану досліджуваної проблеми; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний) з метою апробації педагогічних умов та моделі; *методів математичної статистики* – для оброблення даних педагогічного експерименту, перевірки вірогідності отриманих результатів дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що *вперше*:

- обґрунтовано педагогічні умови формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (організація занять у формі міжсуб'єктного діалогу викладача і студентів, спрямованого на взаємообмін і взаємозбагачення їх ціннісних сфер; розвиток рефлексивних здібностей студентів з метою пошуку шляхів і засобів безперервного самовдосконалення та саморозвитку в процесі професійної освіти; розробка і впровадження педагогічної технології, спрямованої на формування основних компонентів культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; упровадження спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ»);

- розроблено модель формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, складовими блоками якої є цільовий (мета, завдання), організаційно-змістовий (зміст, етапи формування культури здоров'я, форми, методи, засоби та педагогічні умови), результативний (критерії, рівні сформованості культури здоров'я та результат);

- визначено критерії, показники та схарактеризовано рівні сформованості культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-освітній та практично-діяльнісний);

удосконалено:

- сутність, зміст та компонентну структуру культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; теоретичні та методичні засади її формування;

подальшого розвитку набули:

- інтерактивні технології навчання і виховання майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Практичне значення одержаних результатів полягає у впровадженні спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутнього вихователя ДНЗ»;

методичного супроводу процесу формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу.

Результати дисертаційного дослідження можуть бути використані у подальшій розробці проблем здоров'яформування й здоров'язбереження майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Розкриті та обґрунтовані педагогічні аспекти здорового способу життя можуть стати основою науково-теоретичного пізнання, що дозволяє проводити комплексні теоретичні та практичні дослідження в галузі природничо-наукової підготовки фахівців у сфері дошкільної освіти.

Особистий внесок здобувача. У статті [3], опублікованій спільно з співавтором, дисертанткою обґрунтовано компоненти культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу.

Результати дослідження впроваджено в навчально-виховний процес Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка (довідка № 39 від 20.10.2014 р.), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 2478 від 21.10.2014 р.), Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 2084 від 20.10.2014 р.), Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського (довідка № 01-12/830 від 17.10.2014 р.), Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди (довідка № 269 від 13.03.2015 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні положення та результати дослідження доповідалися та обговорювалися на науково-практичних конференціях різного рівня:

– *міжнародних* – «Природне середовище і здоров'я людини. Фізкультурно-оздоровчі технології формування особистості фахівця» (Чернігів, 2013); «Актуальные проблемы психологии и педагогики» (Уфа, 2014);

– *всеукраїнських з міжнародною участю* – «Дошкільна і початкова освіта: проблеми, перспективи, наступність» (Суми, 2012) «Теорія і практика природничого навчання школярів» (Чернігів, 2014р);

– *всеукраїнських* – «Ідеї К.Д. Ушинського в розвитку вітчизняної освіти» (Чернігів, 2013); «Проблеми технологічної освіти в сучасних умовах» (Чернігів, 2012);

семінарах – «Регіональні особливості модернізації дошкільної та початкової освіти» (Чернігів, 2013); «Формування навичок та вмінь з безпеки життєдіяльності дитини за Базовим компонентом дошкільної освіти» (Чернігів, 2013).

Публікації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження відображено в 12-ти публікаціях автора, серед них: 6 статей у фахових виданнях України (5 одноосібних), 1 – у зарубіжному фаховому виданні, 1 навчально-методичний посібник, 4 статті опубліковано у інших наукових виданнях.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (249 найменувань, з них 6 іноземних), 5 додатків на 26 сторінках. Загальний обсяг дисертації – 226 сторінок, з них основного тексту – 171 сторінки. Робота містить 16 таблиць, 8 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У розділі здійснено теоретичний аналіз проблеми формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів як науково-практичної проблеми, схарактеризовано психолого-педагогічні аспекти її розв'язання та визначено здоровий спосіб життя студентів як підґрунтя формування культури здоров'я у процесі професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

1.1. Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів як науково-практична проблема

Розв'язання проблеми збереження і зміцнення здоров'я дітей та молоді є пріоритетним напрямом розвитку освіти, оскільки, згідно з сучасними уявленнями, основним фактором у формуванні, збереженні та зміцненні здоров'я особистості є її небайдуже ставлення до власного здоров'я. Це передбачає формування в людини життєвого пріоритету здоров'я і є завданням освіти. Кінцевою метою освітнього процесу особистості поряд з професійними якісними ознаками має стати формування її культури здоров'я як невід'ємної, а по можливості й пріоритетної, частини загальної культури [64, с. 378; 81, с. 180].

Значну увагу проблемі збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління приділено в Законах України «Про освіту», «Про загальну середню освіту», «Про вищу освіту», Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Міжгалузевої комплексної програми «Здоров'я нації на 2002-2011 роки», Національній програмі «Діти України», Концепції «Здоров'я через освіту» та ін.

Для здійснення теоретичного аналізу формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних закладів необхідно проаналізувати взаємозв'язок формування культури здоров'я особистості і загалом культури особистості, оскільки поняття «культура особистості» має певну еволюцію суджень, трактувань і визначень, як і поняття «культура».

У «Філософському енциклопедичному словнику» поняття «культура» розглядається як специфічний спосіб організації і розвитку людської життєдіяльності, представлений у продуктах матеріальної і духовної праці, у системі соціальних норм і закладів, духовних цінностях, у сукупності відносин людей до природи, між собою і до самих себе [231].

Із цього визначення випливає, що культура охоплює всі сторони діяльності суспільства і людини. М. Злобін розглядає поняття «культура» як творчу діяльність людини, засновану на розмежуванні культурних цінностей [109, с. 21; 110].

Л. Коган і Ю. Вишневська вважають, що не всяка людська діяльність розвиває і збагачує культуру, а лише та, у результаті якої створюються нові зразки та цінності матеріального й духовного життя, у результаті якої розвивається і змінюється сама людина [135, с. 82]. У цьому сенсі ми можемо стверджувати, що діяльність педагога розвиває і збагачує культуру суспільства й культуру особистості.

Аксіологічне трактування культури дещо звужує її сферу, відносячи до неї лише цінності, позитивні результати діяльності людей. Крім того, культура розглядається як статичне явище, як набір цінностей, що утворилися в процесі історичного розвитку суспільства і є його результатом, але не як процес, і не дає змоги з достатньою повнотою досліджувати її внутрішню структуру [145; 184].

З позицій особистісно зорієнтованого й діяльнісного підходів до формування культури здоров'я, саме поняття культура здоров'я може бути визначене як соціально значуща особистісно-творча діяльність у діалектичному взаємозв'язку її результативності для самої людини і для

соціуму. У даному випадку, результатом людської діяльності є перетворення досвіду людської цивілізації у власні морально-етичні надбання і норми, що реалізують його у своїй соціальній і професійній діяльності [132, с. 70; 133, с. 12; 158, с. 149].

З аналогічними визначеннями виступають В. Давидович, Ю. Жданов, М. Злобін, М. Каган, Е. Маркарян, О. Ханова та ін. В. Давидович і Ю. Жданов розглядають діяльність як основну одиницю аналізу культури [71, с. 39; 91; 109; 124; 168]. Тоді як М. Каган визначає культуру як єдність способів і продуктів людської діяльності [124, с. 94].

Соціологічний підхід до тлумачення поняття «культура» пояснює її «як фактор організації і утворення життя будь-якого суспільства. В кожному суспільстві (які в кожному живому організмі) є певні культуротворчі «сили», що направляють його життя по організованому, а не хаотичному шляху розвитку. Культурні цінності створюються самим суспільством, але вони ж потім і визначають розвиток цього суспільства, життя якого починає все більше залежати від вироблених ним цінностей. Таким є своєрідність суспільного життя: надлюдиною часто панує те, що народжено нею самою» [124, с. 14].

Для деяких учених є визначальним соціальний зміст поняття «культура». Зокрема, В. Стьопін зазначає, що для нього культура – «це геном соціального життя. Щоб виник новий тип суспільства, повинна виникнути нова культурна матриця. Подібно до того, як ген визначає, яким буде організм, так тип культури визначає, як буде відтворюватися діяльність людини» [226, с. 35].

У цьому сенсі культура здоров'я особистості визначає збереження здоров'я наступних поколінь, особливо підростаючого покоління, впливає на формування культури здоров'я дітей, починаючи з дошкільного виховання, психолого-педагогічний супровід якого у сімейному вихованні здійснюють батьки, а в соціальному – вихователі дошкільних закладів.

Представники особистісно-творчого підходу при аналізі формування культури особистості, зокрема Л. Коган, відзначають, що сутність культури виявляється, перш за все, у діяльності, а не в сукупності досягнень і цінностей, накопичених людством у процесі історичного розвитку: культура не самостійна соціальна сфера, а наскрізна характеристика всієї соціальної системи, і в будь-якому громадському явищі існує його специфічно-культурний аспект, основна соціальна функція якого – людинотворчість, тобто людська особистість – абсолютний і суб'єктивний предмет культури. Культура є мірою і способом формування певного типу особистості [136].

З поняттям «культура» тісно пов'язане поняття «освіта», адже їхнім суб'єктом і об'єктом є людина. Культура зумовлює цілі, завдання і зміст освіти. Разом з тим, освіта є найважливішим чинником розвитку культури [124; 135].

Саме тому актуальність формування культури здоров'я у підростаючого покоління є очевидною: особливо важливим є завдання збереження і зміцнення здоров'я дітей та молоді через освіту і культуру за допомогою властивих їм соціальним цінностям.

Іншим ключовим поняттям нашого дослідження є категорія «здоров'я». На думку вчених, до сьогодення одним з кращих трактувань індивідуального здоров'я залишається визначення, дане проф. Г. Сігерістом у 1941 році: «Здоровою може вважатися людина, яка відрізняється гармонійним фізичним та розумовим розвитком і добре адаптована до навколишнього фізичного та соціального середовища. Вона повністю реалізує свої фізичні та розумові здібності, може пристосовуватися до змін у навколишньому середовищі, якщо вони не виходять за межі норми, і додає свій внесок у благополуччя суспільства, співрозмірний з її здібностями. Здоров'я тому не означає просто відсутність хвороб: це щось позитивне, цежиттерадісне і охоче виконання обов'язків, які життя покладає на людину» [147, с. 208].

На тих же положеннях засновано і сформульовано визначення

Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ): «Здоров'я – це стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя, а не лише відсутність хвороб та фізичних вад». Здоров'я людини – проблема, розв'язання якої полягає у досягненні нею стану гармонії, її розвитку й утриманні оптимального психічного здоров'я на все життя. Такий підхід до розуміння здоров'я засвідчує, що в сучасних людей, особливо молоді, воно є під загрозою [28; 75; 173, с. 93].

Розглядаючи здоров'я як особливий соціальний феномен, необхідно виділити такі аспекти. Перший – це здоров'я як надіндивідуальний стан людини щодо суспільства як суб'єкта історії. Другий – це особливе суб'єктне ставлення до здоров'я і здоров'я в суб'єктних стосунках індивідів, індивідів і суспільства в їх складній взаємодії. Третє – це здоров'я як підстава самовизначення й міра свободи індивіда як суб'єкта історії [145, с. 91].

В історії науки в кінці ХХ століття відбулось становлення науки про індивідуальне здоров'я людини – валеології, що зумовило введення нових термінів, зокрема валеологічна освіта і валеологічна культура особистості, які є потужними чинниками формування і збереження індивідуального здоров'я людини, саме валеологія дає чіткі пояснення взаємозв'язку індивідуального розвитку особистості і його впливу на стан здоров'я [34, с. 17; 62, с. 120; 63, с. 5].

Формування культури здоров'я, за переконанням В. Горашука, повинно здійснюватися на засадах такого світогляду, при якому людина усвідомлює себе на космопланетарному, біосоціальному й національно-особистісному рівні [77, с. 12].

Означене тривимірне розуміння здоров'я людини як частини Всесвіту розкриває феномен гармонійного розвитку людини і її здоров'я, усвідомлення своєї ролі в суспільстві для власного здоров'язбереження і здоров'язбереження наступних поколінь, тобто становлення ноосферної свідомості [31, с. 258; 64, с. 377].

З огляду на це, доходить висновку Г. Воскобойнікова, рівень валеологічної освіти й культури є визначальною складовою ноосферної свідомості людини й суспільства, оскільки це рівень відповідальності за власне здоров'я і здоров'я свого оточення. У сучасному світі на рівень здоров'я людини впливають чинники середовища, як природного так і соціального, але найбільш вагомим чинником є сама людина [65, с. 89].

Здоров'я – категорія, що визначається як універсальна людська цінність і поєднує не лише біологічну, а й соціальну, психологічну, духовну складові, тобто цілісний фізичний, інтелектуальний, моральний стан особистості, її морально-вольові, ціннісно-мотиваційні настанови, що підвищують рівень особистої зрілості і фізичний рівень, покращуючи можливості задоволення потреб людини. Здоров'я як складна, багатоаспектна категорія було предметом дослідження вітчизняних та зарубіжних науковців другої половини ХХ століття та сучасних науковців-педагогів: М. Амосов, Ш. Амонашвілі, Г. Апанасенко, І. Бех, І. Брехман, Ю. Бойчук, Б. Братусь, О. Вакуленко, О. Ващенко, Д. Венедиктов, М. Віленський, Г. Воскобойнікова, М. Гончаренко, В. Горашук, С. Горчак, Л. Животовська, В. Казначєєв, Ю. Кобяков, Л. Коваль, В. Колбанов, О. Куц, Ю. Лісіцин, А. Маслоу, Ю. Мечетний, Г. Оллпорт, С. Омельченко, В. Оржеховська, Л. Попова, В. Романенко, М. Сентизова, Д. Солопчук, С. Страшко, Л. Сущенко, С. Сидорчук, Г. Царегородцев, Г. Щедріна, М. Чуркіна, К. Ясперс та ін. [65, с. 85; 142; 143; 187; 227; 239].

Саме тому на значущості аксіологічного та антропо-гуманістичного підходів до сучасної стратегії збереження здоров'я в сучасних екологічних умовах наголошує Ю. Бойчук [29, с. 146; 30, с. 12].

На думку Г. Воскобойнікової, у соціальному середовищі найвагомішими факторами впливу на індивідуальне здоров'я людини є соціальний і економічний розвиток суспільства, розвиток освіти й культури і, у свою чергу, на самореалізацію людини в ньому – соціально-гігієнічні умови праці та відпочинку, відповідне соціокультурне середовище та мікросоціум –

сім'я, повноцінна гендерність, якість медичної допомоги, профілактико-оздоровчі і медичні послуги. Але в сучасному суспільстві людина своєю поведінкою, соціальною діяльністю сама провокує укорінення стійких біологічних порушень і як наслідок – розвиток патологічних процесів в організмі. Раціональним вирішенням цієї глобальної проблеми є розвиток профілактичної медицини, адже запобігти розвитку патологічного процесу можливо тільки створивши умови, сприятливі для зміцнення здоров'я та усунення шкідливих і руйнівних факторів довкілля. Саме за таких умов значно зросте роль не тільки соціальної гігієни, екології людини і санології, а й педагогічних дисциплін, зокрема валеології, тобто основ здоров'я людини та безпеки життєдіяльності [65, с. 7].

Кожна людина потребує корекції свого здоров'я, але не має достатньої інформації для розроблення індивідуальної оздоровчої системи. Тому удосконалення просвітницької роботи з питань здоров'я, її науково-методичне забезпечення, підготовка вчителів та викладачів для здійснення цієї роботи; проведення відповідних наукових досліджень, постійного моніторингу стану здоров'я населення, особливо дітей та підлітків; вдосконалення роботи засобів масової інформації з метою спрямування їх на проблеми формування культури здоров'я тощо – усе це є актуальними питаннями розвитку української держави [65, с. 86].

Аналізуючи багатовимірність поняття «здоров'я людини», до сукупності його складових – фізичного, психічного, морального, духовного і соціального – Б. Долинський додає професійне здоров'я. Погляди вченого, перегукується з думкою Г. Воскобойнікової, яка зазначає: від того, наскільки і як людина реалізує себе в процесі своєї життєдіяльності (у сучасних вимірах значущої складової – професійної діяльності), залежить її здоров'я [65, с. 87; 94, с. 379].

Підвищення рівня здоров'я, зазначає Б. Долинський, залежить передусім від самої людини, тож завданням педагогів вищої школи є цілеспрямована, свідома робота з майбутніми вчителями, спрямована на

розвиток їхніх життєвих ресурсів, намагання зробити здоровий спосіб життя сутнісною характеристикою їхньої життєдіяльності [95, с. 27].

Ю. Драгнєв виокремлює три аспекти індивідуального здоров'я: а) духовний аспект здоров'я, показниками якого є прагнення до самопізнання, знання про культуру здоров'я, розроблення індивідуальної оздоровчої системи в умовах комп'ютеризації навчання; б) психічний аспект здоров'я, що характеризується такими, як показниками: мотивація до користування оздоровчими технологіями, наявність мети самооздоровлення, оптимальна організація розумової роботи та відпочинку під час і після роботи на комп'ютері; в) фізичний аспект здоров'я, до якого належали показники активної діяльності в питаннях самооздоровлення, використання оздоровчих засобів, оптимальної організації фізичної роботи та відпочинку до під час і після роботи на комп'ютері [96 с. 10; 97,].

На думку М. Амосова, здоров'я – це максимальна продуктивність органів зі збереженням якісних меж інших функцій. Для здоров'я, як зазначає автор, однаково потрібні чотири умови: фізичні навантаження, обмеження в харчуванні, загартовування, час і вміння відпочивати. Щоб бути здоровим, потрібні власні зусилля, постійні й значні, замінити їх не можна. Людина настільки досконала, що повернути своє здоров'я може майже з будь-якої точки його занепаду [3, с. 17].

І. Брехман визначає здоров'я як здатність людини зберігати відповідно віку стійкість в умовах різких змін кількісних і якісних параметрів триєдиного потоку сенсорної, вербальної і структурної інформації [39; 40].

Ю. Лісіцин вважає, що здоров'я людини не може зводитися лише до констатації відсутності хвороб, нездужання, дискомфорту, це стан, який дає змогу людині мати необмежене у своїй свободі життя, повноцінно виконувати властиві людині функції, насамперед трудові, вести здоровий спосіб життя, тобто випробовувати душевне, фізичне й соціальне благополуччя [161, с 3; 162, с. 15].

А. Щедріна розуміє здоров'я як цілісний багатовимірний динамічний

стан (що включає позитивні та негативні сторони), що розвивається у процесі реалізації генетичного потенціалу в умовах конкретного соціального та економічного середовища і що дає можливість людині по-різному здійснювати свої біологічні та соціальні функції [238, с. 23; 239].

Академік В. Казначесв визначає здоров'я індивіда як «процес (динамічний стан) збереження і розвитку психічних, фізіологічних, біологічних здібностей людини, її оптимальної працездатності, соціальної активності при максимальній тривалості життя». Включене у визначення поняття оптимальної працездатності не передбачає автоматично відповідного високого рівня реалізації цього виду здібностей людини, її економічної, у тому числі виробничої, дієздатності і, більше того – активності в аспекті пошукової поведінки у сфері суспільного виробництва [126; 127, с. 160; 128].

В. Петленко, Д. Давиденко вважають, що здоров'я – це нормальний психосоматичний стан людини, здатної реалізувати свій потенціал тілесних і духовних сил і оптимально задовольнити систему матеріальних, духовних і соціальних потреб [181, с. 15].

В. Колбанов стверджує, що здоров'я людини – це безперервність природних станів життєдіяльності, що характеризується здатністю організму до самозбереження і досконалої саморегуляції, підтримання гомеостазу, самовдосконалення соматичного і психічного статусу, за умови оптимальної взаємодії органів і систем, адекватної пристосовності до мінливого навколишнього середовища, використання резервних і компенсаторних механізмів відповідно до фенотипових потребам і можливостей виконання біологічних і соціальних функцій [138].

У своєму дослідженні ми дотримуємося точки зору В. Казначесва, який розглядає здоров'я як процес життєвого циклу (вітальної життєдіяльності) з адекватною природі людини реалізацією фізіологічних, психічних, біологічних потреб особистості в оптимальній соціально-трудовай активності, репродуктивності за максимальної тривалості активного життя [128, с. 40].

Резюмуючи викладене, слід зазначити, що здоров'я розглядається не тільки як статичний стан, а й як динамічний процес формування організму й особистості [238; 246].

Протягом багатовікової історії діалектичний розвиток філософії здоров'я людини супроводжується паралельними процесами здоров'язбереження в суспільстві, що поступово перетворюються в суспільну охорону здоров'я, динамічні процеси якого забезпечують розвиток медичних і соціально-економічних наук, а також соціально-економічний поступ суспільства; паралельно розвивається освітній напрям здоров'язбереження. Тому, на думку Г. Воскобойнікової, раціонально виокремити поняття «філософія здоров'язбереження», що формується і розвивається в процесі розвитку суспільства та індивідуального розвитку особистості. Необхідно доповнити трактування поняття здоров'я як філософської категорії тим, що його слід розглядати не як статичне, а в динаміці, відповідно до індивідуальних процесів життєдіяльності, перш за все онтогенезу (для дітей та молоді відповідно до вікового розвитку), умов життєдіяльності – екологічних і соціальних, освітнього процесу, що є потужними чинниками як покращення стану здоров'я людини, так і його погіршення. Узагальнюючи теоретичний аналіз, Г. Воскобойнікова вводить поняття «індивідуальний валеогенез» та «соціальний валеогенез», які також повинні сприйматися у вимірах часу, відповідно до рівня розвитку особистості і суспільства, що визначають умови життєдіяльності людини як біосоціальної істоти [65, с. 101-102].

Поряд з цим удосконалення наукового визначення набули декілька компонентів здоров'я:

1. Соматичне здоров'я – поточний стан органів і систем людського організму. Основу соматичного здоров'я становить біологічна програма індивідуального розвитку людини, яка опосередкована базовими потребами, які домінують на різних етапах онтогенезу. Ці потреби з одного боку служать пусковим механізмом розвитку людини, а з іншого – забезпечують

індивідуалізацію цього процесу. Стан соматичного здоров'я залежить від стресостійкості організму та саморегуляції у життєвих ситуаціях [198; 242; 245].

2. Фізичне здоров'я – рівень розвитку органів і систем організму та їх функціональних можливостей. Основу фізичного здоров'я становлять морфологічні та функціональні резерви, що забезпечують адаптаційні процеси організму в умовах впливу на нього різних факторів [17; 18; 19; 241; 244].

3. Психічне здоров'я – стан психічної сфери людини. В його основі – стан загального душевного комфорту, що забезпечує адекватну регуляцію поведінки. Такий стан обумовлюється біологічними й соціальними потребами, а також можливостями їх задоволення. Формування правильних базових потреб і механізмів задоволення становить основу нормального психічного здоров'я людини [15; 18; 81; 101; 216, с. 32; 244].

4. Моральне здоров'я – комплекс характеристик мотиваційної й потребо-інформаційної основи життєдіяльності людини. Основу морального компонента здоров'я визначає система цінностей, установок і мотивів поведінки індивіда в суспільстві. Такий компонент визначається духовністю людини, вихованням, рівнем загальної культури та знань [43; 80; 82; 83; 214].

5. Соціальне здоров'я – це соціальні умови й відносини людини в суспільстві, що узгоджуються з законами природи і сприяють розвитку життя та діяльності людей. Людина є здоровою лише за наявності нормальних матеріальних, духовних умов, а також відносин між людьми, між людиною й суспільними інституціями у різних сферах життєдіяльності (родинно-побутовій, навчальній, виробничій, дозвільній). Водночас, створені людьми умови й відносини не можуть суперечити природним закономірностям, бо, в іншому випадку, це призведе до погіршення здоров'я. Матеріальні надбання й людські відносини обов'язково мають узгоджуватися із законами природи, суспільства [45; 173 с. 143].

М. Гончаренко визначає соціально-психологічне здоров'я як

інтегративну цілісність людини, що виявляється в оптимальній єдності соціального й біологічного аспектів розвитку індивідуальності на основі пріоритету духовно-моральних цінностей у конкретних умовах життєдіяльності [71; 72; 73, с. 43].

В. Пономаренко виділяє кілька категорій здоров'я: «Здоров'я є економічна категорія, що визначає духовну потребу в забезпеченні вибору способу життя, творчого творення бути природовідповідною особистістю. Здоров'я як соціальна категорія є родовий носій сенсу буття, що забезпечує еволюційний розвиток сили розуму людини. Здоров'я як правова категорія є світоглядно усвідомлена відповідальність людини за збереження біосфери, екологічного середовища, ергономічності умов праці, навчання, фізичного виховання і культури». Науковець також уперше вводить поняття «професійного здоров'я», під яким розуміє «властивість організму зберігати компенсаторні і захисні механізми, що забезпечують працездатність у всіх умовах, у яких протікає професійна діяльність. Психофізіологічні та біологічні резерви становлять основу професійного здоров'я» [186].

В. Ліщук, Е. Мосткова дають власне визначення здоров'я – це здатність до самозбереження життєвої сили людини [163].

Якщо розглядати більш детально, то здоров'я – це здатність:

- пристосовуватися до середовища і до власних можливостей;
- протистояти зовнішнім і внутрішнім збуренням, хворобам, пошкодженням, старінню та іншим формам деградації;
- зберігати себе, природне й штучне середовище проживання, збільшувати тривалість повноцінної життєдіяльності, поліпшувати наявні властивості і здібності свого організму, якості життя й місце існування;
- виробляти, підтримувати і зберігати собі подібних, а також культурні, духовні та матеріальні цінності;
- бачити адекватну самосвідомість, етико-естетичне ставлення до себе, ближніх, людини, людства, добра і зла [44; 46; 48; 49; 162].

Розглядаючи проблему здоров'я, кожна людина мимоволі спирається на наявні у неї знання та уявлення про себе, про навколишній світ і взаємодії з ним. Уявлення про людину і її здоров'я змінювалися протягом історії розвитку людства багато разів, але найбільш кардинально вони змінилися в другій половині ХХ століття. Очевидно виникає необхідність підходу до вирішення проблеми здоров'я на сучасному рівні з позицій передового науково-філософського знання, тобто з розгляду та висвітлення сучасних передових уявлень про світ, людину. Саме такий підхід дає змогу вибудувати ціннісно-сміслові орієнтири у формуванні культури здоров'я [1, с. 38; 4; 7; 39; 51].

Збереження індивідуального здоров'я студентів має забезпечувати раціональна побудова педагогічного процесу у вищих навчальних закладах, модернізація системи вищої освіти та приведення її у відповідність до суспільних запитів часу, удосконалення професійної підготовки студентів з метою підвищення у майбутньому їх конкурентоспроможності на ринку праці [5; 60; 66; 67].

У сучасному світі особливу роль у здоров'язбереженні науковці надають ментальності людини, її соціальній і етнічній приналежності [243].

Індивідуальний віковий розвиток взаємопов'язаний з індивідуальним здоров'язбереженням. Варто зазначити, що студентський вік – це сенситивний період для розвитку основних соціогенних потенцій людини як особистості. До них належать такі: формування професійних, світоглядних і громадських якостей майбутнього фахівця; розвиток професійних здібностей як передумова подальшої самостійної професійної творчої діяльності; становлення інтелекту і стабілізація рис характеру; перетворення мотивації та всієї системи ціннісних орієнтацій; формування соціальних цінностей у зв'язку з професіоналізацією [59, с. 153; 205, с. 43; 207, с. 86].

А. Фоменко зазначає, що «студентство» можна визначити як групу людей молодого віку, які об'єднані виконанням потенційно найбільш значущих для суспільства спеціальних навчальних та соціально-підготовчих

функцій, тимчасово беручи участь (або лише частково) у суспільно-виробничій праці, якій характерна спільність побуту, світогляду, система цінностей, культури тощо [232].

Ідея формування культури здоров'я в тому або в іншому виді наявна у всіх світових релігіях, гуманістичних і морально-етичних концепціях, у працях багатьох древніх і сучасних мислителів [74; 78; 137; 202].

Отже, проблема формування культури здоров'я особистості еволюціонує як соціально-етична й освітня наукова проблема в суспільстві [156; 157].

Значна увага у педагогічних дослідженнях приділяється вивченню проблеми формування культури здоров'я майбутнього педагога [20, с. 45; 22; 28; 47; 50]. Існує неоднозначне трактування цього поняття. Як вже було зазначено, багато вчених в окремих аспектах розглядають культуру здоров'я як валеологічну культуру, ековалеологічну культуру [32; 33; 34; 63; 118].

За твердженням Т. Книш, валеологічна культура є результатом процесу, в якому відбувається синтез знань про роль здоров'я в житті студента, доступні оздоровлювальні технології та вміння опанувати їх у навчальний та позанавчальний час, що збагачують особистісне, соціальне й професійне становлення індивіда, інтересу до здоров'я, здоров'язберезувальних технологій, прагнення брати участь у підвищенні валеологічної культури індивіда [134, с. 19].

Спираючись на модель професійно-педагогічної культури, запропоновану І. Ісаєвим, складовими компонентами якої є аксіологічний, технологічний та особистісно-творчий, автор з урахуванням специфіки досліджуваного феномена виділяє такі компоненти культури здоров'я особистості, як ціннісно-орієнтаційний, операціонально-діяльнісний та особистісно-творчий [122, с. 120].

Ціннісно-орієнтаційний компонент, на думку В. Ірхіна, являє собою єдність когнітивного, інтелектуально-світоглядного, емоційно-вольового й відносного аспектів формування валеологічної свідомості особистості, її

концептуальних, ціннісних уявлень та ідеалів здоров'я. Особливу роль тут відіграє система ставлення: до себе, як до неповторного мікрокосму, творця свого здоров'я і навколишньої дійсності; до валеологічної діяльності та валеологічної освіти, як життєво важливого шляху гуманістичної зміни світу, самопізнання і самовизначення себе в навколишньому світі; до феномену здоров'я як базової цінності людського життя і найважливішого фактору розвитку особистості [121, с. 133].

Водночас в освітньому процесі вищих педагогічних навчальних закладаів досліджується проблема формування культури здорового способу життя у майбутнього учителя. Л. Соколенко, розглядаючи проблему формування культури здорового способу життя у студентів вищих навчальних закладів, акцентує увагу на тому, що її необхідність зумовлена в умовах сьогодення багатьма чинниками, а саме: недостатнім усвідомленням суспільством загалом і молоддю зокрема високої цінності людського здоров'я; погіршенням екологічних умов життя людини, що спричинено загальносвітовою кризою, енергетичною й продовольчою проблемами, антигігієнічними умовами праці і побуту; наданням здоров'ю грошового еквіваленту; зниженням рівня задоволеності людей життям, зростанням злочинності, наркоманії, алкоголізму, схильності до суїциду, нестримної гонитви за матеріальними вигодами, появою хвороб, властивих представникам певних соціальних верств і груп; соціально-психологічними настановами, характерними для українського суспільства, серед яких пріоритет надається таким, як достаток та кар'єра [206, с. 43; 208, с. 86].

Культура здоров'я – це поняття, значно ширше за поняття «здоровий спосіб життя», так як воно є складовою частиною загальної культури особистості і не просто проявляється в здорових життєвих звичках особистості, а стає критерієм оцінювання способу її буття. Культура здоров'я базується на сучасному передовому науково-філософському баченні світу й людини. Культура здоров'я не тільки забезпечує біологічний потенціал життєдіяльності організму, але є базовою цінністю людини, тією основою,

яка дає змогу задовольняти і розвивати його духовні потреби, передаючи їх з покоління в покоління. Культура здоров'я є базою для реалізації духовних потреб особистості, і, водночас сама є однією з основних складових духовно-моральної культури людини [85; 86; 87].

Формування, розвиток і передавання з покоління в покоління культури здоров'я є одним з найважливіших соціальних механізмів функціонування і розвитку людського суспільства й окремої людини, з дитинства й упродовж цього життя [88].

Саме тому особливої уваги заслуговує питання формування культури здоров'я студентів вищих педагогічних навчальних закладів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (ДНЗ), адже саме вони в системі освіти передають накопичені знання й морально-етичні цінності здоров'язбереження наступним поколінням. Сучасні соціально-економічна та екологічна ситуації все більш актуалізують проблему збереження здоров'я підростаючого покоління, тому культура здоров'я майбутнього вихователя ДНЗ включає наявність відповідних психолого-педагогічних та медико-біологічних знань і здатності транслювати їх у свою професійну діяльність з метою успішної організації здоров'язберезувального навчально-виховного впливу в дошкільних закладах.

На думку С. Кириленко, формування культури здоров'я передбачає такі процеси:

- виховання соціально-ціннісних мотивів будь-якої діяльності (навчальної, ігрової, суспільно-корисної тощо), спрямованої на зміцнення і збереження здоров'я;
- розвиток організаторських навичок (організованості, відповідальності, взаємодопомоги тощо);
- формування і розвиток навичок самовиховання (самореалізації, самоорганізації, корекції вчинків, визначення своєї позиції в житті);

– формування позитивних моральних якостей як громадянина, працівника, сім'янина (прагнення до фізичного, духовного вдосконалення, здорового способу життя, подолання шкідливих звичок) [132, с. 71-72; 133].

І. Ільїна, досліджуючи становлення культури здоров'я особистості в процесі вищої професійної освіти, в якості основних її компонентів визначає когнітивний, мотиваційно-ціннісний і поведінковий; виокремлює такі критерії та показники проявів культури здоров'я, як якість знань (повнота, глибина, системність), стійкість позитивного ставлення до здорового способу життя (активність, свідомість, зацікавленість), здоров'язбережувальну поведінку в побутовій та професійній сферах (осмисленість контролю за станом здоров'я, адекватна самооцінка, здатність до самокорекції способу життя і дій з позицій здоров'язбереження) [118, с. 12].

С. Лебедченко, вивчаючи проблему формування культури здоров'я майбутнього вчителя, у структурі культури здоров'я виділяє мотиваційно-ціннісний, змістовно-операційний, рефлексивно-оцінний, креативний, емоційно-вольової компоненти [160, с. 125].

В. Горащук, досліджуючи процес формування культури здоров'я школярів, диференціює три взаємопов'язані компоненти (блоки) культури здоров'я людини.

1. Програмно-змістовний блок включає всю систему знань щодо формування, збереження й зміцнення здоров'я у всіх його аспектах – духовному, психічному й фізичному. Він характеризує здатність людини грамотно розробляти й постійно вдосконалювати індивідуальну оздоровчу систему, а також відображає змістову сторону освіченості особистості в питаннях здоров'я з урахуванням віку, статі тощо. Цей блок містить у собі філософсько-культурологічні знання про культуру здоров'я особистості, знання про духовний, психічний, фізичний аспекти здоров'я як феномену, що поєднує всі аспекти здоров'я людини та шляхи формування, збереження й зміцнення здоров'я у всіх його аспектах: знання розробки індивідуальної

оздоровчої системи та пропагандистської роботи з формування культури здоров'я особистості.

2. Потребнісно-мотиваційний блок віддзеркалює світоглядний бік культури здоров'я особистості, що характеризує високий рівень духовності людини, розвиток гуманістичних ціннісних орієнтацій у їх цілісності, визначає розуміння сенсу життя й усвідомлення його цінності, уявлення та ставлення до себе як космопланетарної істоти. До складу цього блоку входить світогляд, заснований на гуманістичних ціннісних орієнтаціях любові й доброго ставлення до всього існуючого, насамперед живого, розуміння мети й сенсу життя, усвідомлення його цінності, знання ідеалу особистості, усвідомлення себе як цілісної духовно-фізичної системи, сформованість свідомості в єдності космопланетарного, біосоціального, національного й особистісного аспектів, а також оптимістичне світовідчуття й високий рівень соціокультурної толерантності.

3. Діяльнісно-практичний блок характеризує результат оволодіння людиною, (з урахуванням віку) досвідом життєдіяльності й віросповідання, необхідним обсягом умінь і навичок виконання оздоровчих технологій щодо здійснення здорового способу життя, що відбиває практичну спрямованість особистості на активну плідну, довгу й щасливу життєдіяльність. Його зміст передбачає володіння суб'єктом оздоровчими технологіями, спрямованими на духовний, психічний і фізичний аспекти здоров'я; розуміння шкідливих звичок та боротьба з ними; уміння розробляти й удосконалювати протягом життя індивідуальну оздоровчу систему; ведення здорового способу життя з урахуванням віку, статі, психофізичних особливостей тощо [80, с. 15-17].

Отже, теоретичний аналіз проблеми дослідження феномена культури здоров'я педагога виявив недостатню розробленість деяких аспектів цієї проблеми. Привертає увагу неоднозначність і різноманітність підходів до трактування структури культури здоров'я.

У контексті нашого дослідження формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів необхідно більш

детально визначити психолого-педагогічні аспекти професійної спрямованості формування культури здоров'я студентів спеціальності «Дошкільна освіта» у вищих навчальних закладах та науково обґрунтувати організаційно-методичні засади їх ефективного розв'язання.

У основу *поняття культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ* ми вводимо не тільки знання про поінформованість у галузі індивідуального здоров'язбереження, що досягається в процесі навчання у ВНЗ, а й практичний мотивований вибір здорового способу життя. І тут важливою умовою і підґрунтям формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ має бути не тільки піклування про власне здоров'я, вибір індивідуального шляху формування здоров'я, а й уміння та навички опікуватись здоров'ям дошкільників у процесі майбутньої педагогічної діяльності.

Культура здоров'я є найважливішим показником ставлення людини до життя. Вона виступає показником того, наскільки глибоко й міцно сформовані загальнолюдські цінності та моральні принципи. Отже, формування культури здоров'я людини – це не тільки потреба особистості, а й найбільша потреба і цінність суспільства, оскільки суспільство забезпечує необхідні соціально-гігієнічні й освітні умови формування культури особистості, дотримується в цьому соціальних стандартів, які ґрунтуються на соціальному досвіді сталого розвитку людства.

Основи культури здоров'я закладаються в таких соціальних інститутах, як сім'я, дошкільний заклад, школа, вищий навчальний заклад. У наш час у формуванні культури здоров'я повинні брати участь всі ланки освіти, починаючи з сімейного виховання, навчання і виховання у ДНЗ, послідовно в загальноосвітніх навчальних закладах (ЗНЗ), потім у вищих навчальних закладах (ВНЗ) і далі впродовж життя [173, с. 143].

З огляду на вищезазначене, актуальними є такі напрями використання валеологічної освіти у вищому навчальному закладі:

- включення елементів аксіологічної освіти в практику викладання кожного навчального предмета;
- виділення в окремих дисциплінах самостійних розділів які стосуються валеологічних проблем;
- створення спеціальних курсів, спрямованих на здоров'язбереження дітей та молоді [62; 63].

Таким чином, теоретичний аналіз вітчизняної та зарубіжної науково-методичної літератури дає підстави визначити поняття «культура здоров'я особистості», схарактеризувати процес її формування як соціальну й освітньо-наукову проблему розвитку суспільства, з'ясувати його сутність і структуру та визначити теоретичне підґрунтя формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Структура культури здоров'я особистості складна й багатогранна. Вона включає особливості системи освіти, науку, мистецтво, літературу, моральність. При цьому всі визначені впливові складові взаємодіють одна з одною, утворюючи єдину систему такого унікального явища, як формування культури здоров'я особистості.

Науково-практична проблема формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів також є водночас освітньою і соціальною проблемою, розв'язання якої забезпечується створенням необхідних освітньо-соціальних умов і, перш за все, психолого-педагогічним супроводом у вищому навчальному закладі. Психолого-педагогічні аспекти формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів розкрито в наступному підрозділі першого розділу.

1.2. Психолого-педагогічні аспекти формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

На основі визначених теоретичних положень, можна стверджувати, що культура здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів –

це складне інтегроване утворення, що включає в себе систему соціально та особистісно значущих ціннісних орієнтацій особистості, що формуються в процесі підготовки у вищому навчальному закладі і, перш за все, ґрунтуються на психолого-педагогічних засадах формування.

У свою чергу педагогічні основи формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів включають блок загальних основ здорового способу життя (ЗСЖ) (змісту знань та їх практичного застосування в галузі збереження і зміцнення здоров'я, цінностей здоров'я), що невід'ємно пов'язаний з психологічними основами формування мотивації до здорового способу життя у процесі підготовки, професійної мотивації до розвитку культури здоров'я. Це пояснюється тим, що культура здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, у першу чергу, заснована на їх власному досвіді здорового способу життя, який визначається ступенем володіння особистістю знаннями, вміннями та навичками в галузі здоров'язбереження, підкріплений адекватним мотивом, що спонукає особистість до ЗСЖ, і підтверджений здоров'язберезувальною діяльністю особистості у своїй повсякденній життєдіяльності та в професійній діяльності.

Утвердження здорового способу життя підростаючого покоління сьогодні розглядається як один з пріоритетних напрямів гуманізації освіти. Реальною силою, здатною втілити це в життя дошкільного начального закладу, є вихователь дошкільного навчального закладу, який має належний рівень культури здоров'я, необхідний для ефективної професійної діяльності, творчого використання її засобів, форм і методів. Однак у підготовці таких фахівців у сфері дошкільної освіти існує багато невирішених проблем, у тому числі тих, що визначають її наукову значущість.

Здоровий спосіб життя багато в чому залежить від ціннісних орієнтацій людини, її світогляду, соціального й морального досвіду [8, с. 2-5; 9, с. 7-9]. Ціннісні орієнтації припускають вільний вибір суспільних цінностей, на які особистість орієнтується і якими керується у своїй діяльності [11, с. 80].

На нашу думку, становлення культури здоров'я студентів має дуалістичний характер: увага до власного здоров'я та прищеплення здорового способу життя дошкільникам, але пропагування культури здоров'я в ДНЗ неможлива без прийняття цінностей здоров'я у власному житті. Тому, дуже важливо проаналізувати, що являє собою студентство як соціальна група, проаналізувати стан здоров'я студентів і виявити психолого-педагогічні основи формування відповідального ставлення студентської молоді до здорового способу життя [147, с. 206].

Варто зазначити, що студентство – це своєрідна професійна група, яка відрізняється інтенсивною працею, нервовими затратами, нестабільним ритмом організації праці [27, с. 95; 59; 120]. Навчання у вищій школі є складним і тривалим процесом, що потребує значних витрат енергії, фізичних зусиль, емоційної стійкості [171, с. 52-53]. Праця студентів має сукупність специфічних особливостей, властивих тільки цій групі населення [163, с. 32-36; 223].

Студентам доводиться сприймати й переробляти велику кількість різноманітної інформації в умовах дефіциту часу, виконувати значну частину роботи у вечірній і нічний час. Соціальній групі студентів властиві певні вікові фізіологічні та психологічні особливості, у них напружена розумова праця протягом тривалого періоду, емоційні перевантаження, малорухомий характер праці, широкі соціальні контакти в середовищі собі подібних, дисонанс між високими запитами й обмеженістю матеріальних засобів. Більшість студентів залежить від батьків, тоді коли в їхньому віці так виражене прагнення до самостійності. Деяким доводиться поєднувати навчання з роботою з метою отримання додаткових коштів для існування, на шкоду здоров'ю і якості навчання. Крім того, багато студентів проживають у гуртожитку [191; 196; 206; 215; 220].

Розумова праця студентів відрізняється навантаженнями на нервову й серцево-судинну систему, нестабільним ритмом організації праці. Особливо високе навантаження студенти відчувають під час іспитів, які запускають

реакції типового емоційного стресу з усіма супутніми йому фізіологічними й психологічними реакціями [175; 246].

Підвищені вимоги до здоров'я пред'являє процес адаптації до навчання у вищій школі, що супроводжується значною напругою компенсаторно-приспосувальних систем організму студентів [21; 170, с. 52-53].

На стан здоров'я студентської молоді впливають також такі фактори: біологічні, поведінкові (ставлення до свого здоров'я; настрої на збереження і зміцнення здоров'я; своєчасність звернення за медичною допомогою у разі необхідності – ставлення до медичних призначень; виконання профілактичних заходів), епідеміологічні, медичні [216, с. 128; 220, с. 67].

Що стосується психічних і соціальних компонентів, то важливість їх впливу пояснюється тим, що виникнення багатьох соматичних захворювань пов'язане з психічним і соціальним неблагополуччям, а також тим, що здоров'я значною мірою залежить від стилю життя людини, її цілей, мотивів, уміння адаптуватися в соціальному середовищі [51, с. 217-221].

Аналіз стану здоров'я сучасних студентів Л. Соколенко засвідчує, що мало хто з них є абсолютно здоровим. Такого ж висновку дійшли В. Бакштанський, В. Оржеховська, С. Омельченко, Л. Сущенко, Т. Титаренко та ін. Напружена санітарно-епідемічна ситуація у країні, збільшення захворюваності на туберкульоз, СНІД, інші хвороби, що передаються статевим шляхом, зростання кількості осередків небезпечних інфекцій також спричинюють негативний вплив на стан здоров'я студентів. Тому, переконливо доводить Л. Соколенко, одним з пріоритетних напрямів подолання нинішньої ситуації є створення у вищих навчальних закладах умов для навчання і виховання фізично, психічно, духовно й соціально здорової особистості. Правомірність цієї думки підтверджена в працях Г. Апанасенка, В. Бобрицької, О. Ващенко, В. Горячого, С. Здіорука, В. Кузя, Б. Мокіна, Н. Побірченко, С. Омельченко та ін., де висвітлюється актуальність формування культури здорового способу життя та ціннісних орієнтацій збереження здоров'я [211; 218; 221; 226; 244].

Висновки Л. Соколенко ґрунтуються на визначених особливостях формування у студентської молоді окремих аспектів здорового способу життя у працях різних науковців, зокрема: С. Болтівця (педагогічна психогігієна), М. Віленського (психолого-педагогічні основи формування здорового способу життя студентів), Н. Голевої (психологічні критерії занять фізичними справами у студентів), В. Доскіна (залучення студентів до занять фізичною культурою і спортом), О. Дубогай (формування у студентів інтересу до занять фізичними вправами), О. Зайцева (потребово-мотиваційна сфера фізичного виховання студентів), В. Заплатинського, В. Петренко (підвищення компетентності майбутнього педагога в галузі збереження здоров'я), С. Омельченко (педагогіка здоров'я), Є. Чернишової (підготовка вчителя до формування в учнів основ знань про здоров'я й безпеку життєдіяльності) та ін. [212; 217].

Спираючись на викладені теоретичні положення в працях Т. Бойченко, І. Брехмана, В. Горашука, Н. Новікова, Г. Петухова та ін. Л. Соколенко вводить поняття «культури здорового способу життя», яке визначає як багатоаспектне поняття, що охоплює екологічну грамотність, знання й раціональне використання людиною можливостей свого організму, вміле застосування народних методів оздоровлення; передбачає принципово новий підхід до свого здоров'я, спрямований на його збереження і зміцнення, усвідомлення можливостей свого організму; диференційований підхід до інноваційних методик оздоровлення та лікування тих чи інших захворювань; вміле використання валеологічних знань у професійно-педагогічній діяльності, пропаганду ідей здорового способу життя й дотримання їх у власній життєдіяльності; вимогливе ставлення до свого організму, здатність до самокерування і самокорекції, що поєднується з творчим, системним мисленням, розвиненою потребою в систематичному зміцненні здоров'я [212, с. 19].

Культура здорового способу життя студентів вищих навчальних закладів також визначена Л. Соколенко як інтегроване особистісне

утворення, яке характеризується наявністю у студентів знань про норми й цінності різних аспектів здоров'я, позитивним їх переживанням як спонуки до виконання певних дій, вироблення умінь і навичок реалізовувати такі дії у власній життєдіяльності, а також втілювати в майбутній професійній діяльності, передаючи свій досвід учням [213, с. 172].

Л. Соколенко визначено структуру поняття «культури здорового способу життя», яка включає три взаємопов'язані компоненти: когнітивний (знання), мотиваційно-ціннісний (ставлення, мотиви), практично-поведінковий (практичні вміння і навички). Ця структура враховувалася науковцем у ході розроблення критеріїв сформованості культури здорового способу життя, які за своїм змістом є ідентичними названим структурним компонентам і характеризувалися сукупністю відповідних показників: когнітивний – знання про норми й цінності різних аспектів здорового способу життя, засоби їх дотримання; мотиваційно-ціннісний – емоційно-позитивне ставлення до норм і цінностей здорового способу життя; мотивація на реалізацію всіх аспектів здорового способу життя; практичні вміння і практично-поведінковий – вміння і навички дотримуватися норм і цінностей здорового способу життя, активне їх використання з метою самовдосконалення [215, с. 116].

Стан здоров'я будь-якої соціальної групи населення, у тому числі й студентства, є проблемою, яка потребує комплексного розгляду, оскільки формування культури здоров'я є необхідною умовою збереження здоров'я студентів у процесі навчання у вищому навчальному закладі і в подальшому житті [206, с. 43].

У літературі є достатньо матеріалу, що підтверджує гіпотезу про те, що ключові чинники, які визначають стан здоров'я, перебувають найчастіше поза сектором охорони здоров'я, а також те, що особливе значення має обраний спосіб життя людини [222; 236]. Під способом життя розуміють стійкий, що склався під впливом соціальних, культурних, матеріальних та

професійних обставин, спосіб життєдіяльності, що проявився в нормах спілкування, поведінки, складі мислення[176; 194; 235].

Поняття способу життя слід визначити як спосіб життєдіяльності людини, якого вона дотримується в повсякденному житті в силу соціальних, культурних, матеріальних та професійних обставин. Можна стверджувати, що спосіб життя – це біосоціальна категорія, яка інтегрує уявлення про певний тип життєдіяльності людини і характеризується його трудовою діяльністю, побутом, формою задоволення матеріальних і духовних потреб, правилами індивідуальної і суспільної поведінки, що можуть послаблювати вплив негативних факторів на індивідуальне здоров'я або ж, навпаки, посилювати й спричинювати патологічні процеси [64; 111; 125; 130; 131].

Спосіб життя, узагальнює Л. Соколенко, – біосоціальна категорія, що відбиває найбільш загальні й типові способи матеріальної і духовної життєдіяльності людей у їх єдності з природними і соціальними умовами, інтегрує уявлення про певний тип повсякденного життя людини і характеризує її трудову діяльність, побут, форму задоволення матеріальних і духовних потреб, правила індивідуальної і суспільної поведінки, розкриті також у працях Ю. Лісіцина, С. Омельченко, І. Поташнюк [215, с. 116].

Виділяють економічну (рівень життя), соціологічну (якість життя), соціально-психологічну (стиль життя) і соціально-економічну (уклад життя) складові категорії «спосіб життя» Здоров'я більшою мірою залежить від стилю життя. Саме він «носить персоніфікований характер і визначається історичними, національними традиціями, отриманою освітою і особистими нахилами» [166, с. 3-9]. Кожна особистість за однакових на певний момент у її соціальній групі «рівнях», «якості» і «укладі життя» проявляє індивідуальний спосіб задоволення своїх потреб, а звідси – поведінка, мислення, спосіб життя завжди має індивідуальний характер особистості людини [37; 69; 98; 99; 107].

Найбільш повно взаємозв'язок між способом життя і здоров'ям виражається в понятті «здоровий спосіб життя», під яким розуміють спосіб

життєдіяльності, який відповідає генетично обумовленим типологічним особливостям даної людини і конкретним умовам її життя і спрямований на формування, збереження і зміцнення здоров'я та повноцінне виконання людиною її соціально-біологічних функцій [115; 117; 141; 155; 171].

Здоровий спосіб життя – це науково-обґрунтований, найбільш раціональний і оптимальний у конкретних умовах спосіб життєдіяльності та усвідомлений особистістю як життєва необхідність. Він спрямований на розв'язання таких завдань: формування гармонійного розвитку особистості, створення сприятливих умов для найбільш повної реалізації життєвих планів і потреб студентів, підтримка високої працездатності й високого життєвого тону, забезпечення ефективної навчально-трудої діяльності та соціальної активності, формування фізичного й психічного здоров'я [189; 232].

Соціально-філософський рівень здорового способу життя у своїх дослідженнях аналізує Л. Сущенко. Дослідниця використовує поняття «соціальні технології культивування здорового способу життя». За своєю природою соціальна технологія є системою настанов, що обумовлюють стан світогляду певної людини та алгоритм конкретних дій, який впливає з цього світогляду. Науковець підкреслює, що алгоритм соціальних технологій є формою, а оздоровчі системи й програми – змістом процесу культивування здорового способу життя людини. Алгоритм містить три основні елементи: соціальну діагностику, соціальне проектування, соціальну оптимізацію. Соціальні технології повинні мати системний, цілеспрямований, усвідомлений і доцільний вигляд. Вони є продуктом свідомої діяльності фахівців - валеологів, педагогів, соціологів, медиків [227, с. 169].

Ми погоджуємося з дослідниками С. Гвоздій, І. Івановою, А. Козикіним, А. Міненко, Л. Поліщук у тому, що проблема формування здорового способу життя в студентів вищих навчальних закладів залишається актуальною й потребує негайного розв'язання засобами освіти; із цією метою необхідно залучати до навчально-виховного процесу ВНЗ якомога більше

фахівців; зазначена проблема повинна цікавити й турбувати не тільки фахівців і викладачів, але й самого студента в першу чергу [115, с. 27].

В останнє десятиліття активізувалася увага до здорового способу життя студентів, який є віддзеркаленням загальної типової структури життєдіяльності людини, але має і свої особливості. Для нього характерні єдність і доцільність процесів самоорганізації й самодисципліни, саморегуляції й саморозвитку, спрямованих на повноцінну реалізацію власних сил, можливостей і здібностей. Під здоровим способом життя учнівської молоді М. Віленський розуміє типову сукупність форм і способів повсякденної культурної життєдіяльності особистості, яка об'єднує норми, цінності регульованої ними життєдіяльності, зміцнює адаптивні можливості організму і сприяє виконанню навчально-трудова, соціальних і біологічних функцій. Здоровий спосіб життя як соціально-психологічний феномен особистості є умовою і передумовою її соціальної активності, повноти вираження її духовних і фізичних сил, продуктивної навчально-професійної діяльності, а також психологічної мотивації [54; 55].

Виходячи із сучасних наукових уявлень про здоровий спосіб життя, до основних його складових слід віднести такі: раціональний режим праці та відпочинку, організацію сну, достатню рухову активність, виконання вимог санітарії та гігієни, загартовування, культуру міжособистісного спілкування, профілактику або усунення шкідливих звичок, раціональне харчування, психофізичну регуляцію організму [3].

З огляду на означений суперечливий вплив соціальних та психологічних чинників на спосіб життя студентської молоді загострюється необхідність раціональної побудови педагогічного процесу та психолого-педагогічного супроводу студентів під час навчання у ВНЗ. Водночас на сучасному етапі в освітньо-соціальному вимірі склалося певне уявлення і про структуру здорового способу життя, в якій зазвичай виділяють оптимальний руховий режим, тренування імунітету й загартовування, раціональне харчування, психофізіологічну регуляцію, раціональну організацію

життєдіяльності, відсутність шкідливих звичок, психосексуальну і статеву культуру, здоров'язбережувальну самоосвіту й самовиховання. Ці компоненти здорового способу життя виділилися не випадково: вони впливали на людину протягом багатьох поколінь, організм до їх впливу готовий, реакції на них закріплені генетично, а постійний вплив на організм людини перетворює їх на необхідні подразники [100; 143; 146; 206].

Важливим у контексті нашого дослідження є поняття формування здорового способу життя (ФЗСЖ). ФЗСЖ ґрунтується на певних ідеологічних засадах. По-перше, це ідея пріоритету цінності здоров'я у світоглядній системі цінностей людини, по-друге, сприйняття здоров'я не тільки як стану відсутності захворювання або фізичних вад, а дещо ширше – як стану повного благополуччя. По-третє, це ідея цілісного розуміння здоров'я як феномена, що невід'ємно поєднує його чотири сфери – фізичну, психічну, соціальну і духовну, крім того, це ідея так званого перерозподілу відповідальності. Мається на увазі, що контроль за способом життя повинен здійснюватись і державою, і громадою (суспільством), і самою людиною. Контроль самою людиною можливий лише за умови організації навчально-виховного процесу. Тільки завдяки освіченості з питань індивідуального здоров'я людина здатна наділяти себе певною здатністю щодо контролю власного життя, бере на себе особисту відповідальність за свої дії, рішення, їх наслідки.

Розвиток індивідуальних навичок ЗСЖ переважно спрямований на інформаційну й освітню діяльність, що має за мету збільшувати спроможності людей робити правильний вибір, посилювати контроль за здоров'ям, учитись вмінь та навичок спрямовувати зусилля на власне здоров'я, а також формувати здорове середовище. ФЗСЖ має робити людей спроможними постійно, протягом всього життя, навчатися засобів поліпшення індивідуального здоров'я [173; 240].

Саме тому, на нашу думку, необхідно створювати організаційно-педагогічні умови для формування культури здоров'я студентів – майбутніх

вихователів ДНЗ. Тому ми розглядаємо здоровий спосіб життя як першочергову і невід'ємну умову, підґрунтя у формуванні культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

1.3. Особливості формування культури здоров'я в сучасній практиці у процесі підготовки фахівців дошкільної освіти у ВНЗ

Реалізація принципів і складових здорового способу життя здійснюється через призму соціально-економічних, і педагогічних заходів, спрямованих на формування відповідних поведінкових реакцій індивіда. Як підкреслює Е. Вайнер, у процесі формування здорового способу життя необхідно враховувати типологічні особливості індивіда, його віково-статеву приналежність і соціальну обстановку, в якій він живе [44; 45, с. 17].

Особистісно-мотиваційна сфера людини та її життєві орієнтири можуть виступати в якості стимулів до здорового способу життя, психолого-педагогічних настанов та формування його змісту й особливостей.

Ось чому освіта, за справедливим зауваженням В. Маркова, є одним з найважливіших факторів формування здорового способу життя людини. Від того, що буде закладено в людині з самого раннього дитинства, багато в чому буде залежати її світогляд, спосіб життя і культура. Вчений вичерпно характеризує здоровий спосіб життя, акцентуючи увагу на тому, що здоровий спосіб життя є найбільш ефективним засобом і методом забезпечення здоров'я, первинної профілактики хвороб і задоволення життєво важливої потреби в здоров'ї. Оскільки в основі формування здорового способу життя лежить особистісно-мотиваційна установка людини на виконання своїх соціальних, фізичних, інтелектуальних і психічних можливостей і здібностей, отже, залучення до світового рівня культури здоров'я, потребують розв'язання такі завдання: формування мотивацій і потреби особистості в здоровому способі життя, переконання в необхідності самостійного набуття знань щодо збереження й відновлення здоров'я і, зрештою, створення

відповідних умов, за яких ці знання й переконання могли увійшли до інфраструктури повсякденного життя, праці та відпочинку особистості [166].

Багато вчених під здоровим способом життя розуміють життєдіяльність людини, організовану відповідно до гігієнічних нормативів, раціонального режиму праці, побуту, відпочинку, а також пов'язану із житлом, харчуванням, медичним обслуговуванням, що сприяють зміцненню адаптаційних можливостей людини і забезпечують повноцінне виконання соціальних функцій і досягнення активного довголіття [14; 106; 169; 221].

На думку вченого А. Изуткіна, здоровий спосіб життя залежить не лише від об'єктивних, але й від суб'єктивних чинників: волі, характеру і цілеспрямованості самої людини, від певної зорієнтованості особистості на зміцнення здоров'я свого та інших людей [117, с. 43].

Г. Апанасенко вважає, що здоровий спосіб життя – це не тільки спеціальна діяльність, спрямована на збереження та поліпшення здоров'я, але й організація усієї життєдіяльності людини, що сприяє збереженню та вдосконаленню свого здоров'я. Розглядаючи проблему формування здорового способу життя як засобу реалізації профілактичного напрямку сучасної системи охорони здоров'я населення, автор зазначає, що ця проблема потребує, «по-перше, розроблення науково-обґрунтованих критеріїв цілеспрямованого впливу на всі групи матеріальних і духовних потреб, а по-друге, формування потреби здоров'я» [7, с. 9].

На думку В. Петленка, Д. Давиденка, здоровий спосіб життя виражає спрямованість діяльності особистості на збереження, зміцнення та формування індивідуального та громадського здоров'я й об'єднує все, що сприяє виконанню людиною професійних, громадських і побутових функцій у найбільш оптимальних для її здоров'я і розвитку умовах. В основі формування здорового способу життя лежить особистісно-мотиваційна установка людини на втілення своїх соціальних, фізичних і психологічних можливостей і здібностей. Автори відзначають, що для здорового способу життя «недостатньо зосередити зусилля лише на подоланні чинників ризику

виникнення різних захворювань», боротьбі зі шкідливими звичками, а важливо виділити й розвивати всі ті різноманітні тенденції, які сприяють формуванню здорового способу життя і виявляються в життєвих ситуаціях [181].

Б. Чумаков здоровий спосіб життя характеризує як «типові форми і способи повсякденної життєдіяльності людини, які зміцнюють і вдосконалюють резервні можливості організму, забезпечуючи тим самим успішне виконання своїх соціальних і професійних функцій, незалежно від політичних, економічних і соціально-психологічних ситуацій». При цьому автор зазначає, що «спосіб життя людини і родини не складається сам по собі в залежності від обставин, а формується протягом життя цілеспрямовано і постійно» [236].

На думку Т. Бойченко, Н. Колотій, «здоровий спосіб життя – це сукупність форм життєдіяльності людини, яка забезпечує її здоров'я та успішний життєвий шлях. Власне, це – гармонійна життєдіяльність людини, що сприяє зміцненню і збереженню здоров'я» [28, с. 8].

С. Кондратюк, визначаючи здоровий спосіб життя через діяльність, дає таку характеристику цього поняття: «здоровий спосіб життя – це форма життєдіяльності, яка ґрунтується на вимогах добового біоритму і включає такі основні складові, як особиста гігієна, рухова активність, режим харчування та сну, загартування, чергування праці і відпочинку, відсутність шкідливих звичок» [141, с. 57].

Дослідниця вважає, що здоровий спосіб життя безпосередньо пов'язаний з особистісно-специфічним втіленням людьми своїх соціальних, психологічних та фізичних можливостей і здібностей.

В. Оржеховська розуміє сутність здорового способу життя як форму повсякденного життя, яка відповідає гігієнічним правилам, розвиває адаптивні можливості організму, сприяє успішному відновленню, підтримці і розвитку його резервних можливостей, повноцінному використанню соціально-психологічних функцій [175, с. 29].

Ураховуючи, що визначення феномена здорового способу життя необхідне для розуміння системи педагогічної роботи з формування здорового способу життя дітей, Т. Бабюк дає таку характеристику окресленого поняття: «здоровий спосіб життя – це система ціннісно-змістових установок, знань, мотиваційно-вольового досвіду особистості, яка безперервно трансформується, та практична діяльність суб'єкта, спрямована на збереження та розвиток здоров'я в процесі адаптації до змінних умов життєдіяльності у відповідності з віковим розвитком» [15, с. 116].

На думку сучасних учених О. Балакіревої, О. Яременко, «здоровий спосіб життя – це все в людській діяльності, що стосується збереження і зміцнення здоров'я, все, що сприяє виконанню людиною своїх людських функцій через посередництво діяльності з оздоровлення умов життя –праці, відпочинку, побуту» [18, с. 7].

Українська валеологічна наука дає своє пояснення досліджуваному поняттю: «здоровий спосіб життя – це так звана формула здоров'я, що означає усі дії людини, безпосередньо спрямовані або які опосередковано торкаються формування, збереження, зміцнення, споживання, відновлення і передачі здоров'я» [8].

На думку З. Діхтяренко, А. Рибалка, здоровий спосіб життя – це поведінка, яка сприяє задоволенню базових потреб і досягненню загального благополуччя: доброго самопочуття, гармонії внутрішнього світу, збалансованих стосунків із оточенням, інтелектуального й духовного розвитку. Для того, щоб студенти прагнули займатися фізичним вихованням, потрібно їх спрямувати [92].

Вивчаючи різні підходи в дослідженні проблеми індивідуального здоров'я і трактуванні його поняття, ми дійшли важливих для нас висновків: здоров'я людини – інтегроване явище, що відображає стан цілісного організму людини в єдності всіх його активно функціонуючих складових – тіла, душі і розуму. У генезі здоров'я є два витoki – природний, який функціонує на фізичному і генетичному рівні, і культурний, який

регулюється на психічному рівні психологічною мотивацією до здоров'язбереження і свідомістю людини. Розвиток культурної складової залежить від рівня виховання, освіченості людини і від ступеня її волі в розвитку своєї культури здоров'я [4; 23; 24; 51]. Такий підхід до визначення сутності здоров'я дає підстави ввести його до складу педагогічних категорій, а становлення здоров'я розглядати як педагогічне завдання.

Таким чином, можна констатувати, що педагога необхідно озброїти знаннями та вміннями стежити за своїм здоров'ям, здійснювати профілактику, оцінювання та корекцію свого фізичного стану, навчити вести самоспостереження, самоаналіз, самоконтроль, що дає змогу тривалий час зберігати працездатність, уміння здійснювати комунікативну діяльність, досягаючи гарних результатів і задоволення від своєї праці [25; 26; 36].

Отже, культуру здоров'я ми можемо розглядати як частину професійно-педагогічної культури студента. Варто зазначити, що професійно-педагогічна підготовка у словникових джерелах визначається як система організаційних і педагогічних заходів, що забезпечує формування в особистості професійної спрямованості, знань, умінь, навичок і професійної готовності [187; 191; 203].

Проблема професійно-педагогічної культури складна й багатоаспектна. У розкритті змісту поняття «професійно-педагогічна культура» педагога за основу ми взяли ідеї В. Сластьоніна, який розглядає професійно-педагогічну культуру як складне системне утворення, що представляє собою впорядковану сукупність загальнолюдських ідей, професійно-ціннісних орієнтацій та якостей особистості, універсальних способів пізнання й гуманістичної технології педагогічної діяльності. Учений стверджує, що продуктивність педагогічної діяльності визначається ступенем оволодіння педагогом універсальними знаннями, що породжують особистість у біопсихосоціокультурних процесах. А це означає, що спеціалізація педагога в тій чи іншій галузі науки вторинна відносно соціогуманітарної, психолого-педагогічної та культурологічної бази [52; 61; 116; 122; 123].

Ми розглядаємо культуру здоров'я як невід'ємну складову професійно-педагогічної культури майбутніх вихователів ДНЗ, яка є взаємообумовленим чинником формування мотивації до здорового способу життя. А здоровий спосіб життя сприяє розвитку професійно-педагогічної культури і культури здоров'я, є її підґрунтям і необхідною умовою, оскільки також формує соціальний імідж вихователя ДНЗ як здорової освітченої і культурної людини – зразка мотивованої здорової поведінки і професійної діяльності.

Поняття «професійно-педагогічна культура» стосовно викладачів вищих навчальних закладів уперше ввів у науковий обіг і сформулював І. Ісаєв. На думку вченого, професійно-педагогічна культура – це властивість особистості педагога-професіонала, умова й передумова ефективної педагогічної діяльності, узагальнений показник професійної компетентності викладача і мета професійного самовдосконалення [122].

На думку Т. Іванової, термін «педагогічна культура» ширший, ніж «професійна культура». Педагогічна культура властива не тільки педагогам, але й спеціалістам інших профілів: «Педагогічна культура – це синтез духовного і професійного в людині, а головне, саме сформованість педагогічної культури дозволить передати, привити, сформувати ці якості у представників будь-якої професії» [116, с. 40].

І. Пальшкова вважає, що поняття «педагогічна культура» і «професійна культура» щодо вчителя варто розглядати як єдиний феномен, а саме як «професійно-педагогічна культура». На думку вченої «професійно-педагогічна культура – це особливий різновид педагогічної культури суспільства, в якому сконцентровано досвід спеціальної суспільної практики, організації навчання і виховання підростаючого покоління у закладах освіти для задоволення конкретних потреб певного суспільства, способів реалізації такої освітньо-педагогічної діяльності, соціальних вимог, що її нормують, та способів оволодіння цією діяльністю» [177, с. 39].

Професійно-педагогічна культура виступає як багатокomпонентний вид культури. Аналіз психолого-педагогічної літератури виявив, що основними

особливостями, що характеризують професійно-педагогічну культуру педагога, є особистісні якості педагога, розвинене педагогічне мислення й свідомість, творчий характер діяльності, ерудиція та інтелігентність, моральність і культура поведінки [177; 178; 179].

Під педагогічною культурою багато авторів розуміють інтегральну якість особистості педагога, що проектує його загальну культуру у сфері професії. До основних показників, за якими судять про професійно-педагогічну культуру, дослідники відносять високий професіоналізм, внутрішні властивості педагога, володіння методикою викладання, наявність культуротворчих здібностей, міру творчого присвоєння та перетворення накопиченого людством досвіду. Для того, щоб праця не викликала почуття дискомфорту й була ефективною, необхідно організувати сам процес праці. Однією з таких якостей є професіоналізм [192; 193; 199; 200; 234].

Розвиток професіоналізму взаємообумовлює розвиток професійної культури. В узагальненому вигляді різні підходи до розкриття змісту поняття «професійно-педагогічна культура» наведені в таблиці 1.1.

Таблиця 1.1

**Погляди вчених на визначення поняття
«Професійно-педагогічна культура»**

П.І. автора	Зміст поняття
1	2
I. Ісаєв	– міра і спосіб творчої самореалізації особистості викладача ВНЗ у різних видах педагогічної діяльності і спілкування, спрямованих на засвоєння, передавання й створення педагогічних цінностей і технологій [122; 123, с. 31].

С. Елканов	<ul style="list-style-type: none"> – ясно виражена, стійка педагогічна спрямованість інтересів і потреб; – гармонійний фізичний, розумовий, етичний і естетичний розвиток; – педагогічна майстерність; – доброзичливий характер, товариськість, захопленість роботою; – установка на постійне самовдосконалення; – культура темпераменту; – широкий науковий і художньо-естетичний кругозір – здатність легко і природно входити в творчий стан, уміти актуалізувати свої емоційні, інтелектуальні і вольові процеси [100]
А. Барабанщиков Е. Бондаревська	<ul style="list-style-type: none"> – норми, правила поведінки; – педагогічний такт; – техніка; – майстерність; – грамотність ; – освіченість; – духовна своєрідність особистості; – власна педагогічна позиція у розв’язанні загальних завдань; – авторський педагогічний почерк; – індивідуальні переваги педагогічних систем, технологій, методик [20]
В. Сластьонін	<ul style="list-style-type: none"> – складна системна освіта, що є впорядкованою сукупністю загальнолюдських ідей, професійно-ціннісних орієнтації і якостей особистості, універсальних способів пізнання і гуманістичної технології педагогічної діяльності [178]

Л. Гребінкіна, Л. Байкова	– гармонія високорозвиненого педагогічного мислення, знань, відчуттів і професійної творчої діяльності, що сприяє ефективній організації педагогічного процесу [179]
М. Воробйов, В. Суханцева, Т. Іванова	– інтегральна якість особистості педагога, що проектує його загальну культуру у сферу професії [61]

Формування професіоналізму відбувається за трьома основними напрямками:

1) зміна всієї системи діяльності, її функцій і ієрархічної будови; у ході вироблення відповідних трудових навичок відбувається рух особистості по щаблях професійної майстерності, розвивається специфічна система способів виконання діяльності, тобто формується особистісний стиль діяльності;

2) зміна особистості суб'єкта, що виявляється як у зовнішньому вигляді (моторика мови, емоційність, форми спілкування), так і у формуванні елементів професійної свідомості (професійної уваги, пам'яті, мислення і тощо), що в більш широкому плані може розглядатися як становлення професійного світогляду;

3) зміна відповідних компонентів установки суб'єкта відносно об'єкта діяльності, що проявляється в різних сферах: когнітивній, емоційній; практичній.

У когнітивній сфері – у рівні інформованості про об'єкт, ступінь усвідомлення його значимості.

У емоційній сфері – в інтересі до об'єкта, у схильності до взаємодії з ним і задоволеності від цього, незважаючи на труднощі;

У практичній сфері – в усвідомленні своїх реальних можливостей впливу на об'єкт, як результат – установка суб'єкта впливати на об'єкт замінюється на потребу у взаємодії, що дає підстави говорити про становлення професійної культури [17, с. 179].

Професіоналізм – це сукупність психологічних, психічних і особистісних змін, що відбуваються в людині у процесі оволодіння й тривалого виконання діяльності, що забезпечують якісно новий, більш ефективний рівень розв'язання складних професійних завдань у нових умовах [17, с. 179, 153].

Професіоналізм, безумовно, означає ефективність праці, тобто досягнення достатньо високого соціально значимого результату, який відповідає вимогам суспільства. Під час оцінювання ефективності праці доцільно розрізняти такі показники:

- об'єктивні, предметно-технологічні показники ефективності, продуктивність;

- суб'єктивні, психологічні, особистісні показники ефективності: сприйнятливність людини, активізація не тільки розумових, когнітивних здібностей людини, а також зрілість мотиваційно-вольових компонентів, зацікавленість людини працею і задоволеність процесом і результатом, психологічна цінність результату за величиною витрат особистісних ресурсів, ступінь напруженості психічних функцій і процесів, необхідних для досягнення потрібного результату.

На нашу думку, другий і третій напрями зумовлені станом професійного здоров'я майбутнього вихователя ДНЗ, від якого залежить і працездатність. Працездатність у цілому залежить від низки факторів – від стану мотивації та спрямованості особистості майбутнього вихователя ДНЗ; від здібностей й уміння особистості мобілізувати свої можливості; від функціональних станів і наявності резервних можливостей, здоров'я, витривалості; від професійного досвіду, рівня розвитку, пластичності та стійкості спеціальних знань, умінь, навичок; від можливості виконувати роботу в різних функціональних станах, раціонально планувати виховний процес та професійну діяльність у дошкільному закладі.

Формування культури здоров'я майбутнього вихователя ДНЗ, підґрунтям якого є здоровий спосіб життя, також пов'язане й активно

взаємодіє з особистісним професійним і фізичним розвитком, професійною самоосвітою та освітою впродовж життя.

Взаємозалежність розвитку культури здоров'я та професійного розвитку й освіти майбутніх вихователів дошкільних закладів визначає її місце і роль у формуванні професійних якостей.

Висновки до першого розділу

На основі здійсненого теоретичного аналізу формування культури здоров'я майбутнього вихователя ДНЗ встановлено, що в системі освіти сьогодні все більш актуалізується питання збереження здоров'я суб'єктів освітнього процесу, у зв'язку з цим стає актуальним формування культури здоров'я як складової професійної підготовки майбутнього вихователя ДНЗ.

Здоров'я визнається пріоритетною цінністю й необхідною умовою успішної діяльності освітнього закладу, починаючи з дошкільного. Отже, зростає роль вихователя ДНЗ, здатного будувати навчально-виховний процес на засадах здоров'язбереження дітей дошкільного віку.

Сучасна вища школа дає студентам базові професійні знання й професійну підготовку, але майбутній педагог часто не має спеціальної підготовки, яка б забезпечила збереження власного здоров'я в процесі професійної діяльності і здоров'я своїх вихованців.

Введене нами поняття «культура здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів» дає змогу об'єднати психолого-педагогічні аспекти формування культури здоров'я та збережувальної педагогічної діяльності майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу та визначити здоровий спосіб життя як підґрунтя формування культури здоров'я.

Культура здоров'я є компонентом загальної культури особистості, що визначає здоров'язбережувальну спрямованість професійної діяльності

майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Культура здоров'я забезпечує вміння майбутніх вихователів ДНЗ будувати здоров'язбережувальний навчально-виховний процес, зберігати власне здоров'я в умовах професійно-педагогічної діяльності та формувати культуру здоров'я дошкільників.

У ході теоретичного аналізу наукової літератури та педагогічного досвіду також встановлено, що в сучасній практиці професійної підготовки майбутніх вихователів ДНЗ проблемі формування культури здоров'я студентів приділяється увага лише в контексті реалізації окремих її складових.

Аналіз педагогічного досвіду формування культури здоров'я та здорового способу життя студентів вищих педагогічних навчальних закладів дає підстави стверджувати, що культура здоров'я не розглядається як одна з найважливіших умов професійного становлення і студенти не сприймають її як пріоритетний напрям у своїй майбутній педагогічній діяльності.

Формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, підґрунтям якого є здоровий спосіб життя – це невід'ємна складова особистісного професійного розвитку, професійної самоосвіти та освіти впродовж життя. Культура здоров'я забезпечує усвідомлену реалізацію способів збереження і зміцнення здоров'я, засновану на філософсько-світоглядному досвіді, духовно-моральних цінностях і відносинах у конкретних освітніх умовах життєдіяльності майбутніх вихователів ДНЗ та повинна формуватися протягом усього періоду навчання у ВНЗ.

За матеріалами розділу опубліковано статті у фахових наукових виданнях [145; 147; 153].

РОЗДІЛ 2

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ ВИХОВАТЕЛІВ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

У розділі науково обґрунтовано педагогічні умови формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, розкрито її сутність і компонентну структуру, представлено модель формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, діагностику її сформованості у процесі професійної підготовки у вищому навчальному закладі на основі визначених критеріїв та рівнів.

2.1. Сутність і компонентна структура культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Інтерес до культури здоров'я людини в освітній сфері пов'язаний з можливістю більш повноцінного використання соціальних інститутів у забезпеченні здоров'я, якості життя та виховання «культури людини».

Розуміння сутності культури здоров'я особистості зумовлює наукову полеміку, оскільки є актуальним у філософських, валеологічних і педагогічних дослідженнях. Під культурою здоров'я В. Колбанов розуміє динамічний стереотип поведінки, що сприяє формуванню здорового способу життя і визначає шанобливе ставлення до здоров'я оточуючих людей [138; 139, с. 140].

В. Горащук відзначає, що одне з провідних місць у розв'язанні проблеми формування здорового покоління повинен зайняти новий напрям у системі освіти – формування культури здоров'я людини, що є складовим компонентом загальної культури особистості [79, с. 56].

М. Віленський вважає, що культура студентів педагогічного ВНЗ як

інтегративна характеристика особистості відображає певний рівень розвитку творчих сил і здібностей, виражених у типах і формах організації життя й діяльності [54; 55; 56; 57; 58].

О. Трещова, обґрунтовуючи теоретичну модель, розглядає культуру здоров'я особистості як найважливішу складову загальної людської культури – одну з основних форм освоєння людиною зовнішньої і внутрішньої природи, спосіб створення гармонії свого існування в найширшому сенсі. Водночас наголошується, що культура здоров'я особистості включає в себе не тільки об'єктивні результати діяльності людей, які відображають рівні здоров'я людини і суспільства, а й суб'єктивні людські сили і здібності, реалізовані в діяльності, спрямованій на організацію індивідуального здорового способу життя. Розглядаючи культуру здоров'я особистості з позицій структурно-системного підходу і представляючи її у вигляді цілісної системи, автор виділяє в ній такі компоненти: мотиваційно-особистісний, що включає в себе розвиток потреби в підвищенні рівня здоров'я, мотивів здорового стилю життя, удосконалення властивостей і якостей особистості, що забезпечують процес саморозвитку, самовиховання, самовдосконалення; когнітивний, що представляє собою цілісну практико-орієнтовану систему валеологічних знань і вмінь фізичного й психічного саморозвитку, сукупність норм і цінностей, що забезпечують уявлення про роль і місце культури здоров'я в системі суспільних відносин; діяльнісний, що забезпечує досягнення певного рівня здоров'я через особистісно-значимий та індивідуально-орієнтований здоровий спосіб життя [230, с. 177-178].

О. Трещова у співавторстві з І. Павловою, трактуючи культуру здоров'я як частину загальної культури, ще раз переконливо доводять що вона формується не тільки на основі об'єктивних результатів діяльності людей, а й має у своїй основі суб'єктивні людські сили і здібності, реалізовані в діяльності, спрямованій на організацію індивідуального способу життя, який корегується соціальною взаємодією [229, с. 15-17].

Узагальнюючи думку сучасних науковців Л. Соколенко, зазначає, що за своєю сутністю культура здорового способу життя – багатоаспектне поняття. Воно охоплює екологічну грамотність, знання й раціональне використання людиною можливостей свого організму, вміле застосування народних методів оздоровлення; передбачає принципово новий підхід до свого здоров'я, спрямований на його збереження і зміцнення, усвідомлення можливостей свого організму; диференційований підхід до інноваційних методик оздоровлення та лікування тих чи інших захворювань; уміле використання валеологічних знань у професійно-педагогічній діяльності, пропаганду ідей здорового способу життя і дотримання їх у власній життєдіяльності; вимогливе ставлення до свого організму, здатність до самокерування і самокорекції, що поєднується з творчим, системним мисленням, розвиненою потребою в систематичному зміцненні здоров'я [209, с. 210].

О. Ахвердова, В. Магін вважають, що культура здоров'я – це інтегративне особистісне утворення, що є вираженням гармонійності, багатства і цілісності особистості, універсальності її зв'язків з навколишнім світом і людьми, а також здатності до творчої та активної життєдіяльності [12, с. 5-7].

Досліджуючи феномен культури здоров'я у сфері професійної фізкультурної освіти, науковці визначили структуру культури здоров'я як єдність когнітивно-мотиваційного, емоційного і комунікативно-вольового компонентів. Дослідники визначили показники культури здоров'я особистості, зміст яких зумовлено тим, наскільки особистістю усвідомлюються здоров'я і культура як загальнолюдські цінності; наскільки проявляється універсальність зв'язків особистості з навколишнім світом і людьми; наскільки проявляються її дієво-вольові якості. В якості критеріїв культури здоров'я вони визначають когнітивний, мотиваційний, емоційний, комунікативно-діяльний, вольовий [12, с. 5-7; 13].

На нашу думку, культура здоров'я є невід'ємною частиною загальної культури освіченої людини. Сьогодні людину з середньою або вищою освітою можна вважати певною мірою поінформованою про своє здоров'я, але якщо вона веде спосіб життя, який не сприяє збереженню індивідуального здоров'я, її можна вважати малокультурною.

Поняття «культура здоров'я» формувалось духовними та соціальними досягненнями поколінь, спрямованими на підвищення життєстійкості, підтримку і зміцнення особистого та громадського здоров'я, на духовно-моральний розвиток людини, реалізацію його потенційних можливостей в інтересах загального блага. Культура здоров'я – це не тільки знання, що сприяють здоров'ю, знання факторів впливу і адекватних умов праці і побуту, це насамперед, свідоме і методично грамотне застосування в повсякденному житті принципів збереження і зміцнення здоров'я [154; 156; 188].

Під культурою здоров'я людини В. Ірхін розуміє багатоструктурне утворення особистості, що характеризується певним рівнем валеологічної освіченості та розвитку особистості, оволодінням досвідом людини щодо збереження та зміцнення свого здоров'я, прийняттям і повсякденним послугуванням здорового способу життя [121, с. 94].

Аналізуючи проблему формування культури здоров'я, ми визначили її як невід'ємну складову професійно-педагогічної культури майбутніх вихователів ДНЗ, яка є взаємообумовленим чинником формування мотивації до здорового способу життя. А здоровий спосіб життя сприяє розвитку професійно-педагогічної культури і культури здоров'я, є її підґрунтям і необхідною умовою, оскільки також формує соціальний імідж вихователя ДНЗ як здорової освіченої і культурної людини – взірця мотивованої здорової поведінки і професійної діяльності.

На основі аналізу наукової літератури нами встановлено, що культура здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів – комплексне інтегроване поняття, яке ґрунтується на сутності індивідуального

здоров'я, здорового способу життя як підґрунтя її формування і має компонентну структуру [145, с. 91].

На основі наукового доробку В. Горащука та А. Міненюк щодо компонентної структури культури здоров'я майбутнього вчителя, що є також підґрунтям структурної будови професійно-педагогічної культури, складовою якої є культура здоров'я ми визначаємо чотири основні компоненти культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: когнітивно-освітній, мотиваційно-ціннісний, практично-діяльнісний і творчий (рис 2.1.) [80; 81; 168].

Когнітивно-освітній компонент відображає розуміння студентами суті культури здоров'я, наявність у них системи знань про фізичне, психічне, духовне і соціальне здоров'я людини, а також способи його збереження й зміцнення. Когнітивно-освітній компонент зумовлює набуття студентами знань про збереження й зміцнення здоров'я, ведення здорового способу життя. Ці знання створюють основу для особистісного вдосконалення, формування особистісної культури здоров'я, визначають здатність до самопізнання, засвоєння способів оздоровлення власного організму й розкриття своїх потенційних можливостей.

Практично-діяльнісний компонент передбачає розгляд діяльності як засобу становлення й розвитку майбутніх вихователів дошкільного навчального закладу у процесі професійної підготовки й результат використання форм, прийомів і технологій навчання, в ході якого відбувається розвиток і становлення студента, здатного вибирати, оцінювати, програмувати, конструювати види діяльності, адекватні його природі, які задовольняють його потреби в саморозвитку, самореалізації і сприяють ефективному розв'язанню професійно-педагогічних завдань [152].

Мотиваційно-ціннісний компонент, перш за все, відображає усвідомлення студентами здоров'я і культури як основних загальнолюдських та особистісних цінностей [165; 181;].

Рис. 2.1. Компонентна структура культури здоров'я майбутнього вихователя ДНЗ

Мотиваційно-ціннісний компонент виявляється в потребі майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів зберігати, зміцнювати здоров'я, дотримуватися здорового способу життя. Мотиваційно-ціннісний компонент зумовлює професійну спрямованість та мотивацію майбутнього вихователя ДНЗ до формування культури здоров'я в дітей дошкільного віку у процесі педагогічної діяльності на основі особистісних та суспільних цінностей індивідуального здоров'язбереження.

Творчий компонент передбачає умінням нестандартно, оригінально вирішувати професійно-педагогічні завдання в майбутній професійно-педагогічній діяльності педагога [2; 6; 42; 68].

Професійно-педагогічна діяльність потребує від майбутнього педагога-вихователя дошкільного навчального закладу постійного творчого пошуку [112].

Професійно-педагогічна творчість визначається як процес, результатом якого є створення нових матеріальних чи духовних цінностей [104].

В. Кан-Калик і Н. Нікандров виділяють три сфери творчої діяльності педагога: методична, комунікативна творчість і творче самовиховання. Методична творчість пов'язана з умінням осмислення та аналізу педагогічних ситуацій, що виникають, вибору й побудови адекватної методичної моделі, конструювання змісту й способів впливу, з адаптацією існуючих педагогічних систем і педагогічної індивідуальності [129].

Комунікативна творчість майбутніх вихователів ДНЗ реалізується у виборі методів педагогічно спілкування, у взаємодії з дошкільниками, у здатності розуміти їх, здійснювати психологічну саморегуляцію. Творче самовиховання передбачає усвідомлення самого себе як творчої індивідуальності, визначення своїх професійно-особистісних якостей, що потребують подальшого вдосконалення і коригування, а також розроблення тривалої програми власного самовдосконалення в системі безперервної самоосвіти [158].

Педагогічна творчість – це завжди співтворчість із дітьми, колегами. Значна частина педагогічної творчості здійснюється на людях, у публічній обстановці. Це потребує від педагога вміння керувати своїм психічним станом, оперативно викликати у себе творчу наснагу [129].

Інтелігентність, вихованість, доброзичливість педагога, його терпимість і коректність у поведженні з оточуючими, чуйність, розвинена інтуїція, здатність до самооцінки, наявність моральних цінностей і слідування їм у практичному й діловому житті багато в чому визначають позитивний результат педагогічної діяльності і мають визначальний вплив на його професійно-педагогічну культуру й культуру здоров'я.

Аналіз літератури виявив, що немає іншої такої галузі людської діяльності, крім педагогічної, де б на результатах роботи так сильно позначалися психологічна готовність, особистісні якості педагогічного працівника, його фізичне здоров'я, витримка, самовладання, чарівність, отже, імідж педагога, який забезпечується його особистісним розвитком [103; 114; 154, с. 92; 183; 227].

Ефективність виховного впливу багато в чому буде визначатися вольовими властивостями педагогів, їх цілеспрямованістю, рішучістю, самостійністю [23]. Водночас їм важливо мати гнучкість поведінки, здатність передбачати реакцію дошкільників на зміни педагогічної ситуації, готовність до перебудови способів впливу, здатність до співробітництва з дітьми.

Тому формування визначених структурних компонентів культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних закладів мають забезпечувати відповідні педагогічні умови, створені у вищому навчальному закладі [149].

Процес формування культури здоров'я студентів можливий, якщо створити педагогічні умови, що сприяють ефективному навчально-виховному впливу. Тому потребують обґрунтування педагогічні умови формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі підготовки у вищому навчальному закладі. Ці умови ми розглядаємо в наступному підрозділі другого розділу.

2.2. Концептуальні основи формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійної підготовки

Системний аналіз психолого-педагогічної, філософської, методичної та соціологічної літератури дає можливість розглядати категорію «умови» як складову будь-якого процесу [38; 198].

З точки зору філософського розуміння, умова становить те середовище, обстановку, в якій те чи інше явище чи процес виникають, існують і

розвиваються. При цьому, впливаючи на явища і процеси, умови самі піддаються їх впливу [124;149].

У довідковій літературі подаються різні тлумачення поняття «умова», які досить схожі. Так, у «Філософському енциклопедичному словнику» зазначено, що умова – філософська категорія, в якій відображаються універсальні відношення речі до тих факторів, завдяки яким вона виникає та існує. Завдяки наявності відповідних умов властивості речей переходять з можливості в дійсність [230, с. 178].

Науковці спеціально визначають термін «педагогічна умова» як певну обставину, яка впливає (прискорює чи гальмує) на формування та розвиток педагогічних явищ, процесів, систем, якостей особистості [168; 173, с. 336].

Дослідники А. Алексюк, А. Аюрзанайн, І. Підкасистий під педагогічними умовами розуміють чинники, що впливають на процес досягнення мети, при цьому поділяють їх на 2 групи:

а) зовнішні – позитивні стосунки викладача і студента; об'єктивність оцінки навчального процесу; місце навчання, приміщення, клімат тощо;

б) внутрішні (індивідуальні) – індивідуальні властивості студентів (стан здоров'я, властивості характеру, досвід, уміння, навички, мотивація тощо) [2; 174].

На думку О. Бражнич, педагогічні умови є сукупністю об'єктивних можливостей змісту, методів, організаційних форм і матеріальних можливостей здійснення педагогічного процесу, що забезпечує успішне досягнення поставленої мети [38].

В. Мойсеюк визначає педагогічні умови формування культури професійного здоров'я, а саме:

– формування у студентів здоров'ятворчих мотивів та ціннісних установок на досягнення особистісного та професійного благополуччя;

– стимулювання пошуково-дослідницької діяльності майбутніх педагогів з метою поглиблення вже існуючих та оволодіння новими знаннями з питань збереження і зміцнення професійного здоров'я;

– популяризація здорового способу життя в освітньому середовищі та вдосконалення змісту освіти шляхом валеологізації змісту навчальних програм;

– орієнтація студентів на самостійну діяльність із самовдосконалення шляхом самовиховання, самоосвіти та самооздоровлення;

– формування у майбутніх педагогів фізичної, психологічної та моральної стійкості [169].

А. Халайцян визначає основні необхідні умови формування культури здоров'я студентської молоді, а саме: соціальні, педагогічні, економічні, медичні, індивідуальні, екологічні, географічні [234, с. 22].

В. Андреев вважає, що педагогічні умови – це результат «цілеспрямованого відбору, конструювання та застосування елементів змісту, методів (прийомів), а також організаційних форм навчання для досягнення цілей» [6, с. 124].

Отже, учені-дослідники визначають педагогічні умови як сукупність об'єктивних можливостей, що забезпечують успішне розв'язання поставлених завдань, або як функціональну залежність суттєвих компонентів педагогічного явища від комплексу об'єктів (речей, їх станів, процесів, взаємодій) у різних проявах, обставини процесу навчання і виховання, які забезпечують досягнення заздалегідь поставлених педагогічних цілей [149; 209; 210].

Різноманітність існуючих педагогічних умов багато в чому пояснюється відмінністю в постановці цілей і завдань конкретних досліджень, а також мінливістю вимог суспільства до педагогічної освіти та організації педагогічного процесу у вищому навчальному закладі. Необхідно визначити зовнішні і внутрішні педагогічні умови. Зовнішні умови виступають як обставини, що формують середовище, в якому здійснюється підготовка студентів (гуманізація суспільства й освіти, реформаційні зміни освітньої системи). Внутрішні умови – організаційно-педагогічні умови в навчальному закладі, на думку сучасних науковців, ґрунтуються на психо-

гігієнічних та організаційних засадах психічної діяльності кожного студента і включають спрямованість особистості, удосконалення дидактичних умов, демократичні взаємовідносин учасників педагогічного процесу [35; 38; 58; 76].

Педагогічні умови в нашому дослідженні – це сукупність заходів у навчально-виховному процесі, що забезпечують досягнення студентами необхідного для успішної професійної діяльності рівня професійно-педагогічної культури здоров'я. Аналіз теоретичної та методологічної літератури та практичний досвід дав змогу нам визначити не тільки основні компоненти культури здоров'я, а й необхідні педагогічні умови для формування цих компонентів. Взаємозв'язок педагогічних умов та їх взаємодоповнюваність сприяють ефективному формуванню культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ у процесі підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі.

Реалізація мети нашого дослідження щодо теоретичного обґрунтування та експериментальної перевірки педагогічних умов формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ у процесі професійної підготовки здійснюється через розроблення та впровадження моделі формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. У запропонованій моделі ми розглядаємо педагогічні умови, що сприяють ефективній організації процесу формування культури здоров'я студентів, а саме:

- організація занять у формі міжсуб'єктного діалогу викладача й студентів, спрямованого на взаємообмін і взаємозбагачення їхніх ціннісних сфер;
- розвиток рефлексивних здібностей студентів з метою пошуку шляхів і засобів безперервного самовдосконалення та саморозвитку в процесі професійної освіти;

- розроблення й упровадження педагогічної технології, спрямованої на формування основних компонентів культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів;
- упровадження спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ».

Розглядаючи організацію занять у формі міжсуб'єктного діалогу викладача і студентів, спрямованого на взаємообмін і взаємозбагачення їхніх ціннісних сфер, вважаємо її досить ефективною для формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ. Поряд із головним методологічним підґрунтям проведеного дослідження (гуманістичної парадигми освіти), значущою для вироблення нашої позиції є комунікативна концепція культури.

У рамках цієї концепції культуру розглядаємо як таку, що має комунікативну природу; визначається як спосіб людської діяльності; форма спілкування між людьми різних культур; спосіб саморозвитку людини, розгортання та реалізації її сутнісних сил [91; 116; 184]. Науковці зазначають, що сучасна культура – це культура діалогу, орієнтована на самоцінність людини як унікальності, як особистості, так і єдиного джерела продуктивної діяльності.

Під час побудови технологій педагогічного спілкування з використанням прийомів формування культури здоров'я студентів викладач постає перед необхідністю розв'язати найважливіше завдання. Воно полягає у виявленні індивідуальних особливостей студента, у розвитку їх з опорою на його внутрішній потенціал. При цьому важливо продемонструвати студенту ті його риси, про які він або не здогадувався, або мав дуже туманне уявлення. Таким чином, педагог мовби пробуджує у студента інтерес до себе, змушує його з інших позицій оцінити самого себе. Це спонукає студента відчутти й зрозуміти протиріччя між реальним станом і простором потенційних можливостей, що відкриває перед ним безмежне поле валеологічного (здоров'ятворчого) самовдосконалення і самопізнання. У цьому, на наш

погляд, і полягає сенс гуманізації діалогу студента і викладача, що створює передумови для успішного формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів [150; 172; 182; 246].

Розвиток рефлексивних здібностей майбутніх вихователів ДНЗ з метою пошуку шляхів і засобів безперервного самовдосконалення та саморозвитку в процесі професійної освіти є важливою педагогічною умовою нашого дослідження. Зокрема, у роботі ми розглядаємо рефлексію як діалогічний засіб, який спрямовує результати діагностики щодо розвитку самосвідомості, самооцінки, ускладнення внутрішнього світу людини, його спрямованості щодо розв'язання мотиваційних і ціннісних конфліктів, побудові позитивної життєвої перспективи, формування сенсу життя [150].

Для ефективної реалізації процесу виховання і формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів викладач вищого навчального закладу повинен бути готовий до управління рефлексивною діяльністю студента.

Педагогічний вплив передбачає орієнтацію на особливе ставлення до цінностей культури здоров'я і здорового способу життя, уявлення можливості їх емоційного переживання, стимулювання внутрішньої духовної роботи, педагогічну підтримку в момент здійснення вибору, постійну готовність надати психологічну допомогу. У викладача повинна бути сформована індивідуальна ціннісна шкала, що надавало б можливість опосередковано впливати на формування ціннісної позиції студентів у зміцненні індивідуального здоров'я.

У технологічному плані завдання педагога – викладача вищого навчального закладу – полягає у виборі такого способу виховного впливу, який забезпечує комфортний стан студента, максимально сприяє розкриттю його індивідуальності [185; 195].

Гуманістична орієнтація процесу залучення студента до здорового способу життя потребує від викладача активізації його рефлексивних процесів, сформованої здатності до емпатії, прояву толерантності.

Обґрунтовуючи необхідність розроблення й упровадження педагогічної технології, спрямованої на формування основних компонентів культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, ми проаналізували зміст та структуру окремих педагогічних технологій, значимих з точки зору нашого дослідження. У вимірі цінності застосування педагогічної технології значущим є не тільки операційно фіксуєчий результат (у нашому випадку – це необхідний рівень культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів), але й сам процес (професійна освіта), проектування якого повинно враховувати його ймовірну сутність [180; 53; 196].

З метою ефективного проектування технології, спрямованої на формування культури здоров'я студентів в освітньому процесі, необхідно окреслити зміст, тобто визначити обсяг матеріалу для засвоєння студентами, виходячи з реального рівня досягнень в освіті та особливостей здоров'я, спрямованості й переваг молодих людей. Також необхідно визначити комплекс педагогічних засобів, методів і форм організації освітнього процесу. Виходячи з цього, через зміст освіти добирається оптимальний інструментарій з урахуванням індивідуальних особливостей кожного студента [73; 93].

Педагогічною наукою і практикою вже накопичено значний фонд педагогічних технологій: – проблемна, модульна, діалогова, здоров'язбережувальна та ін. [201; 224].

Усі вони характеризуються специфічними цілями, спрямованістю, домінуючими формами, методами і засобами навчання, системою оцінювання й контролю. Ефективність цих технологій визначається змістом освітніх програм, рівнем підготовки викладачів і студентів та іншими факторами. Однак педагогічні технології набувають деякої специфіки залежно від навчального закладу, в якому вони реалізуються.

Освітня технологія, по-перше, повинна швидко реагувати на зміни ситуації на ринку праці й коригувати модель фахівця, тобто бути

негроміздкою й рухомою. По-друге, ця технологія повинна бути демократичною у своїх принципах, змісті, організації навчального процесу. По-третє, нова технологія повинна забезпечити індивідуалізацію освітніх програм і шляхів їх засвоєння залежно від стану здоров'я та мотивації студентів. Усім перерахованим вище вимогам відповідає модульна педагогічна технологія, спрямована на формування культури здоров'я студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів [101; 177; 185].

Умовою формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів є введення спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ», розрахованого на 72 години з них: аудиторні – 28 годин, (у тому числі лекції – 10 годин і практичні – 18 годин); самостійні – 44 години (Додаток Е).

Мета спецкурсу формування культури здоров'я студентів через наукове розуміння сутності і значення здоров'я в особистій і професійній сферах життя, через вивчення сучасних наукових уявлень про здоров'я і формування відповідного світогляду.

Вивчення спецкурсу сприяє оволодінню майбутніми вихователями дошкільних навчальних закладів сукупністю способів формування, збереження і зміцнення власного здоров'я, способів побудови ефективного процесу виховання здорового покоління та організації здоров'язбережувального освітнього простору в дошкільному навчальному закладі.

Завдання спецкурсу:

- сприяти формуванню у студентів потреби в збереженні та зміцненні свого здоров'я;
- стимулювати спрямованість майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на здоров'язбережувальну професійно-педагогічну діяльність;

- забезпечити теоретико-методичну підготовку студентів до практичної реалізації здоров'язбережувальних підходів у процесі педагогічної діяльності;

- сприяти розвитку у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів умінь планувати, організовувати, аналізувати й оцінювати здоров'язберігаючу діяльність у дошкільному навчальному закладі;

- ознайомити із здоров'язбережувальними технологіями навчання в сучасному дошкільному навчальному закладі.

Вивчення курсу передбачає формування у студентів знань про:

- структуру і зміст здорового способу життя як провідного чинника формування здоров'я;

- основні компоненти здорового способу життя;

- соціально-психологічні закономірності формування здорового способу життя;

- нормативну базу охорони здоров'я в освітніх установах;

- загальні основи здорового способу життя;

- здоров'язбережувальні технології навчання у сучасному дошкільному навчальному закладі;

- особливості несприятливого впливу на здоров'я суб'єктів освітнього процесу у вищому навчальному закладі.

На основі цих знань у студентів мають бути сформовані уміння:

- планувати, організовувати й реалізовувати здоров'язбережувальні аспекти педагогічного процесу у ВНЗ;

- добирати та ефективно використовувати безпосередні та опосередковані методи збереження здоров'я.

Відповідно до визначеної нами структури культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, зміст спецкурсу було розподілено за блоками: загальні основи здорового способу життя, культура здоров'я, професійний блок. Такий розподіл навчального матеріалу дав можливість максимально повно охопити всі складові культури здоров'я

майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу.

Визначаючи зміст спецкурсу, ми враховували, що культура здоров'я є компонентом загальної культури особистості, який визначає здоров'язбережувальну спрямованість професійної діяльності вихователя дошкільного навчального закладу. Культура здоров'я повинна включати в себе вміння будувати здоров'язбережувальний навчально-виховний процес, зберігати власне здоров'я в умовах подальшої професійної діяльності, формувати культуру здоров'я дошкільників.

Таким чином, структура, зміст спецкурсу дають змогу формувати культуру здоров'я як усвідомлену реалізацію способів збереження й зміцнення здоров'я, заснованих на духовно-моральних цінностях.

Для успішного досягнення поставленої нами мети спецкурсу, необхідно дотримуватися відповідних педагогічних умов, що сприяють більш успішному формуванню культури здоров'я. Однією з педагогічних умов успішного формування культури здоров'я є переведення студентів з об'єктної позиції навчання і формування культури здоров'я в суб'єктну. Це виражається в тому, що в процесі вивчення спецкурсу враховуються інтереси й потреби студентів у самовдосконаленні, створюються передумови для самореалізації особистості як суб'єкта культури здоров'я.

Обґрунтування процесу формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ передбачає вибір надійних методологічних орієнтирів, які дозволяють виявити закономірні зв'язки та умови, дають можливість осмислити сутність такого явища. У цьому зв'язку необхідно виділити сукупність принципів, що лежать в основі досліджуваного процесу. На нашу думку, структуровані нами загальнодидактичні принципи будуть ефективно впливати на формування культури здоров'я.

Одним з найважливіших у контексті нашого дослідження є культурологічний принцип, що дає підстави розглядати педагогічні явища на широкому загальнокультурному тлі соціуму як сукупність культурних компонентів. Процес формування культури здоров'я майбутніх вихователів

дошкільних навчальних закладів в умовах вищого навчального закладу, у такому випадку сприяє інтеграції особистості студента. в загальному, професійно-педагогічну та валеологічну компонентах культури.

У процесі формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ ми керувалися висунутим В. Ірхіним принципом здоров'яцентризму, який включає в себе цільову орієнтацію учасників педагогічного процесу на здоров'я як пріоритетну цінність і основний результат діяльності; спрямованість змісту та організації навчально-виховного процесу на формування потреби вихованця в здоров'ї та здоровому способі життя, його валеологічній грамотності; застосування методів і форм організації видів діяльності вихованців, що забезпечують мотивацію до збереження індивідуального здоров'я [121].

Застосування принципу формування здоров'я сприяє розвитку сукупності особистісних якостей, умінь майбутніх вихователів ДНЗ, необхідних для них самих і в професійно-педагогічній діяльності, спрямованій на формування здоров'я дошкільників через зміст навчально-виховного матеріалу, виховних заходів, які розкривають сутність основних компонентів здоров'я і здорового способу життя за допомогою організації взаємодії учасників педагогічного процесу, в якому формуються цінності, ідеали здоров'я й розуміння певних способів його досягнення [150].

Відповідно до принципу системності ми зробили спробу виділення елементів моделі процесу формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ, де відносно самостійні елементи розглядаються не ізольовано, а в їх взаємозв'язку, у розвитку й русі. Принцип системності також допомагає виявити інтегративні системні властивості і якісні характеристики, яких немає серед складових системи елементів.

В. Сластьонін, визначаючи своєрідність педагогічного процесу, розглядає його як процес двосторонній, спільної діяльності педагогів та вихованців, спрямований на досягнення певної мети [179].

Основною характеристикою педагогічного процесу, на думку більшості дослідників, є взаємодія педагогів та дітей. Процес взаємодії між студентами та викладачами під час формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ досліджується нами як «окрема» діяльність, якій властиві загальні закономірності людської діяльності та особливості її структури.

Принципи науковості, проблемності і прогностичності. Ці принципи є провідними в структурі принципів формування культури здоров'я студентів вищого педагогічного навчального закладу. На сучасному рівні вимог видається очевидною необхідність підходу до формування культури здоров'я з позицій передового науково-філософського світогляду. Принцип передбачає високий науковий рівень вивчення навчальної інформації з питань здоров'язбереження. Проблемність розглядається як умова розвитку пізнавальної мотивації, яка дає право вибору на особистісному рівні різних концепцій здоров'я та дотримання індивідуальної концепції здорового способу життя. Принцип прогностичності дає змогу передбачати бажаний результат навчання і виховання, а також дає можливість адаптувати ці процеси до умов, що змінюються в контексті соціальної динаміки.

Принцип інтеграції. Інтеграція змісту освіти в галузі культури здоров'я заснована на міждисциплінарній сутності знань з питань збереження здоров'я. Формування КЗ і впровадження здорового способу життя в повсякденне життя є закономірним результатом цілісного навчально-виховного процесу у ВНЗ, у якому забезпечується взаємозв'язок і взаємодія різних дисциплін і видів діяльності студентів.

Принцип гуманізації. В освітньому процесі гуманізація передбачає створення сприятливих і комфортних умов для суб'єктів освітнього процесу, прояву творчості та індивідуальних здібностей студентів. Людина, її цінності й потреби перетворюються із засобу в мету суспільного життя.

Принцип гармонізації всієї системи ціннісних орієнтацій людини. Без розуміння людиною вищих аспектів буття (сенсу життя, його цілей, шляхів самореалізації, згоди зі своєю совістю) і проблем з розв'язання цих проблем

неможливо говорити про формування культури здоров'я. Будь-які заняття з питань збереження та зміцнення здоров'я необхідно починати з формування ціннісно-смислових орієнтирів, що випереджають отримання знань із здоров'язбереження.

Принцип неперервності. Цей принцип здійснюється на підставі включення студента в систему формування культури здоров'я протягом усього навчання у ВНЗ. Він передбачає поступове засвоєння основ здорового способу життя. Таким чином, сучасна система вищої освіти протягом усього періоду навчання у ВНЗ повинна бути спрямована на формування у студентів бережливого ставлення до власного здоров'я, а також виховувати бажання його зміцнювати протягом усього подальшого життя.

Принцип професійної спрямованості. Цей принцип дає змогу підготувати майбутніх вихователів ДНЗ до виконання соціального замовлення щодо збереження здоров'я дошкільників у процесі їх навчання в дошкільному закладі, до формування переконаності в необхідності оволодіння здоров'язбережувальними знаннями з метою їх подальшої трансляції у професійній діяльності і в необхідності становлення культури здоров'я своїх майбутніх вихованців.

Варто відзначити особистісний підхід який передбачає врахування індивідуальних особливостей особистості й зумовлює необхідність формування системи особистісно значущих знань, умінь, ціннісних орієнтацій.

Діяльнісний підхід сприяє вихованню активної, творчої особистості, яка володіє культурою здоров'я та створює умови для практичного застосування знань. Діяльнісний підхід у навчанні передбачає відбір змісту навчальних предметів з опорою на врахування специфіки майбутньої професійної діяльності. Підхід характеризується виявленням особливостей процесів надбання студентами культурно-історичного досвіду, накопиченого людством і його передавання, виробленого соціальною практикою, тобто засвоєння знань, умінь, навичок, видів та способів діяльності.

Виходячи з вищевикладеного, ми вважаємо, що формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ може бути успішним також за умови виникнення у них стійкої потреби цінувати своє здоров'я та постійно вести здоровий спосіб життя.

Таким чином, щоб сформувати у майбутніх вихователів ДНЗ культуру здоров'я, необхідно комплексно використовувати вищеозначені педагогічні умови, покладені в основу моделі формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, наукове обґрунтування й розробку якої висвітлено в наступному підрозділі другого розділу.

2.3. Модель формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

Зміни, які відбуваються в суспільстві, створили реальні передумови для відновлення всієї системи освіти, що знаходить своє відображення в розробці і введенні елементів нового змісту, освітніх технологій, у зверненні до світового педагогічного досвіду. У разі оновлення змісту освіти та освоєнні форм організації навчально-виховного процесу якісно змінюється і роль педагога як учасника іншої педагогічної реальності: не транслятор знань, а організатор, керівник та учасник навчального процесу, побудованого як діалог дитини з дійсністю, що познається [5; 60; 113].

Оскільки дошкільна освіта є первинною ланкою, роль педагога-вихователя ДНЗ зростає. Таким чином висувуються вимоги до вищого навчального закладу щодо якості підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, адже рівень підготовки майбутніх фахівців у галузі дошкільної освіти впливає на успішність становлення особистості дошкільника [9; 25; 66; 105; 140].

Тому завдання сучасної освіти – навчити вчитися. Останнім часом педагогами вищої школи все частіше використовуються інтерактивні методи

навчання, адже інформація засвоюється і запам'ятовується в разі слухового сприйняття – 10 %, зорового – 50 %, якщо студент сприймає інформацію на слух і зір – 60 %, коли діє самостійно, адаптуючи теорію на практиці, – 90 % [185].

Необхідність підвищення професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів визначається в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про вищу освіту», пріоритетних напрямках Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Коментарі до Базового компонента дошкільної освіти в Україні та інших програмних документах.

Основним проблемам освітньої інноватики в сучасній теорії і практиці присвячені роботи І. Бома, Л. Буркової, Л. Ващенко, Л. Даниленко, Д. Джонсона, П. Дроб'язка, О. Дусавицького, О. Козлової, Дж. Мейерса, А. Підласого, Н. Погрібної, С. Подмазіна, О. Попової, І. Пригожина, Г. Селевка, К. Ушакова, Н. Федорової, А. Хуторського, Н. Юсуфбекової. Основи загальнопедагогічної підготовки та становлення професіоналізму особистості педагога розглядали О. Абдулліна, В. Андрущенко, Ю. Бабанський, Г. Балл, А. Бойко, В. Володько, Н. Гузій, К. Дурай-Новакова, І. Зязюн, А. Кузьмінський, З. Курлянд, О. Мороз, В. Сластьонін та ін. Упровадження нових педагогічних технологій навчально-виховного процесу в закладах освіти аналізували П. Автономов, І. Бех, А. Белкін, А. Вербицький, О. Дубасенюк, О. Падалка, О. Пехота, О. Пометун, Г. Селевко, С. Сисоєва, О. Сухомлинський С. Стрілець та ін.; становлення професіоналізму вихователя дошкільного навчального закладу досліджували С. Русова, Л. Артемова, Г. Беленька, О. Богініч, Р. Буре, О. Кононко, Т. Поніманська та ін. [26; 27; 183; 185; 195].

Завдання педагога – організувати і направити цю роботу, щоб вона була якісною і результативною. Упровадження інтерактивних форм навчання – один з найважливіших напрямів удосконалення підготовки студентів у

сучасному ВНЗ. Основні методичні інновації пов'язані сьогодні із застосуванням саме інтерактивних методів навчання [145; 154].

Сучасний період розвитку суспільства, оновлення всіх сфер соціального і духовного життя потребує якісно нового рівня освіти, який відповідав би міжнародним стандартам. Сьогодні в освіті відчутний пріоритет загальнолюдських цінностей. Згідно з особистісно-діяльнісним підходом до організації навчального процесу, у центрі його знаходиться той, хто навчається. Формування особистості та її становлення відбувається у процесі навчання, коли дотримуються певних умов:

- створення позитивного настрою під час навчання;
- відчуття рівного серед рівних;
- забезпечення позитивної атмосфери в колективі студентів для досягнення спільних цілей;
- усвідомлення особистістю цінності спільно зроблених висновків.

Це формує внутрішню мотивацію до навчання та спонукає їх до саморозвитку та самостереження [225, с. 29-32].

Результати наукового пошуку щодо проблеми дослідження спрямували нашу увагу на те, що процес формування культури здоров'я буде значно ефективнішим завдяки використанню моделі, яка дасть змогучітко зрозуміти, що саме і яким чином потрібно сформувати.

Зазначимо, що модель – це знакова або уявна система, що відтворює принципи внутрішньої організації та функціонування, а також певні властивості, ознаки чи характеристики об'єкта дослідження, безпосереднє вивчення якого неможливе, ускладнене або недоцільне [10; 236]. Модель навчання – це схема чи план дій педагога у навчально-виховному процесі, в основі яких лежить організація діяльності учнів або студентів [178].

На думку В. Штофа, «модель являє собою концептуальний інструмент, аналог певного фрагменту соціальної дійсності, що служить для зберігання та розширення знання про властивості і структуру процесів, що моделюються, орієнтований на керування ними» [237, с. 19].

На думку І. Зязюна, «модель – це штучно створений зразок у вигляді схеми, фізичних конструкцій, знакових форм чи формул, який, будучи подібним досліджуваному об'єкту (чи явищу), відображає і відтворює у більш простому вигляді структуру, властивості, взаємозв'язки і відношення між елементами цього об'єкта» [114, с. 75-84]

Визначаючи сутність поняття «модель формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу», ми розуміємо його як сукупність компонентів цієї моделі, зі зв'язками та залежностями між ними. До ознак нашої структурованої моделі відносимо мету, педагогічні умови, зміст педагогічного процесу, форми організації діяльності майбутніх вихователів ДНЗ з формування культури здоров'я, результат.

Метою представленої моделі є формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ у процесі професійної підготовки. Реалізація зазначеної мети в навчальному процесі вищого навчального закладу забезпечує подальше успішне здійснення майбутніми вихователями ДНЗ професійної діяльності.

Основними завданнями формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів є такі:

- створення загальнопедагогічних умов для ефективного формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ;
- організація навчальних занять з оздоровчою спрямованістю;
- надання методичної допомоги студентам у виконанні індивідуальних творчих завдань, самостійної роботи;
- психолого-педагогічний супровід у формуванні культури здоров'я.

Мета та завдання формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ впливають на вибір провідних дидактичних принципів як вихідних положень теорії навчання.

Зміст нашої моделі, який спрямований на формування культури здоров'я у майбутніх вихователів ДНЗ, впливає з принципу єдності і взаємозв'язку основних компонентів культури здоров'я і включає:

- виховання ціннісного ставлення до здоров'я;
- формування знань про здоров'язбереження;
- відпрацювання практичних оздоровчих умінь і навичок;
- розвиток творчого потенціалу за допомогою здоров'язбережувальних технологій.

Виховання ціннісного ставлення до здоров'я передбачає систему цінностей, мотивів, потреб. Значущими є дбайливе ставлення до здоров'я, розуміння цінності здоров'я в житті.

Оскільки професійна діяльність майбутніх вихователів дошкільних закладів потребує особливого підходу до організації діяльності з дошкільнятами, тому завдання вищого навчального закладу – упровадити технології особистісно-орієнтованого навчання. Саме організація інтерактивної взаємодії здатна подолати такі недоліки, як: монологічність, низький рівень активності майбутніх педагогів дошкільної освіти, відсутність їх самостійності та творчості в навчально-виховному процесі професійної підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі.

Упровадження інтерактивних форм і методів навчання – один з найважливіших напрямів удосконалення підготовки студентів у сучасному вищому навчальному закладі [89; 90; 204; 240].

Сучасний викладач має бути підготовлений на достатньому фаховому рівні в галузі своєї спеціальності та передавати певний обсяг інформації аудиторії, заповненої студентами, які прагнуть знань. Дані численних наукових досліджень підтверджують, що використання активних підходів є найбільш ефективним шляхом, найсприятливішим для навчання студентів. Тобто студенти краще розуміють і запам'ятовують матеріал, який вони вивчали за допомогою активного залучення в навчальний процес. Виходячи з

цього, основні методичні інновації пов'язані сьогодні із застосуванням саме інтерактивних методів навчання [26; 112; 129].

У процесі навчання необхідно звертати увагу в першу чергу на ті методи, і дають змогу майбутнім вихователям ДНЗ ідентифікують себе з навчальним матеріалом, включатися в досліджувану ситуацію, спонукають до активних дій, переживання стану успіху і, відповідно, мотивації своєї поведінки. Усім цим вимогам найбільшою мірою відповідають інтерактивні методи навчання [150; 204].

У сучасних умовах змінилися методи навчання в галузі вищої професійної освіти. Серед традиційних методів, таких як семінар, лекція, факультатив, набувають значущості інтерактивні форми, методи і технології навчання – дискусії, ділові ігри, конференції, програмне та дистанційне навчання, стажування, навчальні екскурсії тощо [107; 150].

Навчальний процес, що спирається на використання інтерактивних методів навчання, організовується з урахуванням залучення в процес пізнання всіх студентів групи без винятку. Спільна діяльність означає, що кожен робить свій особливий індивідуальний внесок, що в ході роботи відбувається обмін знаннями, ідеями, способами діяльності. Організуються індивідуальна, парна і групова робота, використовується проектна робота, рольові ігри, здійснюється робота з документами й різними джерелами інформації. Інтерактивні методи засновані на принципах взаємодії, активності учнів, опорі на груповий досвід, обов'язковому зворотньому зв'язку. Створюється середовище освітнього спілкування, яке характеризується відкритістю, взаємодією учасників, рівністю їх аргументів, накопиченням спільного знання, можливістю взаємного оцінювання і контролю.

Щоб домогтися гарних результатів, необхідним є використання багатьох методів одночасно: як традиційних, так і активних методів навчання, що спрямовані, як вказує Л. Алексюк, «насамперед, на творче продуктивне мислення, поведінку, спілкування» [2].

В освіті склалися й набули широкого розповсюдження такі форми взаємодії викладача і студентів: пасивні методи, активні методи, інтерактивні методи.

Кожен з них має свої особливості. Пасивний метод – це форма взаємодії викладача і студента, коли викладач є основною дійовою особою і керівником ходу заняття, а студенти виступають у ролі пасивних слухачів, підпорядкованих директивам викладача. Зв'язок викладача зі студентами на пасивних заняттях здійснюється за допомогою опитувань, самостійних, контрольних робіт, тестів тощо. З точки зору сучасних педагогічних технологій та ефективності засвоєння студентами навчального матеріалу, пасивний метод малоефективний, але, незважаючи на це, він має і деякі плюси [185].

Під час формування культури здоров'я у майбутніх вихователів ДНЗ поряд із традиційними методами навчання ми застосовували такі методи активного навчання, як диспут, дискусія, проблемні ситуації, прес-конференція, відеометод, тренінг, дидактичні ігри, творчі проекти.

На сучасному етапі проблемі застосування активних методів, зокрема інтерактивних, у процесі підготовки фахівців у галузі дошкільної освіти присвячені роботи Л. Артемової [9, с. 7-9], Г. Беленької [26], О. Богініч [27, с. 95-98], Л. Загородньої [105] та ін.

Розглядаючи активний метод як форму взаємодії студентів і викладача, за якої вони взаємодіють один з одним у ході заняття, ми реалізували мотиваційну складову навчально-виховного процесу. Активне навчання – спеціально організоване навчання, протилежне заучуванню, що потребує постановки проблемних запитань, вивчення нового матеріалу та спрямовується самими студентами. Якщо пасивні методи припускали авторитарний стиль взаємодії, то активні – демократичний стиль.

Активні методи навчання допомагають формувати знання, уміння та навички, залучаючи студентів до активної навчально-пізнавальної діяльності. Методи активного навчання, наприклад, використовує майстер-наставник,

передаючи професійні навички своєму підопічному. Участь у наукових експериментах – це активна підготовка майбутніх спеціалістів [179].

А. Смолкін визначає активні методи навчання як способи активізації навчально-пізнавальної діяльності студентів, які спонукають не лише викладача, а й студентів до активної розумової і практичної діяльності в процесі освоєння матеріалу [205, с. 30].

Активні методи навчання передбачають використання такої системи методів, що направлена, головним чином, не на виклад викладачем готових знань та їх відтворення, а на самостійне оволодіння студентами знань у процесі активної пізнавальної діяльності.

У нашому дослідженні ми використовували такі методи навчання, як прес-конференції, присвячені обговоренню найбільш істотних проблем. Їх підготовка дає змогу поглиблено вивчити матеріал, використовувати додаткову літературу, яка сприяє виробленню власної точки зору і умінь обстоювати її в процесі обговорення. Особливу увагу в контексті нашого дослідження слід звернути на метод проблемних ситуацій, що є одним з ефективних методів формування культури здоров'я в системі професійної підготовки майбутнього вихователя ДНЗ.

Застосовування активних методів та інтерактивних форми навчання під час формування культури здоров'я студентів з досвіду вищих педагогічних навчальних закладів представлено в табл. 2.2.

З метою підвищення ефективності навчання на заняттях доцільно використовувати такий метод, як дискусія.

Т. Гусак зазначає, що дискусія – це метод навчання, який базується на обміні думками з певної проблеми. Точка зору, яку виражає студент у процесі дискусії, може як відображати його власну думку, так і спиратися на думки інших осіб. Вдало проведена дискусія має велику виховну та навчальну цінність, адже вона вчить більш глибокого розуміння проблеми, формує вміння захищати свою позицію та рахуватися з думками і точкою зору інших людей [89].

Таблиця 2.2

Активні та інтерактивні методи навчання у формуванні культури здоров'я студентів у процесі професійної підготовки у ВНЗ

Активні методи навчання	Інтерактивні методи навчання
<ul style="list-style-type: none"> • Прес-конференція • Проблемні ситуації • Дискусія • Диспут • Дидактичні ігри • Тренінг • Творчі проекти 	<ul style="list-style-type: none"> • Дистанційне навчання в режимі спілкування on-line • Інтернет-конференції • Вебіари • Семінари – круглі столи

Вдало дібрана актуальна для молоді тема дає змогу розглянути ту чи іншу проблему з різних боків і підкреслити переваги здорового способу життя. Ще один метод публічного обговорення проблем, використовуваний у нашому дослідженні, – це диспут. Наприклад, диспут на тему «Твоє здоров'я – чия турбота?». У ході підготовки до диспуту необхідно ретельно продумувати завдання диспуту, його хід, можливі варіанти, а головне – сформулювати висновки, до яких учасники повинні дійти в результаті обговорення.

До методів активного навчання належить гра, або ігрова ситуація. На думку Д. Чернілевського та О. Філатова; «ігровий метод – це, насамперед, виконання ролі за певними, закладеними в ньому правилами, а самі ігри, використовувані у навчанні та вихованні, – це, перш за все, рольові ігри. Особливе регулятивне значення в ігровому навчанні належить ігровій проблемі: саме вона становить ядро ігрової ролі і зумовлює виховну та навчальну цінність тієї чи іншої конкретної гри» [235, с. 164].

З метою активізації процесу навчання майбутніх вихователів ДНЗ використовуються ігри (ділові ігри, сюжетно-рольові, організаційно-ділові та інші). Освітню функцію ділової гри зазначає А. Вербицький, стверджуючи, що «ділова гра дозволяє задати в навчанні предметний і соціальний контексти майбутньої професійної діяльності і тим самим змодельовати більш адекватне в порівнянні з традиційним навчанням умови формування особистості фахівця» [53, с. 128]. Навчальна можливість ділової гри як методу активного навчання, на думку автора, полягає в тому, що «у грі відтворюються основні закономірності руху професійної діяльності та професійного мислення на матеріалі динамічно породжуваних і дозволених спільними зусиллями учасників навчальних ситуацій» [53, с. 132].

Зазначений метод активного навчання дає змогу моделювати проблемні ситуації в різних галузях професійної діяльності майбутнього вихователя ДНЗ. Цей метод направлений на підвищення самостійності майбутніх фахівців і формування в них професійних практичних умінь, що забезпечують можливість якісно виконувати професійну діяльність.

У процесі ділової гри всі учасники колективу спільно прагнуть досягти загальних цілей і розв'язати спільні завдання. В. Платов зазначає: «У ділових іграх рішення виробляються колективно, колективна думка формується і при захисті рішень власної груп...» [182, с. 4].

В якості окремого методу навчання, у зв'язку з розвитком нових джерел інформації (відеомагнітофони, комп'ютери і т.д.), можна виділити відеометод. Відеометод – наочний багатофункціональний метод навчання, який полягає у використанні відеоматеріалів й активізує наочно-чуттєве сприймання, забезпечує більш легке й міцне засвоєння знань у їх образно-понятійній цілісності та емоційній забарвленості. Цей метод впливає не тільки на свідомість, а й на підсвідомість студентів, може використовуватися на всіх етапах навчання. На думку І. Підласого, «навчальна та виховна функції цього методу обумовлюється високою ефективністю впливу наочних

образів. Інформація, подана в наочній формі, є найбільш доступною для сприймання, засвоюється легше і швидше» [183, с. 498].

Ефективним методом формування культури здоров'я в системі вищої освіти є тренінг. Особливістю тренінгу є те, що проблеми, які піднімаються на такому занятті, студенти аналізують самостійно, намагаються розв'язати або підказати шляхи виходу з тієї чи іншої ситуації своїм товаришам. Кожен з учасників буде і в ролі спікера, і в ролі консультанта, має право вибирати, що йому підходить, а що – ні. Оцінюється робота за принципом «твоя порада була найкращою».

Метод творчих проєктів отримав останнім часом широке поширення. В. Симоненко вважає, що «метод творчих проєктів підсилює зв'язок навчання з життям, стимулює активне мислення і формує пізнавальний інтерес» [201, с. 43].

Навчальний творчий проєкт – самостійно розроблений та виготовлений візуально проєкт, від ідеї до її втілення, що має суб'єктивну або об'єктивну новизну і виконаний самостійно з консультуванням педагога [195].

Педагогічною і психологічною науками доведено, що розвиток творчого мислення, творчих здібностей людини можливий лише в умовах включення її в активну творчу діяльність. Під творчою діяльністю розуміється «специфічний вид активності людини, спрямованої на пізнання і творче перетворення навколишнього світу, включаючи самого себе й умови свого існування» [42, с. 13-21].

Мислення людини – це сфера її психічних процесів, яка містить у собі такі ознаки, як переконання й навіювання, аналіз проблеми в нестандартних ситуаціях. Педагогічне мислення безпосередньо пов'язане з розвитком інтелектуального потенціалу майбутнього вихователя, який також сприяє творчому професійному розвитку. Крім цього, підготовка до творчої діяльності залежить від того, наскільки майбутній педагог зможе співвіднести «себе» із тим, ким він є нині і «собою» тим, яким може стати в ідеалі. Результати психологічних досліджень свідчать, що здатність до

творчої діяльності є властивістю особистості. Дослідники проблеми психології творчості умовно поділили систему творчих якостей особистості на чотири групи (маючи на увазі, що у творчій діяльності вони діють у комплексі):

- інтелектуальні якості – кругозір, ерудиція, творчі властивості мислення, глибина, широта, критичність;

- продуктивні якості – уміння синтезувати знання й засвоєні методи на більш високому рівні, володіння методологією дослідження;

- вольові якості – уміння планувати і регулювати свою діяльність, здатність до самоконтролю, уміння доводити задумане до практичного результату;

- творчі якості емоційної сфери – інтуїція, уява, фантазія [27, с. 95; 68].

Уже сам зміст професійної діяльності педагога висуває перед майбутнім вихователем ДНЗ вимоги, дотримання яких ставить його перед необхідністю розвивати визначені особистісні і професійні якості.

У контексті нашого дослідження творчі проекти та проектні завдання спрямовані на формування культури здоров'я у майбутніх вихователів ДНЗ. Відмінною особливістю було те, що студентам необхідно було створити умови, що сприяють розвитку, формуванню культури здоров'я як у них, так і у дошкільників.

У процесі виконання творчих проектів студенти розширюють свою професійну підготовку, перевіряють свої професійні здібності, перетворюють свою діяльність з метою збереження та зміцнення здоров'я.

Узагальнюючи вищевикладений матеріал, варто зробити висновок, що позитивний ефект у формуванні культури здоров'я може бути досягнутий за умови системного підходу у виборі різних методів навчання. Отже, у підготовці висококваліфікованих фахівців у сфері дошкільної освіти сьогодні існує потреба оновлення змісту й методики викладання навчальних дисциплін, які мають на меті формування культури здоров'я у всіх її аспектах.

Ціннісний аспект здоров'я передбачає наявність стійкого позитивного спонукання зберегти і зміцнити власне здоров'я. Міцне здоров'я і здатність імунітету протистояти різним захворюванням – основні потреби людини. Потреба бути здоровим виявляється лише тоді, коли сама людина починає працювати над собою під впливом власних внутрішніх спонукань, усвідомлюючи наявні недоліки або ж прагнучи досягти більш високого рівня здоров'я. Особливо слід підкреслити, що потреби великою мірою залежать не тільки від сформованого рівня культури і досконалості особистості індивіда, що виражається в інтересах і ціннісних орієнтаціях особистості, але й від засобів їх реалізації в практичній діяльності.

Виховання культури здоров'я визначається нами на основі таких показників:

- 1) переконання, що здоров'я – основна цінність людини;
- 2) інтерес до оздоровчої діяльності, нових розробок у сфері здоров'язбереження;
- 3) прагнення до систематичного аналізу стану здоров'я;
- 4) потреба в міцному здоров'ї.

Формування знань про здоров'язбереження відбувається через:

- 1) розуміння значущості всіх компонентів структури поняття «культура здоров'я»;
- 2) прояв особистого прикладу педагога у сфері здоров'язбереження.

Відпрацювання практичних оздоровчих умінь і навичок передбачає сформованість досвіду використання оздоровчих знань і умінь у власній діяльності, здатність самотійно творчо розв'язувати завдання щодо збереження й зміцнення здоров'я. Найбільш важливим є вміння вибирати оптимальні напрями оздоровлення, виявляти причини, недоліки, уникати суперечностей, адекватно оцінювати результати своєї праці.

Відпрацювання практичних оздоровчих умінь і навичок здійснюється за такими напрямами:

- 1) прояв оздоровчих умінь і практичних навичок, їх застосування;

2) розвиток здатності до самоаналізу й самоконтролю за рівнем власного здоров'я та практична реалізація їх результатів;

3) прояв досвіду оздоровчої поведінки.

Розвиток творчого потенціалу відбувається за допомогою здоров'язберезувальних технологій. При цьому характерна, перш за все, самостійна постановка проблем, оригінальний спосіб розв'язування поставлених завдань, прагнення й уміння бачити і знаходити нове у звичних ситуаціях, творче самовираження в здоров'язберезувальній діяльності.

Серед видів занять з формування культури здоров'я в майбутніх вихователів ДНЗ у системі вищої педагогічної освіти ми виділяємо такі:

- оздоровчі заняття в навчальний час;
- позааудиторна оздоровча діяльність;
- самостійна робота.

Коротко схарактеризуємо кожен з видів.

Оздоровчі заняття в навчальний час.

Практично всі навчальні дисципліни містять можливості щодо формування культури здоров'я. Водночас, обґрунтованим є необхідність, з одного боку, інтеграції знань, а з іншого – диференціації навчання для формування різнобічно розвиненої, здорової особистості.

Інтеграція змісту освіти – це світова тенденція. Інтеграція обумовлена процесом заповнення, розвитку, об'єднання в ціле раніше розрізнених частин, вона сприяє підвищенню рівня цілісності й організованості елементів системи [188].

У зв'язку з цим справді наукова інтеграція знань щодо збереження та зміцнення здоров'я можлива тільки в процесі комплексного впливу різних дисциплін, а це стане можливим, якщо кожен педагог буде давати знання не тільки конкретно зі свого предмету, а й показувати їх взаємозв'язок із збереженням і зміцненням здоров'я.

Розглядаючи позааудиторну оздоровчу діяльність з підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів щодо формування

власної культури здоров'я та культури здоров'я дошкільників, варто зауважити, що вона потребує серйозної наукової бази. Випускник вищого навчального закладу повинен оперувати ґрунтовними знаннями для розв'язання оздоровчих завдань дошкільного закладу, тому лише аудиторних занять недостатньо.

Організаційно-методична підготовка, здійснювана в процесі навчальних занять, досягає своєї мети, якщо отримані знання, навички та вміння знаходять своє практичне втілення в позааудиторній діяльності. Організація пізнавальної оздоровчої діяльності реалізується через факультативні заняття, заняття в гуртках, участь у походах, екскурсіях, організацію та проведення оздоровчих заходів під час педагогічної практики.

Розглядаючи самостійну роботу у навчально-виховному процесі майбутніх вихователів ДНЗ та підкреслюючи її важливість, хочемо звернути увагу на її ефективність, зважаючи, що самостійність – це завжди в якійсь мірі творчість. Із цих позицій самостійна діяльність різниться за рівнем творчого підходу. Перший – найбільш простий, нижчий рівень, коли студенту достатньо відтворити те, що йому показав або про що розповів викладач. Другий рівень самостійної діяльності – коли відоме, добре знайоме, освоєне студент застосовує в інших ситуаціях, відмінних від звичайних, в іншій ситуації. І, нарешті, третій (вищий) рівень творчого підходу полягає в тому, що на основі своїх знань, колишнього досвіду студент знаходить інші способи виконання завдання, придумує інші засоби, що дають можливість, у результаті творчо підходити до організації умов своєї діяльності.

У процесі формування культури здоров'я важко переоцінити роль самоосвіти. Самоосвіта може виступати як сполучна ланка спеціально організованої освіти, надаючи освітньому процесу неперервного, цілісно завершеного характеру [158, с. 21-30].

Дуже важливими є питання організації самостійної діяльності. Вони теж багатопланові: від елементарних – організація самостійних занять при

виконанні ранкової гімнастики (гігієнічні умови, заходи безпеки, підготовка інвентарю тощо), до таких, як організація вибраних засобів, способів виконання.

У рамках нашого дослідження самостійна робота включає складання індивідуальних оздоровчих програм, підготовку творчих проектів з питань здоров'язбереження, підготовку доповідей, рефератів, спрямованих на профілактику шкідливих звичок.

Під час формування культури здоров'я складно переоцінити роль самоосвіти. Самоосвіта може виступати як сполучна ланка спеціально організованої освіти, надаючи освітньому процесу безперервності, висхідного, цілісно завершеного характеру [92].

У процесі формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у системі професійної підготовки ми виділяємо активні методи навчання. Активними вони називаються у зв'язку зі зміною ролі тих хто навчає (викладача), ролі тих кого навчають (студентів) і ролі інформації (не мета, а засіб для освоєння дій і операцій професійної діяльності). Унаслідок використання активних методів навчання студенти з об'єкта впливу викладача стають суб'єктами власної діяльності, тому необхідно разом з традиційними формами і методами навчання якомога ширше використовувати активні методи навчання. У нашій роботі вони представлені екскурсіями, диспуатами, прес-конференціями, тренінгами, дидактичними іграми [89; 90].

Таким чином, можна зробити висновок, що формування культури здоров'я у майбутніх вихователів ДНЗ в системі вищої педагогічної освіти буде ефективним, якщо всі компоненти моделі будуть взаємопо'язаними завданнями навчання і виховання, змістом і логікою послідовної передачі студентам необхідних знань і умінь із згаданої проблеми.

Відповідно до цього мають бути модернізовані навчальні програми, адекватні цілям сучасного суспільства, якому потрібна особистість –

компетентний вихователь дошкільного навчального закладу, здатний самостійно робити вибір, розв'язуючи професійні завдання.

Реалізуючи розроблену нами модель, ми забезпечили визначені педагогічні умови формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: організація занять у формі міжсуб'єктного діалогу викладача й студентів, спрямованого на взаємообмін і взаємозбагачення їхніх ціннісних сфер; розвиток рефлексивних здібностей студентів з метою пошуку шляхів і засобів безперервного самовдосконалення та саморозвитку в процесі професійної освіти; розроблення і впровадження педагогічної технології, спрямованої на формування основних компонентів культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; упровадження спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ».

Визначення педагогічних умов дало змогу конкретизувати включений до моделі перелік принципів навчання, що найбільш ефективно сприяють формуванню культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Серед принципів навчання, на які миспиралися, проектуючи модель процесу формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ, варто назвати такі: культурологічний, принцип формування здоров'я, системності, науковості, проблемності і прогностичності, інтеграції, гуманізації, неперервності, принцип професійної спрямованості та підходи особистісний, діяльнісний.

Важливими складовими частинами розробленої нами моделі стали компоненти формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, а саме: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-освітній, практично-діяльнісний.

Модель формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу наведено на рис. 2.2.

Процес формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів здійснювався в процесі професійної підготовки, з урахуванням її видів та форм. Так, студенти протягом навчання у вищому навчальному закладі ознайомилися зі спеціальним курсом «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ».

На лекційних заняттях отримали теоретичні знання щодо поняття культури здоров'я майбутнього вихователя ДНЗ та його структури; проаналізували психолого-педагогічний досвід досліджуваної проблеми; познайомилися із здоров'язбережувальними технологіями навчання в сучасному дошкільному навчальному закладі. На практичних заняттях – апробували здоров'язбережувальні технології навчання у вищому навчальному закладі.

До етапів реалізації процесу формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ ми відносимо мотиваційний, змістовий, інформаційно-діяльнісний, оцінно-результативний.

Нижче наведено характеристику етапів формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів:

I. Мотиваційний етап.

Мета етапу – формування стійкого інтересу до формування культури здоров'я в процесі професійної підготовки (вивчення спеціальних дисциплін); усвідомлення значення культури здоров'я в подальшій професійній діяльності.

Зміст діяльності: аналіз програмного матеріалу з формування культури здоров'я; виявлення його пізнавально-мотиваційного потенціалу, розроблення методичних прийомів його використання в навчальному процесі.

Умови успішності полягають у суб'єкт-суб'єктній взаємодії в навчальному процесі позитивному досвіді власної культури здоров'я.

II. Змістовий етап.

Мета етапу – проектування змісту формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ у процесі професійної підготовки.

Зміст діяльності: аналіз та до змісту програмного й додаткового матеріалу з формування культури здоров'я; до і розроблення завдань здоров'язбережувального характеру; розроблення тестових завдань для виявлення динаміки формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ у процесі професійної підготовки.

Умови успішності: визначення найефективнішої структури навчального матеріалу й послідовності його засвоєння для формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ.

III. Інформаційно-діяльнісний етап.

Мета етапу – формування у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів базових знань, умінь та навичок у галузі збереження свого здоров'я; розроблення й апробація форм і технологій формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ.

Зміст діяльності: центральне місце в інформаційно-діялісному етапі формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ належить спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ», мета якого формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ через наукове розуміння сутності і значення культури здоров'я в особистій і професійній сферах життя, через вивчення сучасних наукових уявлень про здоров'я і формування відповідного світогляду.

IV. Оцінювально-результативний етап.

Мета цього етапу – оцінювання рівня сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ у процесі професійної підготовки.

Зміст діяльності – виявлення динаміки рівнів сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ у процесі професійної підготовки;

Рис. 2.2. Модель формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

виявлення чинників, що визначають позитивну динаміку рівнів сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ; розроблення перспективних напрямів щодо вивчення умов формування культури здоров'я майбутніх вихователів у процесі професійної підготовки.

Варто зазначити, що дієвість та ефективність розробленої моделі підтверджується оцінюванням сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ і, згідно з моделлю, передбачає визначення відповідних критеріїв та показників, а саме: мотиваційно-ціннісний (усвідомлення значущості культури здоров'я для повноцінної самореалізації і самоактуалізації у навчанні й майбутній професійній діяльності), когнітивно-освітній (розуміння особливостей впливу професійної діяльності вихователя ДНЗ на його здоров'я), практично-діяльнісний (володіння здоров'язберезувальними технологіями та їх застосування на практиці).

Таким чином, ефективності формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів сприяє врахування визначених педагогічних умов та динамічної єдності всіх складників моделі формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу.

Реалізація моделі формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів можлива за умови впровадження в навчальний процес підготовки майбутніх вихователів відповідного дидактико-методичного забезпечення.

Сформованість культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у моделі визначається відповідно до початкового, низького, достатнього та високого рівнів.

Підґрунтям визначення рівнів є критеріальний підхід, який дає змогу системно проаналізувати критерії формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі підготовки у вищому навчальному закладі [149].

Висновки до другого розділу

На основі теоретичного аналізу сутності й змісту культури здоров'я визначено компонентну структуру та теоретично обгрунтовано педагогічні умови формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах: організація занять у формі міжсуб'єктного діалогу викладача і студентів, спрямованого на взаємообмін і взаємозбагачення їх ціннісних сфер; розвиток рефлексивних здібностей студентів з метою пошуку шляхів і засобів безперервного самовдосконалення та саморозвитку в процесі професійної освіти; необхідність розроблення й упровадження педагогічної технології, спрямованої на формування основних компонентів культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів завдяки впровадженню спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ».

За результатами здійсненого аналізу педагогічного досвіду та реального стану сформованості культури здоров'я студентів психолого-педагогічних факультетів вищих педагогічних навчальних закладів теоретично обгрунтовано модель, що є основою, яка забезпечує ефективність формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Модель формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ включає цільовий, організаційно-змістовий та результативний блоки. Цільовий блок визначає мету, завдання формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ у процесі підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах. Змістово-організаційний блок охоплює, зміст, етапи формування та компоненти: мотиваційний; змістовий; інформаційно-діяльнісний, оцінювально-результативний, форми, методи, засоби й методика, а також педагогічні умови формування культури здоров'я

майбутніх вихователів ДНЗ. У результативному блоці подано критерії (моиваційно-ціннісний, когнітивно-освітній, практично-діяльнісний), рівні сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ (початковий, низький, достатній, високий).

Доцільність застосування інтерактивних методів у процесі професійної підготовки дає змогу: 1) створити позитивний емоційний фон для засвоєння студентами навчального матеріалу; 2) систематизувати професійні знання студентів й використовувати їх комплексно; 3) швидше трансформувати теоретичні знання на рівень професійних умінь і навичок; 4) розвивати комунікативні вміння; 5) покращити підготовку студентів до заняття; 6) підвищити рівень активності студентів на заняттях; 7) покращити рівень професійної підготовки в цілому.

У ході дослідження встановлено, що проблема збереження й зміцнення здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ в системі вищої педагогічної освіти є проблемою міждисциплінарною, і в її розв'язанні повинен домінувати комплексний підхід у формуванні якісних професійних ознак майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, який забезпечується взаємозв'язком і взаємодією різних навчальних дисциплін (педагогіки, психології, медицини, біології, філософії, валеології, фізичного виховання та інших).

Таким чином, здійснені дослідження в другому розділі дисертаційної роботи розкривають застосування методичних підходів у процесі формування культури здоров'я у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, удосконалення навчально-виховного процесу для використання отриманих знань, умінь, навичок, набутих якісних професійних ознак для психолого-педагогічного супроводу формування і збереження здоров'я дітей дошкільного віку у майбутній професійній діяльності.

За матеріалами розділу опубліковано статті у фахових наукових виданнях [148; 149; 150; 151; 152].

РОЗДІЛ 3

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНЬОГО ВИХОВАТЕЛЯ ДОШКІЛЬНОГО НАВЧАЛЬНОГО ЗАКЛАДУ

У третьому розділі дисертаційної роботи висвітлено організацію експериментального дослідження, здійснено перевірку ефективності педагогічних умов і моделі формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, статистичну обробку та аналіз результатів педагогічного експерименту.

3.1. Дігностика сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

На сучасному етапі психолого-педагогічних досліджень велика увага приділяється розробленню методів педагогічної діагностики.

Процес діагностування навчання є досить трудомістким, оскільки включає в себе не тільки контроль, оцінювання знань, умінь та навичок студентів, але і з'ясування умов і обставин, в яких відбувається процес навчання, добір, систематизацію статистичних даних, їх опрацювання та аналіз і отримання чіткого уявлення про причини, що сприяють чи перешкоджають досягненню результатів [84; 102; 119].

Ефективність комплексної діагностики знань значною мірою залежить від рівня навчально-методичного забезпечення, організації і проведення різних видів та форм перевірки й оцінювання на всіх етапах навчання студентів.

Беручи за основу твердження В. Гриневич про те, що педагогічна діагностика забезпечує систематичний та об'єктивний контроль знань, умінь та навичок студентів, а це є однією зі структурних складових навчального процесу, ми вважаємо за необхідне схарактеризувати методи контролю, що

також є і методами діагностування знань, а отже, є складовими педагогічної діагностики, комплекс застосування яких передбачає успішність усього навчального процесу [84].

І. Підласий під поняттям «діагностика» розуміє контроль, перевірку й нагромадження статистичних даних, їх аналіз, виявлення динаміки, тенденцій і прогнозування подальшого розвитку подій. Учений вважає педагогічним діагнозом наочний відбиток комплексного впливу педагогічних факторів, який дає вчителю надійну та оперативну інформацію про те, як переплелися у взаємодії різноманітні причини, які з них у визначений момент небезпечні, де намітився спад характеристик ефективності [183, с. 544].

Педагогічна діагностика розглядається також як процес розпізнавання явищ і визначення їх стану в певний момент на основі використання необхідних для цього параметрів. Таке трактування дає підстави виділити специфіку педагогічної діагностики як самостійного виду діяльності, розкрити її сутність, цілі і завдання [184, с. 5].

Звернемося до критеріального осмислення зазначеного питання, що дасть змогу оцінити ефективність формування культури здоров'я у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, тому що, за визначенням С. Гончаренко, В. Радул та ін., критерій є ознакою, за якою «класифікуються, оцінюються (та одержують оцінки) психічні явища, дії або діяльність, зокрема при їхній формалізації» [76; 191 ; 192, с. 7-13.].

Критерій є відповідним індикатором, на підставі якого проводиться оцінювання динаміки та результативності експериментальних досліджень.

У психолого-педагогічній літературі поширені різні підходи до визначення об'єктивних вимірників ефективності й якості навчально-виховного процесу. Але водночас у теорії й практиці педагогічної освіти існують загальні вимоги до визначення й обґрунтування критеріїв. Критерій – це ознака, на підставі якої проводиться здійснюється оцінювання, судження. Загальні вимоги до виділення й обґрунтування критеріїв можна звести до того, що вони, по-перше, повинні відображати основні

закономірності формування особистості, по-друге, за допомогою критеріїв повинен установлюватися зв'язок між усіма компонентами досліджуваної системи і, по-третє, якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними [14; 94].

У теорії та практиці педагогічної освіти існують вимоги до виявлення та обґрунтування критеріїв, які зводяться, за твердженням С. Спасибенко, до того, що критерії повинні відображати основні закономірності формування особистості; за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між усіма компонентами досліджуваної системи; якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними. Перші відображають різні сторони діяльності студентів і педагогів у когнітивній діяльності. Останні визначаються балами і відповідними їм описами, що пояснюють рівень досягнень за конкретним критерієм [223].

З урахуванням вищевикладеного нами були визначені критерії і показники оцінки рівня сформованості культури здоров'я студентів майбутніх вихователів ДНЗ, представлені в таблиці 3.2.

Зважаючи на зазначені вимоги як основні, І. Ісаєв доповнює їх вимогами, що відбивають специфіку професійно-педагогічної культури. Науковець вважає, що, по-перше, критерії повинні бути розкриті через низку якісних ознак (показників), по мірі проявів яких можна судити про більшу чи меншу міру вираженості критерію, по-друге, критерії повинні відображати динаміку вимірюваної якості в часі і культурно-педагогічному просторі; по третє, критерії повинні, по можливості, охоплювати основні види педагогічної діяльності [122].

Успішна організація освітнього процесу та перевірка його ефективності в плані розвитку культури здоров'я передбачає ретельний облік показників зазначених критеріїв. З метою коригування застосовуваних способів навчання у разі, якщо вони не впливають на розвиток культури здоров'я, необхідна діагностика.

Таблиця 3.1

**Критерії і показники сформованості культури
здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ**

	Критерії	Показники
	1	2
Мотиваційно-ціннісний	Ціннісне ставлення студентів до здоров'я, здорового способу життя, професійно-педагогічної діяльності	Оцінка соціальної та особистісної значущості здоров'я та здорового способу життя, усвідомлення соціальної та особистісної значущості у здоров'язбережувальній педагогічній діяльності; задоволеність здоров'язбережувальною спрямованістю педагогічного процесу у ВНЗ
Когнітивно-освітній	Технологічна готовність майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу до ведення здорового способу життя, а також до професійно-педагогічної діяльності, спрямованої на збереження, зміцнення та формування здоров'я дошкільників	Знання, оволодіння і використання прийомів ведення здорового способу життя та організації здоров'язбережувального освітнього процесу

Практично-діяльнісний	Активність особистості студента	Активне ведення здорового способу життя майбутнього вихователя в здоров'ятворчій педагогічній діяльності, педагогічна імпровізація у профілактично-виховній роботі з формування, збереження і зміцнення здоров'я дошкільників
-----------------------	---------------------------------	---

Основні вимоги до педагогічної діагностики формування професійно-педагогічної культури в цілому і культури здоров'я зокрема представлені в таблиці 3.2.

Сукупність визначених нами критеріїв сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільного навчального закладу дає змогу цілком охопити всі сутнісні характеристики досліджуваного феномена.

Як відомо, механізмом переведення якісних показників у кількісні слугують рівні. Аналіз літератури та емпіричного матеріалу дав змогу виділити чотири рівні сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ залежно від ступеня прояву критеріїв і показників високий, достатній, низький, початковий.

Високий рівень сформованості культури здоров'я характеризується досконалим володінням понятійного апарату з даної проблеми. Сформовані ціннісно-сміслові позиції в ставленні до своєї майбутньої професійної діяльності, до дітей, до самих себе як до особистості й суб'єкта певної професії. Для студентів з високим рівнем був характерний систематичний пошук нових знань, нової інформації з питань здоров'я. Рівень орієнтації на здоровий спосіб життя високий.

Вимоги до педагогічної діагностики формування культури здоров'я

майбутніх вихователів ДНЗ

Вимоги	Показники
Об'єктивність	-створення рівних умов для всіх студентів; -облік усіх результатів (позитивних і негативних); -максимальне виключення суб'єктивних оцінок
Надійність	-чіткість критеріїв виміру та оцінки; -стійкість результатів, одержуваних при повторному контролі
Урахування психолого-педагогічних особливостей	-вивчення рівня освіти, загального розвитку, індивідуальних особливостей; -вивчення умов і конкретних ситуацій проведення обстеження
Систематичність	-проведення діагностики в певній послідовності й системі; -ведення щоденників самоконтролю
Гуманістична спрямованість	-створення сприятливих умов, доброзичливості, довіри, поваги до особистості, позитивного емоційного клімату

Достатній рівень сформованості культури здоров'я характеризується переконаністю в необхідності будувати навчально-виховний процес із здоров'язбережувальних позицій, зберігати власне здоров'я в процесі професійно-педагогічної діяльності та формувати культуру здоров'я дошкільників. Цьому рівню властиве вміння творчо використовувати отримані знання, давати наукову оцінку здоров'язбережувальним педагогічним технологіям, принципам формування культури здоров'я дошкільників, способам збереження здоров'я і професійного довголіття. Цей

рівень характеризується суб'єкт-суб'єктивною взаємодією з викладачем у процесі навчання і сформованою особистісно-пізнавальною навчальною мотивацією. Під час виконання завдань спостерігається висока задоволеність від виконуваної роботи.

Низький рівень сформованості культури здоров'я характеризується мінімальною відповідністю вимогам, що висуваються до професійно-педагогічної культури здоров'я. Для нього властивий низький ступінь осмислення необхідності забезпечення здоров'язбережувальної спрямованості професійної діяльності майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, лише на рівні констатації та опису, з труднощами в аргументованому обґрунтуванні. На цьому рівні сформованості культури здоров'я спостерігається відсутність стійкої готовності спиратися на наукові основи збереження та зміцнення здоров'я суб'єктів освітнього процесу. Характерні слабка особистісно-пізнавальна навчальна мотивація і неготовність до суб'єкт-суб'єктної взаємодії з викладачем у процесі навчання. Під час виконання завдань спостерігається відсутність задоволеності від виконуваної роботи.

Початковий рівень сформованості культури здоров'я характеризується тим, що не дає можливості забезпечити здоров'язбережувальної спрямованості професійної діяльності майбутніх вихователів ДНЗ. Для нього властиве спрощене розуміння необхідності збереження здоров'я суб'єктів освітнього процесу. Початковий рівень характеризується невмінням входити в рефлексивну позицію, творчо використовувати отримані знання; перевагою описовості і схильністю до репродуктивності в питаннях збереження та зміцнення здоров'я; відсутністю термінологічного багажу в галузі професійно-педагогічної культури здоров'я. Початковому рівню характерна слабка особистісно-пізнавальна навчальна мотивація і нездатність до суб'єкт-суб'єктивної взаємодії з викладачем у процесі навчання. Під час виконання завдань спостерігається відсутність задоволеності від виконуваної роботи.

Модернізація освітнього процесу передбачає виховання випускників вищих навчальних закладів, здатних до самоосвіти, самовиховання та самовдосконалення не тільки у сфері своєї спеціальності, але й у такій життєво важливій сфері, як самооздоровлення. Формування готовності майбутніх вихователів ДНЗ до самооздоровлення є значущою як з позицій зміцнення й збереження здоров'я самих студентів, так і з позицій їхньої майбутньої професійної діяльності. Адже студенти педагогічних вищих навчальних закладів – це майбутні члени педагогічного колективу дошкільних навчальних закладів, яким потрібно не тільки вміти підтримувати власну культуру здоров'я, а й формувати її у майбутніх вихованців. У зв'язку з цим виникає необхідність побудови такого освітнього процесу, який би розвивав у майбутніх вихователів ДНЗ потребу самостійно формувати культуру власного здоров'я та майбутніх вихованців [5; 22; 38].

Необхідність побудови раціонального педагогічного процесу на основі теоретичного аналізу наукової літератури та педагогічного досвіду спонукало нас до проведення аналізу реального стану сформованості культури здоров'я у студентів вищих педагогічних навчальних закладів спеціальності «Дошкільна освіта».

На підставі визначених критеріїв, показників та рівнів сформованості культури здоров'я та ціннісного ставлення студентів вищих педагогічних навчальних закладів до індивідуального здоров'я, на констатувальному етапі дослідження ми проаналізували наявний стан сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ.

У якості експериментального контингенту було обрано студентів ОКР «бакалавр», напряму підготовки «Дошкільна освіта» Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, факультету дошкільного виховання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Інституту педагогіки і психології за напрямком дошкільна освіта Сумського державного педагогічного

університету імені А.С.Макаренка, а також слухачів Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д.Ушинського, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди. В експерименті взяло 114 студентів експериментальної і 118 – контрольної груп.

Для дослідження усвідомленості ставлення до здоров'я як цінності ми використовували анкету, розроблену Т.Белінською «Відповідність реального і передбачуваного способу життя» (Додаток А). Перша частина анкети включає два питання, що стосуються сприйняття стану власного здоров'я й оцінювання власної поведінки відповідає чи не відповідає здоровому способу життя.

У другій частині анкети пропонувався вибір одного із запропонованих варіантів відповіді на запитання щодо деяких аспектів здорового способу життя: режиму сну і відпочинку, режиму харчування, тривалості щоденного перебування на свіжому повітрі.

Таким чином, перша частина анкети відповідає передбачуваному, а друга – реальному способу життя. Запропонована анкета дає змогу здійснити самодіагностику відповідності реального образу життя передбачуваному завдяки розробленій системі нарахування балів. Вибір кожної відповіді, співвідносною із загальноприйнятими канонами здорового способу життя, у другій частині анкети супроводжується нарахуванням одного балу, тобто максимально респондент може набрати 4 бали. У роботі з першою частиною анкети за позитивну відповідь на запитання «Чи вважаєте Ви, що ведете здоровий спосіб життя?» також надається 4 бали, за негативну відповідь бали не нараховуються. У разі однакової кількості балів, отриманих у першій і другій частинах анкети, реальний спосіб життя відповідає передбачуваному. Максимальна кількість балів у першій частині анкети і відсутність їх у другій, а також ситуація, зворотна опитаній, свідчать про повну невідповідність реального і передбачуваного способу життя. Інші варіанти розглядаються як часткова відповідність указаних ознак. Отримані результати наведено в таблиці 3.3. Аналіз відповідності реального й передбачуваного способу життя

виявил, що в 29,58 % студентів, які брали участь у дослідженні, передбачуваний і реальний спосіб життя повністю відповідають один одному. Водночас не відповідають передбачуваний і реальний спосіб життя у 47,89 % респондентів. Аналіз результатів щодо позиції «Веду здоровий спосіб життя» виявив, що тільки 9,15 % студентів відповідають заявленій позиції, а 33,10 % – не відповідають. При цьому 14,79 % респондентів частково відповідають реальному способу життя.

У результаті аналізу отриманих результатів у позиції «Не веду здоровий спосіб життя» було визначено, що 7,75 % респондентів відповідають заявленій позиції. Частково відповідають цій позиції – 29,58 %; 5,63 % – не відповідають.

Такий низький відсоток відповідності реального й передбачуваного способу життя може бути показником трьох негативних явищ: по-перше, у студентів недостатньо сформовано ціннісне ставлення до здоров'я; по-друге, у них низький рівень уявлень про цінність здоров'я; по-третє, у студентів неадекватна самооцінка, що вказує на низький рівень сформованості уявлень про здоров'я та культуру здоров'я.

У ході проведення анкетування було виявлено ставлення студентів і викладачів до необхідності піклуватися й берегти власне здоров'я в процесі вищої педагогічної освіти (Додаток В).

На запитання: «Чи вважаєте Ви, що збереженню і зміцненню здоров'я – сучасний вихователь ДНЗ повинен завжди приділяти важливе значення?» було отримано такі відповіді:

- 81,6 % з числа опитаних відповіли «так»;
- 15,2 % респондентів, що вихователь не повинен спеціально витратити на це час;
- 1,9 % опитаних вважають, що варто це робити тоді, коли з'являться проблеми зі здоров'ям;
- 1,3 % – узагалі не бачать у цьому необхідності;
- 24,7 % – піклуються про своє здоров'я регулярно;

- 53,8 % – піклуються від випадку до випадку;
- 21,5 % зовсім не дбають.

Таблиця 3.3

Відповідність між реальним і передбачуваним способом життя студентів – майбутніх вихователів ДНЗ

Спосіб життя		%	
		відповідність	
Передбачуваний	Реальний	КГ (118 ос.)	ЕГ (114 ос.)
1. Позиція «Веду здоровий спосіб життя».	Аспекти здорового способу життя, що вивчаються:		
	а) відповідають заявленій позиції;	27,12 (32)	9,15 (11)
	б) не відповідають;	25,42 (30)	33,10 (29)
	в) частково відповідають.	28,81 (34)	14,79 (13)
2. Позиція «Не веду здоровий спосіб життя».	Аспекти здорового способу життя, що вивчаються:		
	а) відповідають заявленій позиції;	9,32 (11)	7,75 (7)
	б) не відповідають;	7,63 (9)	5,63 (5)
	в) частково відповідають.	22,88 (27)	29,58 (26)
3. Не відповідають один одному		30,51 (36)	47,89 (42)
4. Повністю відповідають один одному		26,27 (31)	29,58 (26)

Далі ми запропонували позначити мотиви, які спонукають дбати про своє здоров'я, і отримали такі відповіді:

- збереження і зміцнення здоров'я – 51,9 %;
- корекція фігури (поліпшення) – 42,4 %;

- щоб бути прикладом для своїх вихованців – 2,5 %;
- підвищення професійної дієздатності – 1,9 %;
- бажання бути разом з друзями – 1,3 %;
- бажання отримати знання про свій організм – 0 %;

Цілком задоволені чинною системою роботи з формування культури здоров'я в університеті 30,4 %; задоволені частково – 26,6 %; не задоволені – 9,5 %; не змогли відповісти – 33,5 % респондентів.

Показники самооцінки студентами свого здоров'я такі:

- «Вище середнього» оцінюють своє здоров'я – 12 %;
- «Середнє» – 31,7 %;
- «Нижче середнього» – 51,9 %;
- «Погане» – 2,5 %;
- «Важко відповісти» – 1,9 %.

За час навчання у вищому навчальному закладі, на думку опитаних, у 4,4 % студентів здоров'я покращилося, у 75,3 % стан погіршився і в 20,3 % – залишився без зміни.

Звичайно, на рівень здоров'я впливає багато факторів, але показник – погіршення здоров'я у 75,3 % тих хто навчається, – зобов'язує звернути увагу на здоров'я студентів в процесі навчання їх у вищому навчальному закладі.

Тільки 20,9 % опитаних вважають свої знання та вміння достатніми для ведення здорового способу життя, 28,5 % вважають їх недостатніми, 50,6 % вагаються з відповіддю.

50,3 % опитаних вважають достатніми свої знання та вміння для оздоровчої роботи в дошкільному навчальному закладі;

22% – недостатніми; 27,3 % – не змогли відповісти на це питання.

32,9 % опитаних використовують відомості, отримані на академічних заняттях у вищому навчальному закладі в своєму повсякденному житті; 15,8% – не використовують; 51,3 % – респондентів було важко відповісти на це питання.

Після закінчення вищого навчального закладу мають намір пропагувати культуру здоров'я 53,8 % опитаних; 32,3 % – більше схильні до цього; 3,8 % – менше схильні; 10,1 % – взагалі не мають наміру це робити.

На запитання «У процесі вивчення яких дисциплін можливе отримання найбільших відомостей з формування культури здоров'я?» нами були отримані такі відповіді:

- «У процесі вивчення психолого-педагогічних і гуманітарних дисциплін» – 36,9 %;
- «У процесі фізичного виховання» – 46,8 %;
- «У процесі професійно-педагогічної підготовки» – 16,3 %.

Аналіз зібраного матеріалу дав підстави зробити такі висновки:

– Більшість студентів (81,6 %) усвідомлюють значення здоров'я педагога у професійній діяльності;

– Обсяг знань студентів щодо збереження та зміцнення здоров'я недостатній, хоча мають намір пропагувати культуру здоров'я 53,8 % з числа опитаних і 32,3 % – схильні до цього; та є й такі, які взагалі не мають наміру це робити (10,1 %) або менш схильні до цього, незважаючи на те, що педагог повинен бути прикладом для дітей й активним пропагандистом здорового способу життя;

– особлива увага повинна бути приділена процесу підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до оздоровчої роботи в ДНЗ.

– Найбільші можливості щодо формування культури здоров'я містить процес фізичного виховання.

Отримані дані свідчать про те, що культура здоров'я в майбутніх вихователів ДНЗ недостатньо сформована, тобто існує необхідність поліпшення підготовки майбутніх вихователів ДНЗ у вищому навчальному закладі щодо збереження та зміцнення здоров'я.

Результати дослідження сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на констатувальному етапі наведено у таблиці 3.4.

Таблиця 3.4

Рівень сформованості культури здоров'я у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на констатувальному етапі дослідження

Рівні	% (кількість студентів)	
	КГ (118)	ЕГ (114)
Високий рівень	25,42 (30)	25,44 (29)
Достатній рівень	29,66 (35)	31,58 (36)
Низький рівень	27,12 (32)	27,19 (31)
Початковий рівень	17,80 (21)	15,79 (18)

Для визначення місця здоров'я в ієрархії цінностей майбутніх вихователів ДНЗ вищих педагогічних навчальних закладів ми використовували методику «Ціннісні орієнтації» М. Рокича (Додаток Б). Студентам була запропонована анкета, в якій треба було дати оцінку 18 цінностям, що виділяються в дослідженнях як основні цінності сучасної людини, і проранжувати їх, тобто поставити номер у порядку значущості для себе кожної конкретної цінності від 1 до 18.

Отримані дані дали нам змогу скласти ціннісно-орієнтований портрет сучасного майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу. А саме: 19,30 % опитаних вважають, що здоров'я – найголовніше в житті й ставлять його на перше місце; 38,5 % – на 2 позицію; 15,8 % – на 3 позицію; 9,3 % – на 4; по 3,5 % на – 5, 11 та 16 позиції; 5,3 % на 6 позицію; 3,5 % – на 7 та 9; 1,3 % – на 8; 1,7 % – на 10; 1,2 % на 12, 14 і 15 позиції; ніхто із студентів не ставить здоров'я на 13, 17 та 18 позиції.

Показники здоров'я в ієрархії цінностей студентів експериментальної та контрольної групи на констатувальному етапі експерименту (за критерієм ϕ^* Фишера) наведено у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Показники здоров'я в ієрархії цінностей студентів експериментальної та контрольної групи на констатувальному етапі експерименту (за критерієм φ^* Фишера)

Група	Здоров'я на 1-10 місці		Здоров'я на 11-18 місці		Разом
	Число студентів	%	Число студентів	%	
ЕГ	46	40,35	68	59,65	114
КГ	58	49,15	60	50,85	118
Разом	104		128		232

Результати статистичної обробки дослідження наведено у таблиці 3.6.

Таблиця 3.6

Статистична обробка результатів дослідження

Функція	Аргумент	Значення
φ_1	0,64	1,38
φ_2	0,70	1,55
φ^*		1,35
φ^* _{критич}		1,64 $p < 0,05$
Відмінність		Не значуща

Отже, аналіз результатів дослідження виявили, що потреба в здоров'ї не займає одне з провідних місць в ієрархії життєвих цінностей опитуваних студентів, адже їх кількісний склад недостатньо великий (усього 17,9 %). У

зв'язку з цим необхідно підвищити у студентів спеціальності «Дошкільна освіта» потребу бути здоровими та вивести здоров'я кожного студента на рівень цінності, як засіб досягнення інших життєво важливих цінностей (наприклад, взаєморозуміння у сім'ї, успіх у житті, цікава робота, високе матеріальне становище тощо), що активізуватиме турботу про духовне, психічне та фізичне благополуччя у виконанні конкретних дій.

Для вивчення характеру значення здоров'я (інструментальний чи термінальний) майбутнім вихователям дошкільних навчальних закладів, які брали участь у дослідженні, було запропоновано виконати індивідуальне творче завдання на тему «Найважливіша цінність у житті для мене...». Аналізувалися тільки ті творчі завдання у яких культура здоров'я вважалася головною цінністю. Нами було проаналізовано 98 таких творчих завдань.

Більшість респондентів (48,1 %) вважають, що культура здоров'я необхідне для того, щоб заробляти гроші й мати забезпечене життя. Культура здоров'я в цьому випадку має інструментальний характер.

Тільки 35,2 % респондентів визначають культуру здоров'я як потребу, щоб прожити довге й щасливе життя не хворіючи. Культура здоров'я у цьому випадку носить понятійний характер.

Наведемо декілька фрагментів з творчих завдань студентів, у яких здоров'я носить понятійний характер, тобто здоров'я заради здоров'я: «Кажуть, що за гроші можна купити все, та здоров'я за гроші не купиш...». Прикладом розуміння ставлення до здоров'я може слугувати така фраза: «...головніше у житті – здоров'я, це факт що його треба цінувати...», «Здоров'я – це одвічна молодість і свіжість, посмішка на обличчі і бадьорий крок», «Щоб жити повним, яскравим життям, відчутти усі його смаки, треба бути здоровим».

Профілактична активність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів щодо формування культури здоров'я досліджувалася за допомогою незакінчених речень розроблених О. Соколенко [214, с. 247]. Завдання включали 6 речень: 1. Коли мене не розуміють оточуючі, я...; 2. Щоб

не хворіти, я...; 3. Я вважаю що здатний...; 4. Мене завжди цікавить...; 5. У моєму житті буде день, коли...; 6. Коли я хворію...

Із шести речень чотири не мають значення для нашого дослідження, а два речення є індикаторами активності й спрямовані на збереження здоров'я (друге і шосте речення). При цьому друге речення «Щоб не хворіти, я...» було спрямовано на виявлення профілактичної активності досліджуваних студентів, яку вони проявляють кожен день. Шосте речення «Коли я хворію,...» спрямоване на вивчення характеру активності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у подоланні хвороби. У процесі аналізу результатів ми встановлювали відповідність закінчення речення позитивною, негативною валеологічною активністю, пасивною позицією у збереженні індивідуального здоров'я; обчислена частота, з якою повторюється кожна із трьох позицій у відсотках відносно до загального обсягу вивченого матеріалу. Частота кожної позиції, порівнювалася у повсякденній активності та пасивності під час хвороби.

Результати дослідження профілактичної активності зі збереження здоров'я засвідчили перевагу пасивної позиції над активною (рис. 3.1).

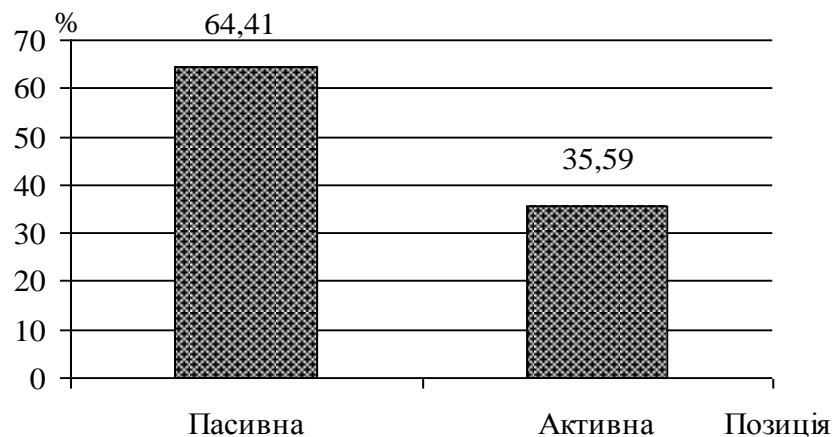

Рис. 3.1. Профілактична активність зі збереження здоров'я студентів у повсякденному житті.

У профілактичній активності переважає пасивна позиція над активною. Тільки 35,59 % (42 студ.) досліджуваних студентів займаються спортом, загартуванням, дотримуються здорового способу життя та ін.

Пасивну позицію займають 64,41 % (76 студ.) досліджуваних студентів. Причому 28,81% (34 студ.) респондентів займають позицію «Нічого не роблю»; 35,59 % (42 студ.) – створюють позицію так званої видимої активності («звертаюся до лікаря», «вважаю, що хвороба мене обмине» тощо).

Щодо показників активності респондентів у виявленні турботи за власним здоров'ям, то повсякденна активність у відношенні до здоров'я нижче, ніж під час подолання хвороби. Зокрема 66,10 % (78 студ.) досліджуваних студентів займають активну позицію, що визначається такими словами як «активно лікуюся», «скоріше намагаюся подолати хворобу», у той час як щоденну активність підтвердили тільки 33,90 (40 студ.) % респондентів (рис. 3.2).

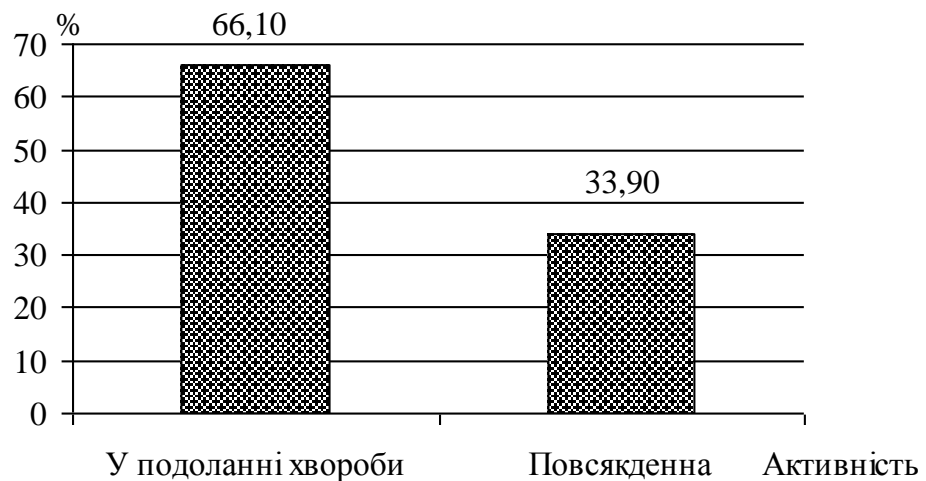

Рис. 3.2. Активність досліджуваних студентів у збереженні й зміцненні здоров'я

Дані про відповідність сприйняття стану власного здоров'я вибору здорового способу життя досліджуваних студентів наведені таблиці 3.7.

Аналізуючи дані таблиці 3.7, що були отримані під час відповідей на запитання «Чи вважаєте Ви себе здоровим?» та чи «Чи ведете Ви здоровий спосіб життя?», ми визначили, що 11,27 % КГ студентів, що брали участь у дослідженні, вважають себе здоровими й ведуть здоровий спосіб життя і 10,53 % ФГ.

Результати відповідності сприйняття стану власного здоров'я та вибору здорового способу життя студентів на констатувальному етапі дослідження наведено в таблиці 3.7.

Позиція «Я вважаю, що здоровий, я не веду здоровий спосіб життя» характерна для 31,35 % опитаних у КГ та 31,58% у ЕГ, а позицію «Я не вважаю, що здоровий, я не веду здоровий спосіб життя» займає 4,24 % респондентів КГ та 5,26% ЕГ.

Така ситуація склалася тому, що повільно реалізується зворотній зв'язок в ланцюзі «поведінка-здоров'я».

Проте найпоширенішою серед студентів є відповідність «Я не вважаю, що здоровий, але я веду здоровий спосіб життя». Цієї позиції дотримуються 53,39 % студентів КГ і 52,63 % ЕГ які брали участь у дослідженні. Таке саме сприйняття є показником адекватності самооцінки стану здоров'я, показником завищення студентами в деяких випадках самооцінки власних дій стосовно збереження свого здоров'я.

Відповідно до завдань нашого дослідження стосовно формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів необхідно було здійснити аналіз змісту й процесу підготовки студентів за період навчання у вищому навчальному закладі.

Із цією метою ми проаналізували навчальні плани підготовки майбутніх педагогів – вихователів дошкільних навчальних закладів та зміст окремих дисциплін за вибором та за фахом підготовки, які, на нашу думку, повинні містити матеріал, що орієнтує студентів на формування культури здоров'я.

Таблиця 3.7

**Відповідність сприйняття студентами стану власного здоров'я
вибору ними здорового способу життя**

Позиція	% (кількість студентів)	
	КГ 118	ЕГ 114
1. «Я вважаю, що здоровий, я веду здоровий спосіб життя».	11,02 (13 студ.)	10,53 (12 студ.)
2. «Я вважаю, що здоровий, я не веду здоровий спосіб життя».	31,35 (37 студ.)	31,58 (36 студ.)
3. «Я не вважаю, що здоровий, але я веду здоровий спосіб життя».	53,39 (63 студ.)	52,63 (60 студ.)
4. «Я не вважаю, що здоровий, я не веду здоровий спосіб життя».	4,24 (5 студ.)	5,26 (6 студ.)

Для того, щоб сприяти формуванню культури здоров'я студентів під час вивчення навчальних дисциплін за вибором й навчальних дисциплін за фахом, необхідно виявити їх потенційні спроможності й специфіку викладання у вищих педагогічних навчальних закладах.

Вищі педагогічні початкові заклади сьогодні ведуть постійний пошук шляхів оновлення освіти й нових педагогічних технологій. Як наслідок, реальністю стала велика різноманітність професійних освітніх програм, навчальних планів, підручників і навчальних посібників.

Державні освітні стандарти надають можливість діяти гнучкіше – складати навчальні плани і формувати програми з урахуванням особливостей регіону, наукового потенціалу конкретного вищого навчального закладу й конкретного лектора.

Як визначає В. Горащук, студенти вищих педагогічних навчальних закладів не в належному обсязі володіють необхідними знаннями про здоров'я, ... а знання, що наявні в них, швидко застарівають у зв'язку з розвитком медичної й валеологічної науки [81, с. 177-182].

Ми вважаємо, що однією з головних причин браку знань у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів про культуру здоров'я є відсутність відповідної підготовки у вищих педагогічних навчальних закладах.

Проаналізувавши навчальні плани підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, ми визначили окремі теоретичні дисципліни, що повинні відігравати важливе значення у формуванні культури здоров'я. Серед них дисципліна за вибором «Основи здоров'я». Детального аналізу потребували й навчальні програми, тому що нам треба було з'ясувати, наскільки цілеспрямовано у вищих педагогічних навчальних закладах здійснюється формування культури здоров'я, а також виявити їх можливості в зазначеному напрямі.

Навчальна програма – це нормативний документ, що розкриває зміст знань, умінь і навичок з навчального предмету, логіку вивчення основних світоглядних ідей зі вказівкою на послідовність тем, питань і загального дозування часу на їх вивчення [35; 142].

Ми вважаємо за доцільне розглянути кожний із вищезазначених навчальних курсів окремо, починаючи з теоретичних дисциплін.

Коротко розглянемо курс «Педагогіка», який займає провідне місце в підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, закладає основу педагогічної майстерності та педагогічної творчості студентів. За останні роки в навчальній програмі, що була нами проаналізована, сталися зміни. Порівняно з попередніми програмами, у пояснювальній записці чинної програми, у розділі, що стосується теорії виховання, не приділяється суттєвої уваги ідеологізації й політизації. Треба як позитивне зазначити, що в навчальній програмі значною мірою розглядаються проблеми взаємодії педагогів і вихованців у педагогічному процесі, виховання особистості в колективі, основи виховання у сім'ї, а також деякі аспекти співвідношення виховання й самовиховання.

У викладанні навчальної дисципліни «Педагогіка» важливим є культурологічний підхід, адже це значно сприятиме якісному формуванню

культури здоров'я. Він передбачає створення умов для самовизначення особистості студента в культурі. Ознаками особистості як суб'єкта культури є соціальна сталість, продуктивна залученність до суспільного й професійного життя, психологічний комфорт тощо. З цього приводу В. Курило підкреслює, що культурологічний підхід ґрунтується на діалогізації навчання, на зверненні до історії розвитку науки та окремих ідей, персоналізації науки й обов'язково – щирості самого викладача як носія культури [177].

Отже, необхідно зазначити, що у процесі викладання дисципліни «Педагогіка» у вищих педагогічних навчальних закладах необхідно використовувати матеріали, які мають оздоровчий напрям, тобто формують культуру здоров'я.

Доповненням курсу «Педагогіка» є «Історія педагогіки», що спрямована на оволодіння студентами історико-педагогічних знань. Вивчаючи цю дисципліну, студенти мають змогу познайомитися з історію зародження навчання й виховання та внеском видатних педагогів у педагогічну теорію й практику. У ході аналізу навчальної програми ми виявили, що в ній зовсім не передбачається ознайомлення студентів з питаннями, що стосуються виховання здорової дитини в дошкільному закладі. Хоча в першому розділі ми відмітили, що і зарубіжні, і вітчизняні педагоги багато уваги приділяли гігієнічному й валеологічному вихованню й навчанню дітей (Я. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський, М. Монтесорі, С. Русова та інші). Студенти, в ході вивчення історичних аспектів педагогіки майже не отримують інформацію про прогресивний досвід видатних педагогів із питань формування культури здоров'я та формування, збереження й зміцнення здоров'я дошкільників.

Відповідно до навчального плану підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів кваліфікації «бакалавр», студентам педагогічних ВНЗ викладається курс за вибором «Основи здоров'я», мета якого полягає в їхньому ознайомленні з теоретичними й практичними знаннями, необхідними для створення безпечних і здорових умов діяльності й самостійного

творчого розв'язання різних питань безпеки життєдіяльності в практичній діяльності [21, с. 20].

Навчальна дисципліна за вибором «Основи здоров'я» в навчанні студентів – майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів – має свою специфіку й великі потенційні можливості щодо реалізації ціннісного підходу до здоров'я. Вона базується як на загальних фізіологогігієнічних принципах збереження й зміцнення здоров'я, так і на психологічному підкріпленні поведінки, що сприяє збереженню здоров'я. Формування здорового способу життя виходить за рамки суто медичної проблеми [172; 173]. «Концепція програми полягає в тому, що фізичні і психічні якості людини є її базовими характеристиками, і реалізація здорового способу життя повинна охоплювати середовище формування, розвитку, вдосконалення особистості, соціалізації людини». Концепція включає також моделювання ролі й місця вихователя ДНЗ в довго- й короткострокових програмах первинної, вторинної і третинної профілактики захворюваності дітей дошкільного віку.

Знання й уміння, що отримують студенти, навчаючись у вищому педагогічному навчальному закладі, разом з накопиченим досвідом формування здорового способу життя дають змогу їм засвоїти і знайти нові педагогічні технології, що здатні підвищити ефективність навчально-виховної роботи на базі технології, що зберігає здоров'я, в освітній галузі відповідно до чинних освітньо-кваліфікаційної характеристики й освітньо-професійної програми.

Майбутній вихователь дошкільного навчального закладу, що вивчив вибірково навчальну дисципліну «Основи здоров'я», повинен знати:

- предмет, завдання та методи валеології;
- поняття здоров'я, його інтегративний зміст, критерії здоров'я;
- основні фактори, що впливають на здоров'я;
- поняття і складові здорового способу життя;
- основні методи оздоровлення.

уміти:

- оцінювати стан здоров'я;
- оцінювати вплив умов середовища на здоров'я;
- розробити індивідуальну оздоровчу програму;
- робити розвантажування на протязі навчального та трудового процесу.

Студент, який прослухав цей курс, повинен мати уявлення про те, як сформувати культуру здоров'я, духовну, психічну, фізичну, фізіологічну, інтелектуальну культуру.

Треба відмітити, що в загальній підготовці майбутніх вихователів ДНЗ є позитивні зміни, що стосуються питань здоров'я, а саме введення курсу «Валеологія». Цей курс має на меті формування в майбутнього фахівця валеологічної культури й має велике значення в набутті студентами знань з формування, збереження й зміцнення здоров'я.

У програмі валеологічної освіти майбутніх педагогів висуваються особливі вимоги Г. Зайцев визначив такі:

- навчання студентів керувати власним здоров'ям;
- оволодіння теорією й методикою формування в дітей, підлітків, молоді мотивації щодо здорового способу життя й вироблення в них валеологічно обґрунтованого способу життєдіяльності;
- формування вмінь створювати в процесі виховання й навчання дітей, підлітків і молоді такого педагогічного середовища, що відповідає базовим (істинним) потребам тих, хто навчається, і формування в них основних компонентів здоров'я (соматичного, психічного й соціального статусів) [107].

У дослідженнях, що присвячені розробці курсу педагогічної валеології і його ролі в професійній підготовці майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, виявлено, що дисципліна є ефективною за наявності такої умови, як можливість вибудовування індивідуального маршруту її засвоєння кожним учасником педагогічного процесу. Крім того, автором виявлені й такі чинники ефективності курсу, як задоволеність курсом, його

ухвалення, валеологічна готовність, особистісна спрямованість у виявленні та запобіганні причин стресогенних ситуацій педагогічного процесу, результативність.

Автор підкреслює необхідність здійснення взаємозв'язку курсу педагогічної валеології з іншими дисциплінами, а також із введенням валеологічної складової в педагогічну практику студентів.

Отже, дисципліна «Валеології» повинна, окрім набуття студентами знань, сприяти підготовці студентів до передавання валеологічних знань дітям, піклуватися про їх здоров'я. Таким чином, курс «Валеології», який викладається у вищих навчальних педагогічних закладах, повинен бути адаптований до майбутньої діяльності студентів щодо виховання здорових дошкільників.

Таким чином, навчальна дисципліна за вибором («Основи здоров'я») й фахової підготовки («Валеологія», «Педагогіка»), що вивчаються студентами, мають свою специфіку й потенційні можливості для реалізації ціннісного підходу в навчанні студентів. Викладання цих дисциплін має професійну спрямованість й побудоване з урахуванням завдань навчання, виховання, охорони і зміцнення здоров'я студентів, формування культури здоров'я.

У педагогічній практиці вищих педагогічних навчальних закладів дуже часто не достатньо використовуються виховні можливості навчальних предметів, робота в цьому напрямі проводиться стихійно, час від часу. Водночас у кожній навчальній дисципліні (більшій чи меншій мірі) є потенційні можливості для реалізації завдань з формування культури здоров'я.

Викладання цих дисциплін у вищому педагогічному навчальному закладі повинно бути пов'язане з упровадженням в навчальний процес методик, спрямованих на формування культури здоров'я та здорового способу життя. Завдання цього процесу – розкриття змісту культури здоров'я й прояву здорового способу життя. Для того, щоб вивчати взаємовплив, взаємодію, зв'язки різних елементів здорового способу життя з культурою

здоров'я, необхідно проводити комплексні дослідження, направлені на виявлення впливу умов життя (праці, побуту, освіти, культури, харчування, матеріального стану тощо) і враховувати дані проведених досліджень під час складання лекційного курсу науково природничих дисциплін, а також у ході проведення практичних і самостійних занять.

Результати констатувального етапу експерименту підтверджують недостатню підготовленість вихователів-практиків щодо виконання завдань оздоровчої спрямованості в сучасній системі дошкільної освіти. З цією метою було проведено анкетування й опитування 98 вихователів-практиків ДНЗ, які проходили курси підвищення кваліфікації у Чернігівському обласному інституті післядипломної освіти імені К.Д. Ушинського. У дослідженні брали участь вихователі зі стажем роботи від 6 до 10 років. Такі межі були обумовлені тим, що по-перше, вихователі ДНЗ у ці роки більш мотивовані до виконання професійних обов'язків; по-друге, деякі з них відносно нещодавно закінчили навчання у вищому навчальному закладі, а це, у свою чергу, дає змогу простежити за якістю підготовки фахівців із виховання здорових дошкільників за останні роки. Спочатку ми визначили, наскільки вихователі-практики володіють інформацією щодо сучасних підходів у вихованні здорової дитини. На запитання, чи ознайомлені вихователі-практики з новим напрямом сучасної педагогіки (культурою здоров'я), її змістом і сутністю, ми отримали наступні дані: 54,08 % (53 студ.) респондентів зовсім не знайомі з поняттям і сутністю культури здоров'я, 27,55 % (27 студ.) вихователів мають віддалене розуміння, порівнюючи його з фізичною культурою, і тільки 18,57 % (18 студ.) були близькими до правильного розуміння сутності і змісту культури здоров'я вихователя дошкільного навчального закладу..

Друге запитання стосувалося валеологічної обізнаності вихователів-практиків (маємо на увазі знання з формування, збереження та зміцнення власного здоров'я та культури здоров'я дошкільників). За допомогою анкетуваннями було отримано такі результати: 32,65 % (32 студ.) респондентів мають мінімальні уявлення, що стосуються розуміння таких

понять, як «здоров'я» (у більшості випадків розуміють його як відсутність будь-яких захворювань), «ціннісне ставлення до здоров'я», «оздоровчі технології» тощо. Переважна більшість вихователів 67,35 % (66 студ.) не в змозі пояснити, що включає в себе духовний та психічний аспекти здоров'я. Нами були отримані такі результати стосовно побудови індивідуальної оздоровчої системи чи власної оздоровчої програми, а також окремих оздоровчих технологій: 73,47 % (72 студ.) респондентів узагалі погано розуміють структуру й принципи побудови оздоровчої програми, 26,53 % (26 студ.) відповіли, що ознайомлені з деякими авторськими програмами оздоровчих систем валеологів-практиків (Г. Малахова, С. Лободина та ін.), але при цьому не можуть для себе розробити власну оздоровчої систему чи власну оздоровчу програму.

У наш час для вихователя ДНЗ важливо не тільки мати знання з формування, збереження та зміцнення здоров'я, але й уміти передати валеологічні знання своїм вихованцям.

Таким чином, аналіз навчального плану й змісту окремих теоретичних дисциплін фундаментального й професійно орієнтованого циклу вищих педагогічних навчальних закладах виявив, що такі дисципліни, як «Педагогіка», «Основи здоров'я», та інші, повною мірою сприяють побудові їх змісту на засадах принципу інтеграції, що дасть можливість оптимізувати процес фахової підготовки в напрямі формування в студентів системи знань щодо культури здоров'я, формування, збереження й зміцнення власного здоров'я та здоров'я дошкільників в усіх його аспектах.

Отже, під час підготовки майбутніх працівників дошкільної освіти необхідно виховувати у них уміння цінувати своє здоров'я, бажання безперервно його зміцнювати та зберігати. Особливу роль у цьому повинні відіграти дисципліни за вибором («Основи здоров'я») й фахової підготовки («Педагогіка»). Означені навчальні дисципліни повинні забезпечувати процес формування у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів культури здоров'я, сприяти уникненню хвороби.

3.2 Оптимізація експериментального дослідження та перевірка ефективності моделі формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійної підготовки передбачає широке залучення освітньо-виховних можливостей вищої педагогічної освіти, навчальної та позанавчальної діяльності, а також виявлення відповідної активності студентів. Саме тому запропонована нами модель формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного закладу пов'язана із системним розв'язанням питань програмно-цільового спрямування означеного процесу, ознайомлення студентів із необхідним змістом та способами формування культури здоров'я, а також набуття ними організаційно-методичного досвіду формування культури здоров'я в майбутній педагогічній діяльності.

Обґрунтовані на теоретичному рівні педагогічні умови й модель формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів потрібно було перевірити на практиці, визначити їх ефективність і на цій основі зробити висновки щодо доцільності їх упровадження в системі вищої педагогічної освіти.

У зв'язку із цим програмою науково-педагогічного пошуку було передбачено проведення формувального етапу педагогічного експерименту зі студентами ОКР «бакалавр» напрям підготовки «Дошкільна освіта».

Основними завданнями експериментально-дослідної роботи були такі:

- розроблення змісту формувального етапу експерименту та підготовка програмно-методичних матеріалів, необхідних для його проведення;

- реалізація програми формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів під час викладання дисциплін

природничо-наукового циклу та циклу фахової підготовки, а також спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів»;

– аналіз отриманих експериментальних даних та підбиття підсумків формувального етапу експерименту;

– апробація та впровадження в системі вищої педагогічної освіти основних положень та методичних рекомендацій щодо формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів під час викладання дисциплін природничо-наукового циклу та циклу фахової підготовки.

Формувальний етап експериментального дослідження проводився окремо зі студентами третього та четвертого курсів, для чого було створено експериментальні та контрольні групи. Тривалість проведення формувального експерименту складала два роки.

Цей етап психолого-педагогічного експерименту здійснювався на засадах принципу інтеграції, доповнення змісту теоретичних дисциплін («Валеологія», «Основи здоров'я», «Педагогіка») за навчальним матеріалом з урахуванням розвитку науки щодо проблем формування культури здоров'я та ставлення до власного здоров'я, його формування, збереження та зміцнення, що орієнтує майбутніх педагогів дошкільної освіти на виконання здоров'язбережувальні функції в майбутній професійно-педагогічній діяльності.

Основними методами проведення експериментального дослідження були такі: формувальний експеримент, у ході якого перевірялася ефективність педагогічних умов формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на підставі визначених нами критеріїв та показників (мотиваційно-ціннісного, когнітивно-освітнього, практично-діяльнісного). Проводилося повторне анкетування, тестування студентів з метою виявлення рівня сформованості культури здоров'я; педагогічні спостереження за участю студентів під час лекційних і

практичних занять з дисциплін науково-природничого циклу й циклу фахової підготовки; дослідницькі бесіди з викладачами, які викладають вище зазначені цикли дисциплін, та студентами щодо необхідності внесення змін та доповнень у процес формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; вивчення результатів творчої діяльності студентів, пов'язаної з прийняттям конкретних рішень; статистична обробка та аналіз отриманих даних у контрольній та експериментальній групах.

З метою послідовного й цілеспрямованого розв'язання основних завдань формувального експерименту нами були виділені підготовчий, основний та підсумковий етапи його проведення, кожний з яких характеризувався конкретним змістом та методикою.

Підготовчий етап формувального експерименту передбачав таку роботу:

1. Забезпечення підготовки викладачів, які викладають дисципліни природничо-наукового циклу й циклу фахової підготовки, з питань формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

2. Підготовка методичних матеріалів та рекомендації для викладачів, що необхідні для здійснення процесу формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі викладання дисциплін природничо-наукового циклу й циклу фахової підготовки.

3. Розроблення програми формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів та навчальної програми спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних».

4. Визначення експериментальних груп серед студентів ОКР «бакалавр» напряму підготовки «Дошкільна освіта».

З метою забезпечення підготовки викладачів, що викладають дисципліни природничо-наукового циклу й циклу фахової підготовки з

питань формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів автор дослідження брав участь у розробленні та обґрунтуванні тем між кафедрального методичного семінару, який було присвячено питанням формування культури здоров'я ОКР «бакалавр» напряму підготовки «Дошкільна освіта». Міжкафедральний методичний семінар для викладачів охоплював такі теми занять:

Тема 1. Культура здоров'я: сутність, структура та значення в професійній діяльності вихователя дошкільного навчального закладу.

Тема 2. Роль вищої педагогічної освіти та її завдання щодо формування культури здоров'я сучасного вихователя дошкільного навчального закладу.

Тема 3. Стан та особливості формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Тема 4. Критерії та методика діагностики рівнів сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Тема 5. Педагогічні умови ефективного формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Тема 6. Особливості формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Тема 7. Зміст та методика формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на заняттях з навчальних дисциплін за вибором й дисциплін фахової підготовки.

Автором особисто підготовлено та розроблено 3 теми: «Культура здоров'я: сутність, структура та значення у професійній діяльності вихователя дошкільного навчального закладу», «Педагогічні умови ефективного формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів», «Зміст та методика формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на заняттях з дисциплін природничо-наукового циклу й циклу фахової підготовки».

На нашу думку, заняття методичного семінару мали важливе значення для викладачів, тому що частина з них не була орієнтована на введення в

програму навчальних дисциплін природничо-наукового циклу й циклу фахової підготовки питань з формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Відповідними знаннями щодо змісту та методики організації навчально-виховного процесу, присвяченого проблемі формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, значна частина викладачів не володіла.

Аналізуючи вищезначені питання на методичному семінарі, ми надали змогу викладачам збагатити поняття та уявлення з проблеми формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів та педагогічних умов його забезпечення у вищій школі. Проблема формування культури здоров'я у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів набула актуального характеру у свідомості викладачів, що мало позитивний вплив на їх участі в практичному розв'язанні означеної проблеми.

Зазначаємо, що для збереження здоров'я сучасних майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів потрібний компетентний викладач із сформованою системою ціннісно-мотиваційних установок на ведення здорового способу життя, який сам цінує своє здоров'я й веде здоровий спосіб життя, а також використовує здоров'язбережувальні освітні технології.

Надамо коротку характеристику поняття компетентність.

У сучасному науковому визначенні компетентність, перш за все, це знання, досвід у певній галузі [101].

Українська освіта поняттям «компетентність» оперує в значенні, запропонованому європейськими країнами. Експерти започаткованої в 1997 р. у рамках Федерального статистичного департаменту Швейцарії та Національного центру освітньої статистики США і Канади програми «DeSeCo» визначають поняття компетентності як здатності успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти та виконувати поставлені завдання. На думку експертів «DeSeCo», до внутрішньої

структури компетентності входять знання, пізнавальні і практичні уміння і навички, ставлення, емоції, цінності та етичні норми, мотивація [60; 101].

Компетентність ґрунтується на знаннях і вміннях, обов'язково охоплюючи особистісне ставлення до них людини, а також її досвід, який дає змогу ці знання доповнити до того, що вона вже знала, та її спроможність визначити життєву ситуацію, у якій вона зможе їх застосувати. Кожна компетентність побудована на поєднанні пізнавальних ставлень і практичних навичок, знань і вмінь, цінностей, емоцій, поведінкових компонентів, тобто усього того, що можна мобілізувати для активної дії. Отже, згідно з результатами проведеного аналізу поглядів різних авторів, компетентність припускає знання, уміння та навички в необхідній галузі, знання з їхнього використання, а також компетенцію як здатність і можливість їхнього ефективного використання такою необхідна певна діяльність, яку організовує й здійснює компетентний з питань позначеної наочної галузі суб'єкт. Н. Гавриш зазначає, що педагогічний процес підготовки професійно компетентних фахівців має бути зорієнтованим на розвиток суб'єктності студента [66; 101].

Будь-яка діяльність припускає наявність певних компонентів, зміст яких визначається результатом і продуктом діяльності. Студент – це суб'єкт процесу навчання, отже, основним результатом його навчальної діяльності є рівень та якість отриманих знань, у нашому випадку – рівень знань, що стосуються здоров'я й культури здоров'я. Якщо одним з компонентів якості освіти (як результату діяльності) передбачається наявність здоров'я студентів, володіння навичками, уміннями (технікою) ведення здорового способу життя й самовідновлення, з боку студентів необхідна відповідна діяльність щодо досягнення позначеного результату.

Серед визначених педагогами ключових компетентностей основними є навчальна, здоров'язбережувальна, соціальна, загальнокультурна, компетентність щодо інформаційних і комунікативних технологій, громадянська компетентність, підприємницька.

Для нашого дослідження важливим є становлення саме здоров'язбережувальної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Розглянемо її складові.

На нашу думку, у структурі здоров'язбережувальної компетентності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів такі складові:

1. Наявність відповідних переконань і цінностей у структурі світогляду (Я знаю про те, що можна бути здоровим; Я розумію, що таке моє здоров'я; Я хочу бути здоровим; Я переконаний у тому, що можу бути здоровим);

2. Наявність життєвої позиції зазначеним як сукупності відповідних зазначеним цінностям норм і правил (І тому я повинен робити...);

3. Здатність бути здоровим, тобто цінувати своє здоров'я й здійснювати свою життєдіяльність відповідно до норм і правил. Для цього необхідні певні уміння й навички, а саме: уміння планувати власну діяльність як здоров'язбережувальну; уміння й навички вести здоровий спосіб життя; уміння й навички самовідновлення.

4. Наявність способу життя, який відповідає зазначеним нормам і правилам (Я дію саме так, тому що я так хочу, це моє переконання, це для мене цінність).

Тому, з метою формування здоров'язбережувальної компетентності в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів викладачі вищих педагогічних навчальних закладів необхідно проводити таку роботу:

1. Формувати знання, уявлення і поняття про здоров'я; усвідомлення майбутніми вихователями дошкільних навчальних закладів себе здоровою особистістю; потребу та бажання бути здоровим; необхідність цінувати здоров'я й вести здоровий спосіб життя.

2. Організувати процес ознайомлення, засвоєння й набуття знань, уявлень, понять, що лежать в основі норм і правил, які регулюють спосіб життя як здоровий і сприяють здоровому способу життя; формування умінь і навичок самовідновлення.

3. Здійснювати процес виховання майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів щодо ведення здорового способу життя на основі реалізації засвоєних знань, умінь і навичок про здоров'я, ставлення до нього як до цінності.

Таким чином, компетенція викладача вищого навчального закладу має такі складові:

- відповідний зміст і програма навчання знань, умінь і навичок щодо формування культури здоров'я;

- технології, методичні навички й прийоми формування знань, уявлень і понять, що стосуються культури здоров'я; уявлення про себе як про здорову людину; норми і правила, що регулюють спосіб життя як здоровий; потреба, бажання цінувати своє здоров'я; переконання в необхідності здорового способу життя;

- технології, методичні навички й прийоми навчання; уміння й навички, що лежать в основі норм і правил, які формують культуру здоров'я й дають змогу вести здоровий спосіб життя; уміння й навички самовідновлення;

- технології, психолого-педагогічні й методичні навички, прийоми організації здорового способу життя студентів;

- технології, методичні навички й прийоми організації освітнього середовища вищого педагогічного навчального закладу (наочного забезпечення, технологій навчання і виховання), що сприяють формуванню культури здоров'я й здорового способу життя.

У свою чергу знання, уміння, навички включають:

1. Знання про:

- здоров'я, здорову людину, здорову особистість, культуру здоров'я;

- уявлення, поняття, які є основою норм, правил, що регулюють здоровий спосіб життя й дають можливість вести здоровий спосіб життя;

- уміння й навички формування культури здоров'я;

- уміння й навички самовідновлення.

2. Знання способів і прийомів, технологій формування й збереження здоров'я.

3. Знання способів і прийомів, технологій навчання і виховання:

– потреби, бажання бути здоровим і цінувати своє здоров'я;

– переконання в необхідності й можливості формування культури здоров'я;

– умінь і навичок, що лежать в основі норм, правил, що регулюють спосіб життя й дають можливість вести здоровий спосіб життя;

– умінь і навичок самовідновлення;

4. Знати способи й прийоми організації освітнього середовища вищого педагогічного навчального закладу як здоров'язбережувального.

5. Орієнтуватися в цих питаннях на сучасному науково-практичному рівні, а саме:

1. Уміти виховувати:

– потреби, бажання бути здоровим і цінувати своє здоров'я й необхідності вести здоровий спосіб життя.

2. Уміти виховувати і навчати:

– умінь і навичок, що лежать в основі норм, правил, регулюють здоровий спосіб життя і дають змогу вести здоровий спосіб життя;

– умінням і навичкам ведення здорового способу життя.

3. Уміти організувати:

– освітнє середовище вищого педагогічного навчального закладу як здоров'язбережувальне.

4. Уміти оптимізувати й здійснювати свою професійну діяльність як здоров'язбережувальну.

5. Уміння проектувати власну педагогічну діяльність як здоров'язбережувальну, утримувати позицію суб'єкта власної діяльності й встановлювати суб'єкт-суб'єктні відносини з учасниками освітнього процесу.

Таким чином, компетентність викладача з питань формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів та

збереження їхнього здоров'я включає як професійний, так і особистісний компонент.

Професійний компонент:

1. Знання й володіння технологіями, методичними прийомами й підходами, знання й володіння відповідним наочним змістом, що сприяє збереженню здоров'я учасників освітнього процесу та їхнього ставлення до свого здоров'я як до цінності.

2. Наявність знань, умінь і навичок з організації і здійснення своєї професійної діяльності як здоров'язбережувальної.

Особистісний компонент:

1. Наявність життєвої позиції, що визначає ціннісне ставлення до здоров'я й потребу його зберігати та зміцнювати.

2. Наявність здатності до організації здорового способу життя майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, а саме:

– усвідомлення й відчуття безперервності, постійності й ідентичності особистісного «Я»;

– відчуття постійності й ідентичності переживань в однакових ситуаціях;

– здатність до самоврядування згідно з прийнятими нормами, правилами, обставинами, ситуаціями;

– здатність ставити перед собою та досягати професійної мети;

– здатність правильно планувати свій робочий час;

– здатність змінювати власну поведінку відповідно до зовнішніх і внутрішніх вимог.

Студенти повинні:

– уміти регулювати свій емоційний стан, усвідомлювати власні потреби;

– мати навички регуляції свого емоційного й фізичного стану;

- переконуватися в можливості впливати на своє здоров'я, мати схильність до здорового способу життя, уміти себе мотивувати до подолання труднощів в досягненні результату;

- мати життєві навички, що дають змогу їм спрямовувати своє життя, жити разом із іншими, а саме: навичи постановки мети, ухвалення рішень, спілкування, протистояння соціальному тиску тощо;

- мати навички стійкої в стресових ситуаціях поведінки та ін.

Засобами формування здоров'язбережувальної компетентності є такі:

1. Засоби розуміння (ідеї, теоретичні уявлення, концепції, підходи тощо).

2. Засоби організації (педагогічні, психологічні, методологічні, управлінські методи і форми роботи, що дають змогу будувати здоров'язбережувальну компетентність).

На підготовчому етапі формувального експерименту були розроблені методичні матеріали та рекомендації для викладачів, що необхідні в здійсненні процесу формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі викладання навчальних дисциплін за вибором й дисциплін фахової підготовки. Зокрема, методичні матеріали й рекомендації були розроблені для таких навчальних дисциплін, як «Валеологія», «Основи здоров'я», «Педагогіка», що надало можливості визначити :

- мету, завдання, форми та методи формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів;

- тематику лекційних та практичних занять, на яких доцільно розглядати проблему формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів;

- завдання самостійної роботи з формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів;

- реферативні роботи студентів, присвячені висвітленню актуальних аспектів формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів;

– творчу роботу студентів, що спрямована на вивчення та розроблення проблем формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у галузі професійної освіти.

Передусім на підготовчому етапі формувального експерименту було розроблено програму спецкурсу формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів – «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів».

Мета програми спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів» полягає в удосконаленні навчально-педагогічного процесу підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Програма реалізує один з пріоритетних напрямів реформування освіти щодо забезпечення в кожному навчально-виховному закладі відповідних умов для навчання й виховання психічно та фізично здорової особистості, культури її здоров'я.

При цьому відкритий характер програми передбачав внесення відповідних змін, доповнень, виявлення з боку викладачів творчого підходу до планування та реалізації на практиці основних завдань формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Ця програма полягає в педагогічному забезпеченні процесу формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; спрямована на ознайомлення студентів із сутністю формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, оволодіння ними необхідними оздоровчими технологіями.

Забезпечити ефективне формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів не можливо в межах однієї навчальної дисципліни, тому ми обрали для впровадження програми формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів дисципліни за вибором й дисциплін фахової підготовки, що викладаються у вищих педагогічних навчальних закладах. Процес формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів

передбачає активне використання знань, різних за своїм змістом з основ здоров'я (основ здорового способу життя), валеології, педагогіки.

На нашу думку, набути майбутнім вихователям дошкільних навчальних закладів необхідний досвід щодо культури здоров'я можливо лише в процесі всього періоду навчання у вищому навчальному закладі з використанням інтерактивних форм, методів (інтерактивні професійні тренінги, дискусії, робота в групах та ін.). Якщо ця ідея буде наскрізною в системі професійно-педагогічної освіти студентів вищих педагогічних навчальних закладів й об'єднуватиме освітньо-виховні зусилля викладачів навчальних дисциплін, тільки тоді можливо досягти бажаних результатів.

Аналіз наявного педагогічного досвіду підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів переконливо доводить, що доцільним є оптимізація чинної практики формування культури здоров'я студентів не тільки в межах визначених нами дисциплін природничо-наукового циклу й циклу фахової підготовки, а й за рахунок раціонального впровадження експериментальної програми, спрямованої на формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів в освітньо-виховний процес професійної підготовки у вищій школі.

У впровадженні програми формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів важливу роль відіграло введення спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів».

Під час розроблення змісту спецкурсу ми виходили з того, що поки здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів не розглядається викладачами як обов'язковий і безпосередній результат освіти, вищі педагогічні навчальні заклади не покращуватимуть, а погіршуватимуть здоров'я студентів, що частково й відбувається на даний час. Оскільки здоров'я студентів багато в чому залежить від якості навчання й виховання, розв'язати цю проблему може лише викладач, який буде зацікавлений у

впровадженні й розповсюдженні здоров'язбережувальних технологій у практику вищої педагогічної освіти.

З метою успішного розв'язання проблеми формування культури здоров'я відповідну роботу необхідно проводити під час перебування студентів у вищому педагогічному навчальному закладі. Водночас, найбільш доцільним, на наш погляд, є відокремлення й приведення в систему всіх знань про культуру здоров'я, які майбутні вихователі ДНЗ мали можливість засвоювати безперервно, упродовж усього періоду професійної підготовки у вищому навчальному закладі, на завершальному етапі навчання шляхом їх цільового узагальнення й систематизації є введення спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів».

Метою спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів» є визначення та узагальнення теоретичних і практичних знань щодо формування у студентів вищих педагогічних навчальних закладів культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на систематичному рівні, а також засвоєння технологій його формування.

Зміст лекційних занять спецкурсу було представлено студентам відповідними темами «Сучасний стан здоров'я суб'єктів освітнього процесу», «Здоровий спосіб життя. «Культура здоров'я». Під час вивчення кожної теми розглядалися питання, що розкривають умови формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних на основі інтеграції знань, умінь і навичок, набутих студентами на заняттях з дисциплін природничо-наукового циклу й циклу фахової підготовки згідно з навчальним планом підготовки фахівця.

На підготовчому етапі формувального експерименту було визначено контрольні та експериментальні групи студентів ОКР «бакалавр», напрям підготовки «Дошкільна освіта» та у подальшому здійснено моніторинг динаміки рівнів сформованості культури здоров'я.

В експериментальній роботі брали участь студенти ОКР «бакалавр», напрям підготовки «Дошкільна освіта» Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка, факультету дошкільного виховання Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, факультету педагогіки та психології, спеціальність «Дошкільна освіта», Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди, а також слухачі Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д. Ушинського. В експерименті взяло 114 студентів експериментальної і 118 – контрольної груп, а також 11 викладачів та 98 вихователів практиків дошкільних навчальних закладів.

Результати, отримані після проведення констатувального етапу експерименту, дали змогу дійти висновку, що формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів повинно відбуватися протягом усього періоду навчання.

Основний етап формувального експерименту передбачав застосування педагогічних умов, спрямованих на формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: організація занять у формі міжсуб'єктного діалогу викладача і студентів, спрямованого на взаємообмін і взаємозбагачення їх ціннісних сфер; розвиток рефлексивних здібностей студентів з метою пошуку шляхів і засобів безперервного самовдосконалення та саморозвитку в процесі професійної освіти; розроблення і упровадження педагогічної технології, спрямованих на формування основних компонентів культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; упровадження спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ».

Зазначаємо, що обґрунтовані нами педагогічні умови в експериментальному дослідженні були комплексно впроваджені у вищих педагогічних навчальних закладах.

Упровадження в експериментальний процес першої педагогічної умови надає можливість підвищити рівень теоретичних знань на підставі когнітивно-освітнього критерію. Ці знання торкалися сутності та значення здоров'я в житті людини, визначенні структури компонентів здоров'я, формування системи умінь і навичок ціннісно-орієнтованої діяльності студентів у сфері професійно-педагогічної творчості у використанні педагогічних засобів індивідуального здоров'язбереження дітей дошкільного віку.

Аналіз результатів письмових робіт студентів ЕГ, виконаних у ході експерименту, дав змогу констатувати: в експериментальній групі відповідей, що відносяться до IV і III рівнів, значно більше порівняно з контрольною. Майбутні вихователі ДНЗ набагато повніше надають відповіді й припускаються меншій кількості помилок, що підтверджує те, що вони краще розуміють матеріал і засвоюють його достатньо глибоко. У контрольній групі більше відповідей, що відносяться до II і I рівнів, тобто студентам важко дати визначення основним поняттям і помилок в роботах більше.

Упродовж усієї дослідно-експериментальної роботи зі студентами у ході вивчення спецкурсу ми спостерігали зацікавленість студентів понятійним апаратом дисципліни, застосуванням розроблених нами елементів контролю у вигляді вправ «Виправи термін» і заповненням на кожному занятті «Щоденника термінів». Нами було застосовано 4 вправи «Виправи термін» за різними темами дисципліни. З кожним подальшим заняттям робота над термінами ставала ефективнішою, кількість помилок значно зменшилася, що свідчить про ефективність такої форми перевірки знань студентів.

У ході вивчення дисципліни «Основи здоров'я» студентам ОКР «бакалавр» також були запропоновані контрольні роботи за дібраними темами. Результати відповідей студентів оцінювалися нами за чотирма вищезгаданими критеріями. Слід відзначити, що в контрольній групі дисципліна «Основи здоров'я» викладалося, але інноваційної здоров'ятворчої діяльності, що спрямована на посилене формування культури здоров'я, у цій групі студентів не здійснювалося.

Більшість студентів експериментальної групи 52,63 % (60 студ.) дають повні і правильні відповіді; у контрольній групі таких студентів було 21,93 % (25 студ.). Правильних, але неповних відповідей в експериментальній групі на 4,9 % більше, ніж в контрольній; випадків відмови від відповіді не було (у контрольній групі було 6,14 % (7 студ.) відмов від відповідей). У контрольній групі більше відповідей задовільних: студенти тільки перераховують окремі відомі факти, без логічно побудованої відповіді. У той же час, в експериментальній групі відповідей у цій категорії всього 4,39 % (5 студ.).

З метою з'ясування питання про те, наскільки ефективно на заняттях у студентів ЕГ формуються наукові поняття, було проведено усний і письмовий контроль знань за різними темами дисциплін «Основи здоров'я». Для аналізу результатів ми використовували методи математичної обробки й педагогічного спостереження.

Аналіз результатів третього зрізу виявив, що якість знань студентів експериментальної групи стабільно зросла порівняно з початковим дослідженням на 31,20 % і на 0,6 бали. Наприкінці дослідно-експериментальної роботи якість знань в експериментальній групі склала 83,33 % (95 студ.) і середній бал 4,2 у той же час у контрольній групі у порівнянні з початковим рівнем (1-й зріз) на 2-му зрізі відмічається збільшення якості знань на 14,8 % при незначному збільшенні середнього балу на 0,18. Результати 3-го зрізу в контрольній групі свідчать про те, що якість знань студентів залишилася на рівні 2-го зрізу знань.

Якісний аналіз знань студентів свідчить про те, що в експериментальній групі відповідей, що відносяться до IV і III рівнів, значно більше порівняно з контрольною. Студенти у своїх відповідях наводили приклади з додаткової літератури (з посиланням на авторів), їх відповіді супроводжувалися наглядними схемами. У контрольній групі більше відповідей, що відносяться до II і I, навіть 0 рівнів.

Студентам важко було надати визначення поняттям, які були запропоновані, вони допускали багато помилок.

Проведена нами робота за модифікацією окремих компонентів дисциплін за вибором й дисциплін фахової підготовки виявилася ефективнішою за декількома напрямками: по-перше, істотно зросла якість знань студентів експериментальних груп; по-друге, значно покращилися знання понятійного апарату із дисциплін; по-третє, отримані знання, під час вивчення дисциплін за вибором й дисциплін фахової підготовки, майбутні вихователі дошкільних навчальних закладів розцінюють із позицій їх практичного застосування для зміцнення, укріплення й збереження свого здоров'я. І, нарешті, збільшилася кількість студентів, що використовують під час підготовки до лекційних і практичних занять додаткову літературу, що стосується проблем здоров'я й здорового способу життя.

Упровадження в експериментальний процес другої педагогічної умови надало можливість застосовувати методи, спрямовані на якісне засвоєння студентами базових знань, на підставі мотиваційно-ціннісного критерію.

Застосування різних методів і методичних прийомів під час вивчення дисциплін за вибором й дисциплін фахової підготовки також дало змогу виявити ефективність програми формування культури здоров'я в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Метод повідомлення «готових» знань шляхом інформації викладу (репродуктивні методи) є, за результатами нашого дослідження, найменш продуктивним у формуванні культури здоров'я. Особливо якщо проводити аналогію з проблемно-дослідницьким підходом до вивчення навчального матеріалу.

Під час сумісного обговорення проблемних питань і ситуацій, без приглушення емоційного сплеску, заняття нами були побудовані з опорою на протилежні думки студентів із різних питань. Студенти експериментальних груп брали активну участь в обговоренні питань, встановлювали зв'язки з уже вивченим матеріалом, застосовували знання з

інших дисциплін, що підсилювало роботу думки, пам'яті, викликало інтерес і бажання опанувати науковими поняттями. З'ясовуючи відповіді на поставлені питання, студенти виявляють бажання або уточнити, що залишилося неясним, або відкрити перед собою перспективу пізнання даної галузі. Будь-яке самостійне питання – уже показник інтересу, що виникає, тому повага до запитань студента, ґрунтовні відповіді на них, спонука до того, щоб ставити запитання – це показник і найважливіший шлях зміцнення інтересу до знань з галузі здоров'я і здорового способу життя.

У ході проведення «проблемних» занять, застосування методу «мозкового штурму» нами було відмічено більшу кількість запитань до викладача, ніж за цими ж темами у контрольних групах, де перевага творчого характеру пізнавальної діяльності не викликала активності студентів, обумовлюючи споглядальний характер їхньої діяльності. Висунення гіпотез щодо складання плану розв'язання проблеми, підбиття підсумків – усі ці етапи здійснювалися самими студентами, а роль викладача зводилася до психолого-педагогічного супроводу у виборі правильного напрямку у реалізації завдання.

Результати засвоєння навчального матеріалу в ході занять, організованих з евристичним підходом до розв'язання поставлених завдань, виявляються значно вищими, ніж в аналогічних, де матеріал надав викладач. Зрештою, студенти експериментальних груп самостійно формулюють запитання стосовно культури здоров'я та основ здорового способу життя, що цікавлять їх, і самі пропонують план розв'язання проблемних ситуацій. Це свідчить про зростання активності й самостійності студентів в отриманні знань, необхідних їм для позитивної реорганізації свого способу життя, укріплення, зміцнення і збереження свого здоров'я. Крім того, знання, отримані на практичних і лекційних заняттях, студенти активно пропагують в середовищі однокурсників, друзів і знайомих, у колі своєї сім'ї.

Найбільш ефективними методами відпрацювання й засвоєння матеріалу є, на наш погляд, інтерактивні методи опрацювання у вправах і поетапне засвоєння знань у групах.

Також, результати дослідно-експериментальної роботи засвідчили, що найменш ефективними під час організації діяльності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів є фронтальна й індивідуальна форми роботи. У випадках використання цих форм роботи у студентів експериментальних груп переважали задовільні відповіді 42,11 % (48 студ.) відповідей у студентів ЕГ), у кожного п'ятого респондента – незадовільні 7,89 % (9 студ.) відповідей. Середній бал у ході індивідуальної роботи складає 3,7 бали у студентів ЕГ, що свідчить про невелику ефективність її застосування. Крім того, був відсутній контакт студентів один з одним, що виключає можливість спілкування у співпраці й взаємодопомоги на занятті.

Використовуючи на практичних заняттях інтерактивні методи і форми – групову форму роботи зі студентами експериментальних груп, ми відмітили її високу продуктивність порівнянно з традиційними практичними заняттями, зокрема пояснювально-ілюстративними методами і фронтальною формою роботи зі студентами контрольних груп. Студенти експериментальних груп були поділені на чотири міні-групи по 4-х – 5-х студентів, яким були надані завдання та методична допомога у вигляді інструктажу. Після закінчення відведеного часу кожна міні-група надала свої результати для колективного обговорення. В експериментальних групах якість знань студентів ОКХ «бакалавр» – 68,42 % (78 студ.). Тоді як у контрольних групах ці показники 50,00 % (57 студ.) і 38,6 % (44 студ.) відповідно.

Підсумком самостійної роботи майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів із додатковими літературними джерелами був захист індивідуальних творчих завдань і реферативних робіт із тематики, що стосується здоров'я. Роботи викликали значний інтерес як у студентів, так і у викладачів. Теми реферативних досліджень були різні: «Здоров'я і краса»,

«Особливості застосування здоров'язбережувальних технологій у навчально-виховному процесі ДНЗ», «Вплив масажу на організм», «Здоровий сон», «Ефект ранкової гімнастики», «Оздоровчі види гімнастики», «Арт – терапія запорука психічного здоров'я», «Східні здоров'язбережувальні технології», «Професійне здоров'я вихователя дошкільного навчального закладу» та ін.

Також у нашій роботі ми прагнули активізувати мислення й самостійність студентів експериментальних груп під час занять з використанням елементів гри та проведення «мозкового штурму».

Практичні заняття за різними темами з вищезазначених дисциплін проводяться нами у формі ігор-змагань, прес-конференцій, ролевих ігор. Студентам пропонувалися різноманітні творчі завдання: «Виправи неправильний термін», «Заповни кросворд і відгадай загадку», «Ерудиція! Уважність! Точність!» тощо. На заняттях панувала атмосфера піднесеного настрою; загострене почуття згуртованості команд, що вірять у свою перемогу. Студенти залишилися задоволеними результатами; важливим було спілкування на заняттях: студенти жартували, були також і зосереджені, а в кінці заняття отримали позитивні схвалення і ті, хто здобув перемогу, й ті, хто її не здобув.

Майбутні вихователі дошкільних навчальних закладів самі відзначають, що після таких занять складний матеріал можна легше запам'ятати, він закріплюється в позитивних емоціях і абл.'язливо поліпшується ставлення до здорового способу життя, з'являється бажання щось змінити у своєму житті, щоб уникнути хвороби й бути у відмінній фізичній формі, хорошому настрої і вміти контролювати свій емоційний і психічний стани. Важливо, що в студентів з'являється прагнення до перетворення власного способу життя, спрямоване на збереження й зміцнення здоров'я; з'являється бажання обговорити безліч проблем, запросити на заняття фахівців задля їх роз'яснення.

У процесі формування культури здоров'я в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів викладач виконує роль керівника у

навчально-виховного процесу. За допомогою впливу особистості педагога у студентів формується ставлення до навчального матеріалу (усвідомлюється важливість отриманих знань, формуються ціннісні установки на верховенство культури здоров'я в ієрархії людських потреб) і до життя в цілому. Крім того, ми акцентували на важливості гуманістичного характеру взаємин суб'єктів освітнього процесу у вищій школі.

Нами була апробована методика «Закінчи пропозицію». На запитання «Якби я був на місці викладача, я б...», були отримані такі відповіді студентів. Яна Б. «Я б намагалась зрозуміти кожного студента. Пари проходили б нестандартно у вигляді ігор, змагань, дебатів»; Юля Л. «Перш за все я б любила своїх студентів, допомагала вирішити різні проблеми. Заняття проводились цікаво, застосовувала б нестандартні методи: фітотерапія, музикотерапія, акватерапія. Адже викладач це творча особистість» та ін.

Аналізуючи відповіді, ми зробили висновок про необхідність з'ясування тих якостей особистості викладача, які студенти так або інакше пов'язують із цікавим предметом або навпаки нецікавим. Після проведення анкетування ми з'ясували, що такими найважливішими якостями є, у першу чергу, – фахова компетентність і ерудиція, манера поведінки, зовнішній вигляд педагога, шанобливе ставлення до студентів, спілкування з ними за межами аудиторії, доброзичливість і емоційність, тактовність і відчуття гумору, об'єктивність викладача щодо оцінювання відповідей студентів. Також студенти відзначають, що важливим є спосіб життя самого викладача, який орієнтує їх на перетворення власного способу життя, він є прикладом для наслідування в разі позитивного характеру взаємин у системі «викладач – студент».

Упровадження в експериментальний процес третьої педагогічної умови надало можливості використати освітньо-виховні та креативні можливості дисциплін за вибором й циклу фахової підготовки на підставі

практично-діяльнісного критерію в структурі ставлення майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до культури здоров'я визначають норми і правила організації здорового способу життя.

У ході навчально-виховного процесу із зазначених нами дисциплін використовувався потенціал лекційних, практичних занять та самостійної роботи студентів. Основна увага в реалізації третьої педагогічної умови приділялася під час проведення спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ» (загальний обсяг 72 години).

Так, на першій лекції з теми «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ» студенти отримували інформацію про причини погіршення здоров'я населення, про те, чому у більшості людей культура здоров'я не займає пріоритетну позицію. Оскільки лекція мала проблемний характер, до діалогу залучалися студенти, які ділилися припущеннями. Наприклад, «Допоки не захворієш, не розмірковуєш про здоров'я» (Марина К.); Народна мудрість свідчить, «Що маємо – не зберігаємо, втратимо – плачемо; так саме й із здоров'ям, (Алла Б.); «Я вважаю, що людина не хоче обтяжувати собі життя, змінювати свій спосіб життя, а найголовніше – світогляд, тому постійно робить абияк. Я навіть і не знаю, як це можна буде трансформувати у свідомості людей» (Катя С.).

У ході лекції з теми «Здоровий спосіб життя» виникла дискусія про шляхи становлення здоров'язбережувального середовища у вищому навчальному закладі. Основні ідеї студентів зводилися до того, що необхідно активізувати всіх суб'єктів освітнього процесу, при цьому уникати будь-яких можливих перевантажень.

Підсумок лекції засвідчує що в будь-якому освітньому закладі повинен здійснюватися безперервний процес здоров'ятворчої освіти всіх учасників навчально-виховного процесу, мета якого полягає у формуванні культури здоров'я

Що стосується практичної частини спецкурсу, то на першому практичному занятті з метою розвитку аналітичних здібностей студентів,

однозначно із сучасною була надана класифікація станів організму вченого й лікаря середньовічного Сходу Авіценни. Студенти переконалися в тому, що сучасні критерії здоров'я нагадують критерії здоров'я, встановлені ще Авіценною. Із цього приводу майбутні вихователі дошкільних навчальних закладів ділилися своїми враженнями: «Отже, і в Середньовіччі люди займалися вирішенням проблеми поліпшення здоров'я про що свідчать наукові здобутки відомих філософів», «А ми, виявляється, недалеко від середніх століть відійшли в індивідуальному здоров'язбереженні», «Якщо частіше звертатися до накопичених у минулому знань, тоді ми зможемо ефективніше вирішувати наші проблеми, що існують зараз, у тому числі й із зміцненням здоров'я, й будемо його цінувати адже у даний час стільки різних можливостей».

Наступні декілька занять мали характер практичних, оскільки студенти вивчали сучасні методи самооцінки здоров'я і функціонального стану, знайомилися із засобами і методиками збереження і зміцнення здоров'я, його корекції, розробляли способи діагностики рівня сформованості свого здоров'я, вимірювали всі необхідні параметри і розраховували показники стану здоров'я, що досліджували. Отримані дані заносилися ними в індивідуальну картку здоров'я, яка заповнювалася під час знайомства з новими методиками.

Чергове заняття було присвячене вибору способу розв'язання життєвих завдань, пов'язаних із становленням в навчальних закладах цілісного здоров'язбережувального середовища, завдяки чому студенти продовжували відпрацьовувати корегувально-профілактичні уміння, освоювали методичні й технологічні знання здоров'я, уміння здоров'ятворчо-педагогічної технології, а також усвідомлювали необхідність оволодіння творчими уміннями здоров'ятворчості. Це відбувалося паралельно з використанням власним способом вирішення вищевказаних завдань, що й було метою заняття.

Мета наступного заняття полягала у розгляді способів актуалізації творчої активності особистості самих студентів і їх майбутніх вихованців як засобу формування культури здоров'я.

Крім того, це заняття припускало відпрацювання творчих умінь майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, що сприяло підвищенню ролі креативної функції культури здоров'я відносно особистості в цілому, а також просуванню на вищий рівень розвитку її креативного компоненту і зміні всієї структури самоосвіти особистості.

З метою реалізації вищезазначеної мети майбутнім вихователям дошкільних навчальних закладів попередньо було запропоновано творчо підійти до організації й показу фрагментів декількох занять, зміст яких був насичений питаннями, що стосуються формування культури здоров'я. Це сприяло оволодінню студентами організаторськими здоров'ятворчими вміннями. У кінці цього заняття студенти дійшли висновку про те, що окремими, одиничними заходами проблему формування культури здоров'я розв'язати неможливо. Необхідно безперервно її формувати, що, у свою чергу, залежить від ступеня оволодіння знаннями, уміннями й навичками про культуру здоров'я, від того, наскільки організація освітнього процесу відповідає вимогам здоров'ятворчості.

Ярослава С. відзначила, що «Всім тим, хто працює з дітьми дошкільного віку, необхідно постійно спонукати їх до турботи про своє здоров'я, вчити цінувати його ще у ранньому віці, а не тоді, коли воно почне погіршуватися».

Сергій Ж. підкреслив, що «Важливо, сформувати у майбутнього педагога філософію здоров'я, яка полягає в наступному: не лікувати хворобу, а зберігати й зміцнювати здоров'я поки що здорових людей».

Юлія З. говорила про те, що, – «Молоді люди повинні засвоїти, що суспільство є не зібрання індивідуальних організмів, а цілісне співтовариство відповідальних людей, тому треба думати про те, що від потенціалу твого здоров'я залежать благополуччя й резерви здоров'я всього

суспільства. От чому необхідне дбайливе ставлення не тільки до свого здоров'я, але й до здоров'я тих, хто поряд».

Наталія А. відзначила наступне: «Тільки високий рівень сформованості культури здоров'я дозволить ефективно формувати і зберігати своє здоров'я, – ось що повинні усвідомлювати викладачі й студенти».

Аналіз відповідей майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на заняттях, що були насичені матеріалами дбайливого ставлення до здоров'я, виявив, що у студентів залишилися ще переваги гігієнічного характеру. Проте, вивчення їхніх висловлювань, спостереження за їх поведінкою під час дискусії переконав нас у підвищенні рівня усвідомленого, відповідального ставлення до проблеми нашого дослідження, що потребує від них самих бути носіями ідей культури здоров'я, мати арсенал здоров'ятворчих знань, умінь, навичок, володіти технологіями здоров'ятворчості, прагнути до їх постійного вдосконалення, оновлення. Свідченням того була підвищена активність й емоційність студентів в обговоренні й розв'язанні поставлених питань стосовно формування культури здоров'я, збереження й зміцнення здоров'я, відсутність байдужості, бажання брати участь у побудові здоров'язбережувального освітнього процесу.

Крім того, після демонстрації й обговорення фрагментів занять, студентам було запропоновано розбитися на команди і зіграти в ігри, що включають такі етапи, як перерахування віршів, прислів'їв, приказок, пісень, потішок, що наповнені здоров'ятворчим змістом. Проведена гра продемонструвала активність студентів у творчому самовираженні, їх готовність використовувати джерело народної мудрості й засобів художнього виразу з метою формування культури здоров'я, актуалізуючи здоров'ятворчу спрямованість, у тому числі й популярних у молодіжному середовищі пісень [153].

Таким чином, логіка мети занять спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ» полягала в тому, що спочатку збуджувався пізнавальний інтерес до оволодіння здоров'ятворчими знаннями й уміннями, технологіями формування культури здоров'я, потім розв'язувалося завдання усвідомлення складу й структури знань і умінь, після чого забезпечувалося оволодіння ними на рівні відтворення. Навчальна програма спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ» представлена в Додатку Е.

На останньому занятті спецкурсу студенти захищали розроблені ними проекти зі створення у вищому педагогічному навчальному закладі здоров'язбережувального середовища на основі отриманих теоретичних і практичних знань, умінь і навичок формування культури здоров'я та розробленої індивідуальної оздоровчої програми. Під час розроблення проекту та програми студенти повинні були узагальнити все те, що вони вивчили, усвідомили, засвоїли в контексті розуміння культури здоров'я, а захист підбивав підсумки вивчення спецкурсу. Проект та програма були оформлені таким чином, щоб у них були відображені мета, завдання, засоби, методична база формування здоров'язбережувального середовища у вищому педагогічному навчальному закладі та індивідуальної оздоровчої програми. Оскільки студенти отримали ці завдання на самому початку роботи в рамках спецкурсу, то в керівників і членів проектних груп була можливість отримувати консультацію у викладача під час розроблення проекту та програми.

3.3. Аналіз результатів педагогічного експерименту

Аналіз результатів формувального етапу експерименту охоплює весь комплекс досліджень сформованості культури здоров'я у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр».

Аналіз продуктів проектної діяльності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (оформлений відповідним чином проект та програма, рецензії, сценарії ігор, казок, наочних матеріалів з проведення здоров'ятворчих заходів) виявив, що поставленої мети студенти в цілому досягли: чітко був відпрацьований апарат (мета, завдання), засоби й методи описані адекватно, хоч і узагальнено, мало конкретного; водночас, актуалізується необхідність проведення здоров'ятворчої роботи не тільки всіма учасниками освітньо-виховного процесу. Студенти більш уваги стали приділяти складовим культури здоров'я як основи здоров'ятворчого освітнього середовища, на відміну від попередньої практики у них перестав домінувати санітарно-гігієнічний аспект; почала вимальовуватися цілісна структура культури здоров'я, його пріоритетна роль в освітньому просторі. У більшості проектів і програм передбачалося й аргументовано обґрунтовувалося створення здоров'ятворчого центру або центру здоров'я, наводилася його функціонально-змістова модель. В якості методичного забезпечення побудови закладів здоров'ятворчого типу майбутні вихователі дошкільних навчальних закладів розробили й продемонстрували під час захисту здоров'ятворчі ігри, казки, інсценування. При цьому вони проявили творчі уміння, підготувавши, реквізити, наочний матеріал, музичне оформлення.

Таким чином, можна відзначити, що в студентів значно підвищилося усвідомлення значущості культури здоров'я для подальшого життя й майбутньої професійної діяльності. В оволодінні здоров'ятворчими знаннями студенти орієнтуються у відповідному матеріалі, розуміють важливість володіння способами розв'язання життєвих завдань, пов'язаних з формуванням, збереженням і зміцненням здоров'я.

Знання, що студенти отримали за експериментальною програмою, надали їм можливості створити індивідуальну оздоровчу програму. За умовою експерименту таку програму складав кожний студент – учасник експерименту.

Зазначаємо, що аналіз наданих індивідуальних оздоровчих програм виявив спільне в них:

- наявність мети, спрямованої на підвищення духовного, психічного та фізичного здоров'я;
- вибір різних оздоровчих технологій відповідно до інтересів, мотивації і стану здоров'я;
- реалізація створених індивідуальних оздоровчих програм у конкретних умовах навчальної та позанавчальної діяльності, у повсякденному житті та в майбутній професійній діяльності.

Водночас, студенти зазначають, що у них виникають труднощі в інтеграції знань у процесі фахової підготовки у вищому педагогічному навчальному закладі, зокрема, вважають за необхідне розширення своєї методичної компетентності задля ефективності подальшої роботи. Також студенти вказують на недостатню кількість відповідної науково-методичної літератури.

Підсумковий етап формувального експерименту передбачав виявлення змін у формуванні культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ у процесі професійної підготовки. Отримані нами данні щодо рівнів сформованості культури здоров'я в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, досвідчили збільшення кількості студентів експериментальних груп, що перейшли на вищий рівень, порівняно з контрольними групами. Проаналізуємо ці результати відповідно до визначених нами критеріїв.

Як було зазначено в ході аналізу критеріїв та рівнів сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, кінцевим якісним показником когнітивно-освітнього критерію є усвідомленість ставлення до здоров'я як цінності та сформованість у студентів основних знань з проблеми дослідження; мотиваційно-ціннісного – визначення студентами місця здоров'я в ієрархії цінностей, а також визначення характеру цінності (інструментальний чи термінальний); практично-діяльнісного критерію – стан здоров'я студентів та їх активність в

поліпшенні здоров'я й створенні індивідуальної оздоровчої програми. Тому підсумковий етап формувального експерименту ми здійснили шляхом порівняння показників сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів з показниками, одержаними в ході констатувального етапу педагогічного експерименту.

Когнітивно-освітній критерій формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів дав можливість порівняти усвідомлене ставлення студентів експериментальних та контрольних груп до свого здоров'я. Динаміку позитивних зрушень у відсотковому відношенні між студентами експериментальних і контрольних груп дослідили на підставі анкетування усвідомленості ставлення студентів до культури здоров'я як цінності. Було визначено, що студенти експериментальних груп ОКХ «бакалавр» показали збільшення показників усвідомленості важливості здорового способу життя, про що свідчить зміна позицій передбачуваного та реального способу життя. А саме: якщо на початку експерименту тільки у 19,72 % (23 ос.) студентів реальний спосіб життя відповідав передбачуваному, то на кінець формувального етапу експерименту показники в експериментальних групах збільшилися і склали 42,25% (60 ос.).

У позиції «Не веду здоровий спосіб життя» відмічаємо зменшення показників, які не відповідають та частково відповідають один одному з 55,63 % (66 ос.), до 35,21 % (50 ос.), що ми вважаємо позитивним: зменшується неадекватність самооцінки та уявлення про культуру здоров'я в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів експериментальних груп (табл. 3.8).

Окрім зміни усвідомленого ставлення майбутніх вихователів ДНЗ експериментальних груп до свого здоров'я, нами було відмічено поліпшення якості знань з проблеми дослідження у цих групах, а саме: за результатами письмових контрольних завдань було визначено, що студенти експериментальної групи більш повно висловлювали свої судження відносно вивченого матеріалу, доповнюючи їх даними з додаткових джерел, що

студенти експериментальної групи більш повно висловлювали свої судження відносно вивченого матеріалу, доповнюючи їх даними з додаткових джерел, що свідчить про підвищення інтересу до проблеми здоров'я як особистісної та професійної цінності.

Таблиця 3.8

Динаміка якісних показників ставлення студентів експериментальних груп до здоров'я як цінності (ЕГ, %)

Спосіб життя		КГ, % 118	ЕГ, % 114
Передбачуваний	Реальний		
1. Позиція «Веду здоровий спосіб життя»	Аспекти здорового способу життя, що вивчаються:		
	а) відповідають заявленій позиції;	10,17% (12)	39,44% (56)
	б) не відповідають;	30,51% (36)	18,31% (26)
	в) частково відповідають.	26,27% (31)	25,35% (36)
2. Позиція «Не веду здоровий спосіб життя»	Аспекти здорового способу життя, що вивчаються:		
	а) відповідають заявленій позиції;	5,93 % (7)	6,34% (9)
	б) не відповідають;	7,63 % (9)	8,45% (12)
	в) частково відповідають.	27,97% (33)	16,20%(23)
3. Не відповідають та частково відповідають один одному		55,93 % (66)	35,21% (50)
4. Повністю відповідають один одному		19,49 % (23)	42,25% (60)

експериментальної групи більш повно висловлювали свої судження відносно вивченого матеріалу, доповнюючи їх даними з додаткових джерел, що студенти експериментальної групи більш повно висловлювали свої судження відносно вивченого матеріалу, доповнюючи їх даними з додаткових джерел,

що свідчить про підвищення інтересу до проблеми здоров'я як особистісної та професійної цінності.

Знання, що отримали студенти на практичних та семінарських заняттях, акцентували їхню увагу на проблемі практичної необхідності збереження свого духовного, психічного і фізичного здоров'я й стимулювали творчу роботу під час підготовки домашніх завдань з використанням матеріалу із наукової літератури, мережі Інтернет.

Така спрямованість експериментальної роботи надала можливість отримати на 37,6 % більше повних і правильних відповідей в експериментальних групах порівняно з контрольними. Кількість правильних, але неповних відповідей зменшилась на 21,4 %. Задовільних відповідей, із простим перерахуванням фактів, в експериментальних групах було отримано на 11,2 % менше порівняно з контрольними. При цьому зазначаємо, що випадків відмови від відповідей, як і незадовільних відповідей, в експериментальних групах не було зареєстровано (у контрольних групах цей показник склав 5 % від загальної кількості відповідей).

Аналіз узагальнених результатів сформованості у студентів ОКР «бакалавр» основних знань з проблеми дослідження надали можливості стверджувати, що в студентів експериментальних груп якість знань склала 87,72 % (100) (середній бал – 4,49), а у студентів контрольних груп – 77,97 % (92), (середній бал – 4,23). Якість знань у студентів експериментальних груп на 8 % вище й 0,26 балів більший середній бал порівняно зі студентами контрольних груп.

Відносно даних стартового рівня якість знань, яку ми визначили на початку дослідницько-експериментальної роботи, у студентів експериментальних груп підвищилася на 61,7 % й 1,29 бали відповідно. Якість знань студентів контрольних груп також збільшилася на 15 % і 0,8 бали вище, але цей показник значно нижчий за показники експериментальних груп, що свідчить на користь експериментальної логіки дослідження.

Мотиваційно-ціннісний критерій формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів надав можливість порівняти місце здоров'я в ієрархії цінностей у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів вищих педагогічних навчальних закладів та визначити характер цінностей (інструментальний чи термінальний).

З метою порівняння місця здоров'я в ієрархії цінностей студентів педагогічних ВНЗ ми використовували статистичний критерій φ^* Фішера [102; 118;152].

Критерій Фішера оцінює достовірність відмінностей між відсотковими долями двох вибірок, в яких зареєстрований ефект, що нас цікавить. Критерій обчислюється за формулою:

$$\varphi^* = (\varphi_1 - \varphi_2) \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}},$$

$$\varphi = 2 \cdot \arcsin \sqrt{p}$$

де φ_1 – кут, відповідний меншій відсотковій долі;

φ_2 – кут, відповідний більшій відсотковій долі;

n_1 - кількість спостережень у вибірці 1;

n_2 - кількість спостережень у вибірці 2.

Дані для розрахунків представлені в таблиці 3.9.

За отриманими розрахунками достовірність відмінностей між відсотковими долями двох вибірок, в яких зареєстрований ефект, що нас цікавить (здоров'я на першому місці в ієрархії цінностей), можна зробити висновок, що на констатувальному етапі дослідження 70,17 % респондентів у експериментальних групах поставили здоров'я на перші три місця.

Після закінчення експерименту ці показники в експериментальних групах збільшилися до 85,21 %. Цей факт свідчить про те, що в студентів експериментальних груп за період експерименту було сформовано потребу бути здоровим та вивести своє здоров'я на рівень важливої цінності.

Таблиця 3.9

Порівняльні показники студентів експериментальних та контрольних груп, які поставили здоров'я на перші три місця (у %)

Етап експерименту	Група	
	ЕГ (n=114)	КГ (n=118)
Контрольний експеримент	70,17 % (80)	69,49 % (82)
Формувальний експеримент	85,09 % (97)	70,34 % (83)

У контрольній групі змін не було зареєстровано (рис. 3.3).

Після формувального етапу експерименту за критерієм F^* Фішера було відмічено значущу відмінність в експериментальних та контрольних групах, а саме – здоров'я на перші три позиції поставили всього 141 студентів. Із них 76 студентів експериментальних груп, що становить 66,67 %, та 54 студентів контрольних груп (45,76 %). При цьому 38 студентів у ієрархії найважливіших цінностей не поставили здоров'я на перші три позиції, (із них 9 студентів у експериментальних та 29 у контрольних групах). Для більш наочного сприйняття позитивної динаміки визначення відповідної позиції здоров'я в ієрархії цінностей студентів та характеру цих цінностей результати представлено в таблиці 3.9.

Аналіз результатів розрахунків таблиці 3.9. надає можливість констатувати статистично незначну різницю між контрольною та експериментальною групою до експерименту на рівні 0,05 (емпіричне значення критерію 0,31 менш за критичне 1,64), та, навпаки, статистично значущу різницю між показниками експериментальної та контрольної групи

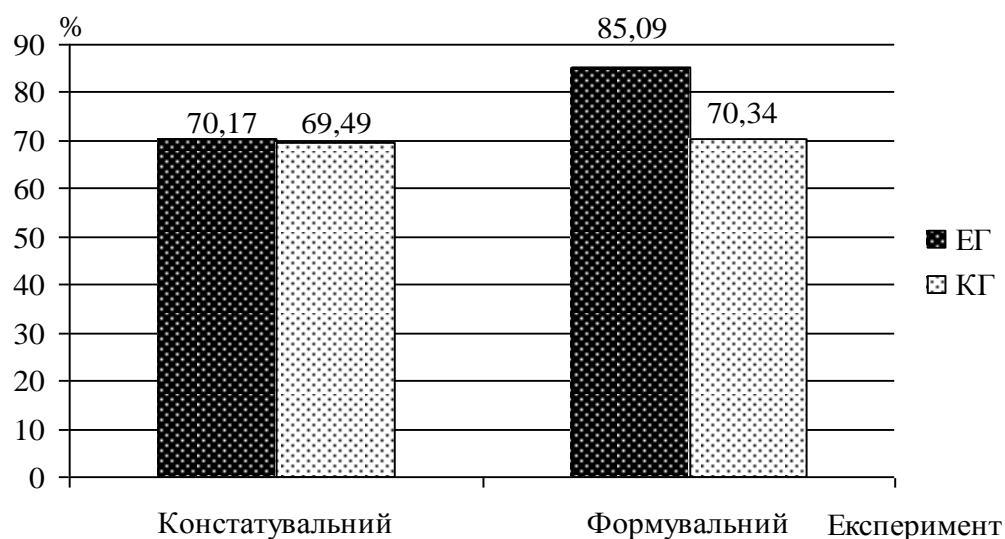

Рис. 3.3 Порівняння експериментальних та контрольних груп за ставленням до здоров'я

Таблиця 3.9

Порівняння показників експериментальних та контрольних груп після формувального етапу експерименту (за критерієм ϕ^* Фішера)

Група	Є ефект: Здоров'я на 1-3 місці		Немає ефекту		Разом
	Кількість студентів	%	Кількість студентів	%	
ЕГ	76	66,67	38	33,33	114
КГ	54	45,76	64	54,24	118
Разом	130		102		232

після експерименту (емпіричне значення критерію 3.372 перевищує критичне 2,31) ($P < 0,01$).

Дані статистичної обробки результатів дослідження наведено в таблиці 3.10.

Таблиця 3.10

Дані статистичної обробки результатів дослідження

Функція	Аргумент	Значення
φ_1	0,68	1,49
φ_2	0,82	1,91
$\varphi^*_{\text{емп}}$		3,23
$\varphi^*_{\text{критич}}$		2,31 $P < 0,01$
Відмінність		Значуща

Практично-діяльнісний критерій формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів надав можливість порівняти стан здоров'я та активність у збереженні здоров'я студентів експериментальних та контрольних груп.

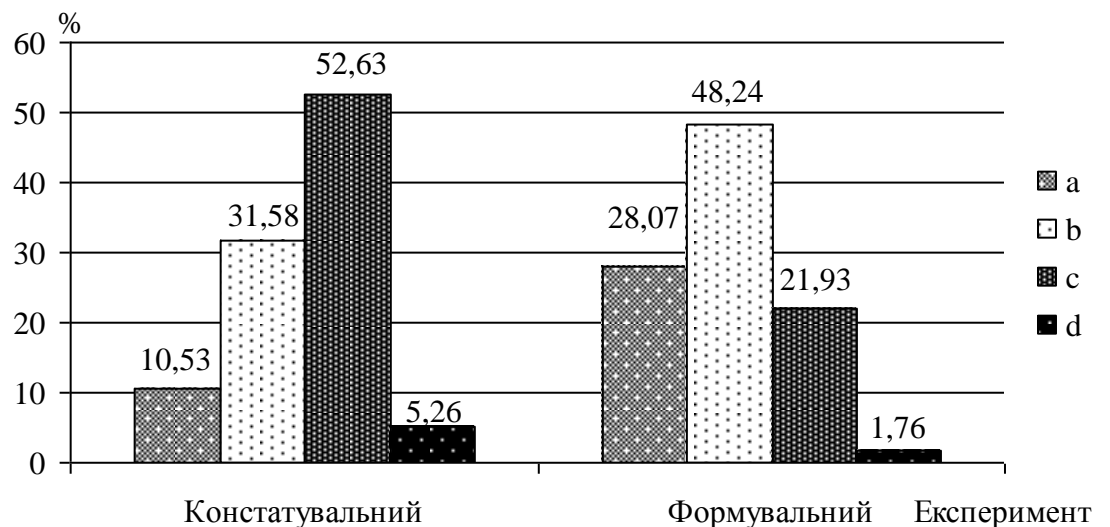

Рис. 3.4 Динаміка змін активності студентів експериментальних груп щодо збереження свого здоров'я
позиція відповіді

примітка:

a – я вважаю, що здоровий, я веду здоровий спосіб життя.

b – я вважаю, що здоровий, я не веду здоровий спосіб життя.

c – я не вважаю, що здоровий, але я веду здоровий спосіб життя.

d – я не вважаю, що здоровий, я не веду здоровий спосіб життя.

Аналіз представлених результатів свідчить, про позитивну динаміку активності студентів у збереженні здоров'я завдяки веденню здорового способу життя. Для більш детального аналізу представимо експериментальні результати у таблиці 3.11

Зазначаємо, що саме завдяки практично-діяльнісному компоненту формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів стало можливим в експериментальний період використання в освітній діяльності інтерактивних форм і методів навчання. Важливе місце при цьому займала організація практичних занять за допомогою тренінгової форми навчання (розподіл студентів у малі групи), що дало змогу підвищити активність студентів у навчально-пізнавальній діяльності. Результати розрахунків представленою на рис. 3.4

На підставі результатів таблиці 3.11 відмічаємо позитивні зрушення в майбутніх вихователів ДНЗ експериментальних груп за всіма позиціями, що свідчить про ефективність запропонованої стратегії експериментального дослідження. Важливу роль при цьому відіграв спецкурс «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів», стратегічною метою якого було узагальнення теоретичних і практичних знань щодо формування культури здоров'я, а також засвоєння технологій формування здоров'я, які можна індивідуально застосовувати в повсякденному житті.

Зазначаємо, що для покращення стану здоров'я всі студенти експериментальних груп розробляли індивідуальні оздоровчі програми.

Таблиця 3.11

**Відповідність сприйняття стану власного здоров'я вибору
здорового способу життя досліджуваних студентів
за експериментальний період**

Ціннісна орієнтація	% випадків	
	До експерименту	Після експерименту
1. «Я вважаю, що здоровий, я веду здоровий спосіб життя».	10,53 (12)	28,07 (32)
2. «Я вважаю, що здоровий, я не веду здоровий спосіб життя».	31,58 (36)	48,24 (55)
3. «Я не вважаю, що здоровий, але я веду здоровий спосіб життя».	52,63 (60)	21,93 (25)
4. «Я не вважаю, що здоровий, я не веду здоровий спосіб життя».	5,26 (6)	1,76 (2)

При цьому студенти розцінюють ці програми з позиції не тільки використання в подальшій професійній діяльності, а й для створення індивідуальної оздоровчої програми.

Для більш якісного аналізу результатів формувального експерименту надамо узагальнені показники ефективності впровадження педагогічних умов щодо формування культури здоров'я за рівнями сформованості, а також визначимо відмінності у студентів ЕГ та КГ.

На рис. 3.4 представлені рівні сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів студентів ЕГ та КГ.

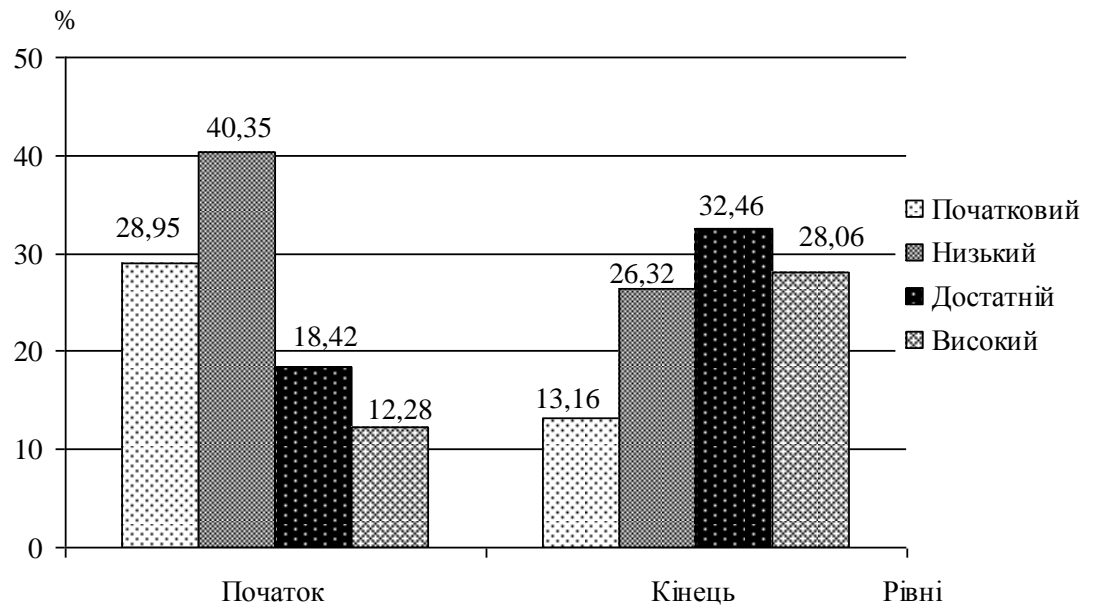

Рис. 3.4 Рівні сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів студентів ЕГ

Аналіз рівнів сформованості культури здоров'я у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів ЕГ дозволив відзначити:

– в ЕГ кількість студентів із початковим рівнем зменшилась на 15,79 %; з низьким рівнем сформованості культури здоров'я зменшилося на 4,03 %, а із достатнім рівнем – на 17,04 %. Кількість студентів із високим рівнем зросла до 15,78%;

– у КГ кількість студентів із достатнім рівнем збільшилась на 7,63 %, зменшилася кількість студентів із низьким рівнем на 2,55 %, а кількість студентів із високим на 1,7 %. З початковим рівнем сформованості культури здоров'я в цій групі студентів зафіксовано 6,78% (табл. 3.11).

Достовірні відмінності в студентів експериментальної групи були отримані за трьома значеннями показників сформованості культури здоров'я.

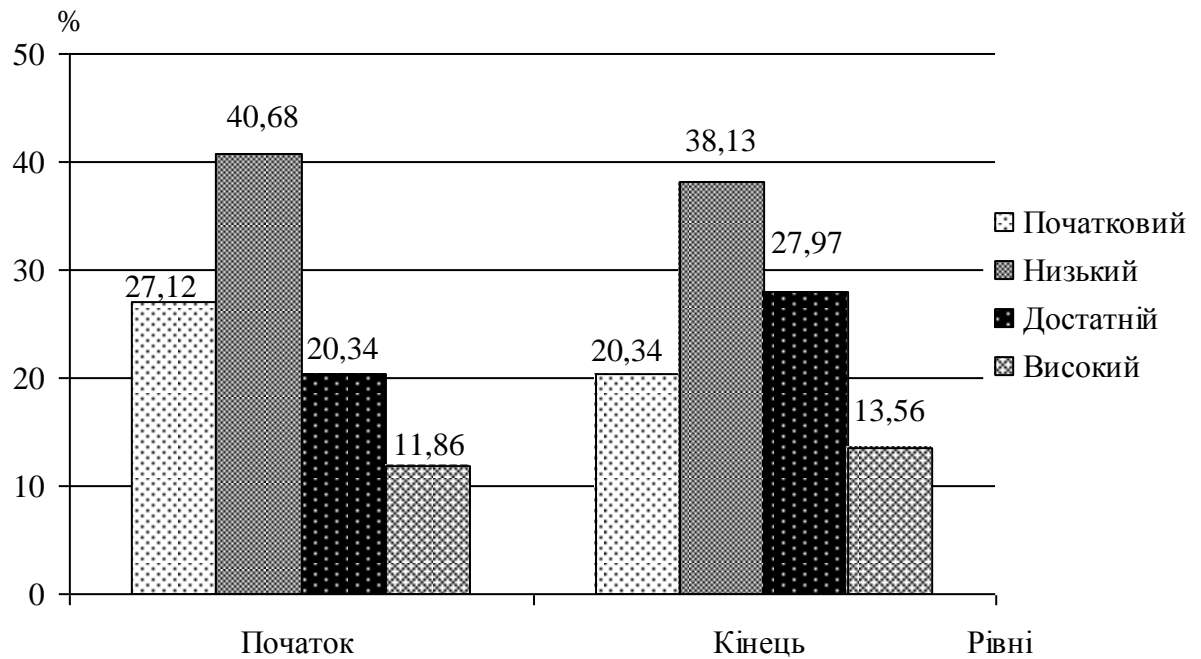

Рис. 3.5 Рівні сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів студентів КГ

Таблиця 3.12

Рівні сформованості культури здоров'я в майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів (у %)

Групи Етапи експерименту		Рівні			
		Початковий	Низький	Достатній	Високий
ЕГ	Початок	28,95 (33)	40,35 (46)	18,42 (21)	12,28 (14)
	Кінець	13,16 (15)	26,32 (30)	32,46 (37)	28,06 (32)
КГ	Початок	27,12 (32)	40,68 (48)	20,34 (24)	11,86 (14)
	Кінець	20,34 (24)	38,13 (45)	27,97 (33)	13,56 (16)

Данні достовірній відмінностей у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів експериментальних та контрольних груп на основі аналізу якісних показників сформованості культури здоров'я відповідно до когнітивно-освітнього, мотиваційно-ціннісного та практично-діяльнісного критерів представлені в таблиці 3.12.

Отже результати експериментального дослідження підтверджують ефективність забезпечення педагогічних умов формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів: організація занять у формі міжсуб'єктного діалогу викладача і студентів, спрямованого на взаємообмін і взаємозбагачення їх ціннісних сфер; розвиток рефлексивних здібностей студентів з метою пошуку шляхів і засобів безперервного самовдосконалення та саморозвитку в процесі професійної освіти; розроблення й упровадження педагогічної технології, спрямованих на формування основних компонентів культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Завдяки впровадженню спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ» відбулись позитивні зміни в ставленні до здоров'я у студентів експериментальної групи, які дають підставу зробити висновок про достатню ефективність розроблених педагогічних умов й надають можливості їх застосування у процесі підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Таким чином, дослідно-експериментальне дослідження підтвердило обґрунтованість теоретичних положень і практичного досвіду в процесі навчання в експериментальних групах завдяки впровадженню педагогічних умов та моделі формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ, що було реалізовано у професійній підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Таблиця 3.13

**Достовірність відмінності у майбутніх вихователів ДНЗ
експериментальних та контрольних груп**

Критерії	Показники	Значення Р	
		Експериментальна група	Контрольна група
Когнітивно-освітній	усвідомленість ставлення до здоров'я як цінності	p<0,01	p>0,05
	сформованість у майбутніх вихователів ДНЗ основних знань з проблеми дослідження	p<0,01	p< 0,01p
Мотиваційно-ціннісний	місце здоров'я в ієрархії цінностей майбутніх вихователів ДНЗ	p<0,01	p<0,01
	характер цінності (інструментальний чи термінальний)	p<0,01	p>0,05p
Практично-діяльнісний	профілактична активність студентів щодо збереження здоров'я	p<0,01	p<0,01
	стан здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ	p<0,01	p>0,05

*Примітки: Достовірність відмінностей при p<0,05 виділена курсивом

Висновки до третього розділу

Формувальний етап експериментального дослідження здійснено зі студентами ОКР «бакалавр», спеціальності «Дошкільна освіта», для чого було створено експериментальні та контрольні групи. Формувальний етап експерименту забезпечувався на засадах принципу інтеграції, доповнення змісту теоретичних дисциплін («Валеологія», «Основи здоров'я», «Педагогіка») навчальним матеріалом стосовно проблем здоров'я та культури здоров'я, його формування, збереження та зміцнення, що орієнтує майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на виконання здоров'язберігаючої функції професійної педагогічної діяльності. Основна увага у формувальному експерименті була зосереджена на використанні потенціалів когнітивно-освітнього, мотиваційно-ціннісного, практично-діяльнісного етапів формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійної підготовки.

Реалізація означених педагогічних умов у практичній підготовці майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, дасть можливість підвищити ефективність оволодіння студентами знаннями, уміннями й навичками і сприятиме формуванню культури здоров'я.

На підсумковому етапі формувального експерименту аналіз рівнів сформованості культури здоров'я у студентів ЕГ дозволив відзначити, що: в експериментальній групі кількість студентів із початковим рівнем зменшилась на 15,79 %; з низьким рівнем сформованості культури здоров'я зменшилося на 4,03 %, а із достатнім рівнем – збільшилась на 17,04 %. Кількість студентів із високим рівнем зросла до 15,78 %. У КГ кількість студентів із достатнім рівнем збільшилась на 7,63 %, зменшилася кількість студентів із низьким рівнем на 2,55 %, а кількість студентів із високим на 1,7 %. З початковим рівнем сформованості культури здоров'я в цій групі студентів зафіксовано 6,78%.

У ході експериментального дослідження встановлено, що в

експериментальних групах відмічено низького рівня, але при цьому відзначаються підвищення показників достатнього та високого рівнів, що свідчить про ефективність педагогічних умов та моделі формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу.

Статистична обробка та аналіз результатів експериментального дослідження підтверджує їх достовірність та якісні зміни сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів – студентів ЕГ, порівняно з КГ. Набуті професійні якості студентами ЕГ розцінюються з позицій їх практичного застосування для створення індивідуальної оздоровчої програми та використання її в подальшій професійній діяльності, у той час як студенти КГ – тільки для створення індивідуальної оздоровчої програми.

За матеріалами розділу опубліковано статті у фахових наукових виданнях [146; 148; 151; 152].

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

У дисертації представлено теоретичне обґрунтування й практичне розв'язання важливого наукового завдання щодо формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів.

Результати проведеного дослідження дозволили зробити такі висновки:

1. Теоретичний аналіз психологічної, педагогічної, валеологічної, методичної наукової літератури дозволив з'ясувати загальні історичні, філософські та культурологічні тенденції дослідження феномена культури здоров'я. Узагальнення сучасних психолого-педагогічних наукових джерел в галузі професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів дало змогу встановити, що проблема формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів одержала досить ґрунтовне висвітлення у психолого-педагогічній літературі. Дослідники звертаються до визначення і теоретичного обґрунтування структури особистісної культури здоров'я, виявлення механізмів керівництва валеологічною освітою студентської молоді, розробки педагогічних умов та алгоритмів, спроможних підвищити її ефективність. Однак така проблема, як формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів, не стала до сьогодні предметом спеціальних досліджень, що зумовлює необхідність її вивчення як у теоретичному, так і в прикладному аспектах.

2. На основі узагальнення наукових джерел уточнено сутність поняття «культура здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів», яке ми визначаємо як наявність у кожного фахівця певних якостей і стратегій поведінки, які характеризують наявність здоров'язбережувальної компетентності, що охоплює систему знань, умінь та навичок, які сприяють індивідуальному здоров'язбереженню, що забезпечить майбутнім вихователям дошкільних навчальних закладів збереження і поліпшення як індивідуального здоров'я так і здоров'я дітей дошкільного віку. На нашу

думку, структуру культури здоров'я доцільно розглядати через єдність 3 компонентів: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-освітній та практично-діяльнісний.

При розгляді кожного компоненту було виявлено їх особливості та характеристики, які дають можливість аналізувати динаміку формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у професійній підготовці.

3. Спираючись на сучасні погляди та провідні науково-методичні парадигми сучасної професійної освіти, нами були визначені принципи формування культури здоров'я у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у професійній підготовці: науковості, проблемності і прогностичності, інтеграції, гуманізації, гармонізації системи ціннісних орієнтацій людини, неперервності, професійної спрямованості.

Створено модель процесу формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу, складником якої є низка педагогічних умов: організація занять у формі міжсуб'єктного діалогу викладача і студентів, спрямованого на взаємообмін і взаємозбагачення їх ціннісних сфер; розвиток рефлексивних здібностей студентів з метою пошуку шляхів і засобів безперервного самовдосконалення та саморозвитку в процесі професійної освіти; розробка і впровадження педагогічної технології, спрямованих на формування основних компонентів культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів; упровадження спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ» та впровадження моделі.

До етапів реалізації процесу формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ нами віднесено: мотиваційний, змістовий, організаційно-діяльнісний, оцінювально-результативний. Мотиваційний етап має на меті вироблення стійкого інтересу до формування культури здоров'я у процесі професійної підготовки (вивчення дисциплін фахової та професійно-орієнтованої підготовки); усвідомлення значення культури здоров'я в

подальшій професійній діяльності. Змістовий етап полягає у проектуванні змісту формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ у процесі професійної підготовки. Метою організаційно-діяльнісного етапу є формування у студентів базових знань, умінь та навичок у галузі збереження свого здоров'я; розробка й апробація форм і методів формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ.

4. При визначенні критеріїв, показників і рівнів сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів ми спиралися на компонентний аналіз, завдяки якому були обрані одноіменні критерії (мотиваційно-ціннісний, когнітивно-освітній, практично-діяльнісний), за якими була надана якісна та кількісна характеристика показників сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ. За визначеними критеріями було виділено рівні її сформованості: початковий, низький, достатній і високий. Було розроблено анкети, тести, опитувальники, за результатами яких мали змогу визначити рівні прояву показників за обраними критеріями.

5. З метою перевірки ефективності педагогічних умов нами було організовано експериментальне дослідження. При вивченні стану сформованості культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ на констатувальному етапі експерименту було з'ясовано, що (за узагальненням критеріїв) переважна більшість студентів в обох групах мали низький та початковий рівень (69,3% – ЕГ та 67,79% – КГ); високий рівень виявлено у незначної кількості майбутніх вихователів ДНЗ (12,28% – ЕГ та 11,86% – КГ).

Аналіз отриманих результатів свідчив про переважання середніх балів за критеріями, однак найбільш позитивні дані були отримані за практично-діяльнісним критерієм сформованості культури здоров'я. Тому при розробці педагогічних умов ми спиралися на високу активність студентів та їхнє бажання самостійно діяти й отримувати результати діяльності. Показники в

КГ та ЕГ майже не відрізнялися, що свідчило про певну тенденцію, яка характеризує стан досліджуваної проблеми.

У ході формувального експерименту було удосконалено форми й методи професійної підготовки. Розроблено та апробовано спецкурс «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів» та методичні рекомендації для науково-педагогічних працівників щодо підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до формування культури здоров'я, що передбачають упровадження у навчальний процес проблемних, пошукових, особистісно-орієнтованих, активних форм і методів навчання, які сприяють формуванню у майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів культури здоров'я, використання у навчальному процесі проблемних лекцій, психологічних тренінгів, дискусій та прес-конференцій. Формувальний експеримент проводився на базі Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка, Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка, Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К. Д. Ушинського, Переяслав-Хмельницького державного педагогічного університету імені Григорія Сковороди.

Результати експериментальної перевірки ефективності розроблених педагогічних умов формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ засвідчили значну позитивну динаміку змін визначених показників в експериментальній групі у процесі дослідження. За узагальненням критеріїв на контрольному в ЕГ зросла частка студентів порівняно з КГ з високим рівнем сформованості культури здоров'я (ЕГ кількість студентів зросла на 15,78% у КГ – на 1,7 %;)

Статистична обробка та аналіз результатів експериментального дослідження підтвердили, що формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів здійснюється ефективніше за

умови дотримання у процесі професійної підготовки розроблених в рамках дослідження педагогічних умов. Значні розбіжності в показниках КГ та ЕГ, позитивні тенденції, що відображені у відсотковому відношенні за результатами узагальнення критеріїв, дозволяють вважати завдання дослідження виконаним, а його мету – досягнутою.

Дисертаційне дослідження не вичерпує всіх аспектів проблеми формування культури здоров'я майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу. Подальшого вивчення потребують питання, пов'язані з запровадженням у навчально-виховний процес майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів особистісно-орієнтованих та особистісно-розвивальних підходів, що забезпечить формування професійних компетентностей та формування здорового способу життя.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абаскалова Н. П. Системный подход в формировании здорового образа жизни субъектов образовательного процесса «Школа вуз» / Н. П. Абаскалова. – Новосибирск : Изд-во НГПУ, 2001. – 316 с.
2. Алексюк А. М. Педагогіка вищої освіти: курс лекцій. Модульне навчання : навч. посіб. для студентів, які вивчають дисципліну «Педагогіка вищої школи»/ А. М. Алексюк. – К. : Либідь, 1993. – 218 с.
3. Амосов Н. М. Раздумья о здоровье / Н. М. Амосов. – М. : Просвещение, 1987. – 192 с.
4. Ананьев В. А. Введение в психологию здоровья / В. А. Ананьев. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1998. – 148 с.
5. Андрущенко В. П. Вища освіта: інноваційні зміни в контексті глобалізації // Економіст. – 2003. – січень (№ 1-2). – С. 2.
6. Андреев В. И. Педагогика : учеб. курс для творческ. саморазвития / В. И. Андреев. – [2-е изд.] – Казань : Центр инновац. технологий, 2000. – 600 с.
7. Апанасенко Г. Л. Эволюция биоэнергетики и здоровье человека / Г. Л. Апанасенко. – СПб. : Петрополис, 1992. – 123 с.
8. Апресян Р. Г. Этика : энциклопед. словарь / Р. Г. Апресян, А. А. Гусейнов. – М. : Гардарики, 2002. – 389 с.
9. Артемова Л. В. Пріоритети в підготовці педагогів дошкільного профілю / Л. В. Артемова // Дошк. виховання. – 2002. – № 2. – С. 7–9.
10. Артемова Л. В. Модель ступеневої підготовки фахівця дошкільної освіти у вищих навчальних закладах / Л. В. Артемова, Ю. М. Косенко // Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. до 80-ї річниці НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 84–86.

11. Афанасьев В. Г. Общество: системность, познание и управление / В. Г. Афанасьев. – М. : Политиздат, 1981. – 219 с.
12. Ахвердова О. А. К исследованию феномена «культура здоровья» в области профессионального физкультурного образования / О. А. Ахвердова, В. А. Магин // Теория и практика физ. культуры. – 2002. – № 2. – С. 5 – 7.
13. Ахвердова О. А. Дифференциальная психология: теоретические и прикладные аспекты исследования интегральной индивидуальности : учеб. пособие / О. А. Ахвердова, Н. Н. Волоскова, Т. В.Белых. – СПб. : Речь, 2004. – 168 с.
14. Бабич В. І. Підготовка майбутніх учителів фізичного виховання до формування культури здоров'я школярів : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Бабич Вячеслав Іванович. – Луганськ, 2006. – 315 с.
15. Бабюк Т. Й. Теоретичні аспекти проблеми здоров'я та виховання здорового способу життя особистості / Т. Й. Бабюк // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К. : Ін-т проблем. виховання АПН України, 2005. – Вип. 8., кн. 2. – С. 113 – 117.
16. Байер К. Здоровый образ жизни / К. Байер, Л. Шейнберг ; пер. с англ. – М. : Мир, 1997. – 368 с.
17. Баклицький І. О. Психологія праці : підручник / І. О. Баклицький. – 2-ге вид., перероб. і допов. – К. : Знання, 2008. – 656 с.
18. Балакірева О. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи. / О.Яременко, О.Балакірева, О.Вакуленко [та ін.]. – К. : Укр. ін-т соц. дослідж., 2000. – 312 с.
19. Балбенко С. Ю. Основи здоров'я та фізичної культури : метод. посіб. для вчителів / С. Ю. Балбенко. – Х. : Скорпіон, 2004. – 95 с.
20. Барабанщиков А. В. Проблемы педагогической культуры преподавателей вузов. / А. В. Барабанщиков // Совет. педагогика. – 1981. – № 7. – С. 72 – 75.

21. Безопасность жизнедеятельности // Программы педагогических институтов для студентов всех специальностей / сост. В. Г. Мазур. – К., 1991. – 20 с.
22. Безугла Л. І. Організація самостійної роботи з формування культури здоров'я студентів вищих педагогічних начальних закладів : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Лариса Іванівна Безугла ; Луган. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2009. – 20 с.
23. Бех І. Д. Виховання особистості : в 2-х кн. Кн. 1. Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2003. – 278 с.
24. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 818 с.
25. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку : становлення фахівця в умовах навчання : [монографія] / Г. В. Беленька. – К. : Світич, 2006. – 304 с.
26. Беленька Г. В. Інтерактивні прийоми викладання навчальної дисципліни у вищій школі (на матеріалі курсу “Методика ознайомлення дошкільників з природою”) / Г. В. Беленька. – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2001. – 118 с.
27. Богініч О. Л. Прийоми активізації пізнавальної діяльності студентів / О. Л. Богініч // Проблеми вищої педагогічної освіти у світлі рішень II Всеукраїнського з'їзду працівників освіти : в 2 ч. / уклад. П. В. Дмитренко [та ін.]. – К., 2002. – Ч. I. – С. 95 – 98.
28. Бойченко Т. Основи здоров'я : експерим. підруч. для учнів / Т. Бойченко, Н. Колотій. – К. : Держ. ін-т проблем сім'ї та молоді ; Укр. Ін.-т соц. дослідж., 2004. – 160 с.
29. Бойчук Ю. Д. Аксиологічний підхід до сучасної стратегії збереження здоров'я в сучасних екологічних умовах / Ю. Д. Бойчук // Охорона здоров'я України. – 2007. – № 1. – С. 146 – 147.

30. Бойчук Ю. Д. Антрополого-гуманістичний підхід до еколого-валеологічної підготовки студентів педагогічних університетів / Ю. Д. Бойчук // Гуманізація навчально-виховного процесу. – 2007. – Вип. 35. – С. 12 – 20.
31. Бойчук Ю. Д. Здоров'я людини в умовах ноосферогенезу / Ю. Д. Бойчук // 5-ті Вернадські читання : міжнар. наук. конф., 26–27 квіт. 2007 р. ; матер. конф. – Донецьк : ДНТУ, 2007. – С. 258 – 261.
32. Бойчук Ю. Д. Система освіти для сталого розвитку: еколого-валеологічний компонент / Ю. Д. Бойчук // Методологія сучасних наукових досліджень : III наук.-практ. конф. молодих учених, 12 груд. 2006 р. : матер. конф. – Х. : ХНПУ, 2006. – Ч. 1. – С. 10 – 11.
33. Бойчук Ю. Д. Створення здоров'язберігаючого освітнього середовища як проблема сучасної освіти / Ю. Д. Бойчук // Наук. записки Кіровоград. держ. пед. ун-ту ім. В. Вінниченка. Серія : Педагогічні науки. – 2008. – Вип. 77, ч. 2. – С.153 – 158.
34. Бойчук Ю. Д. Еколого-валеологічна культура майбутнього вчителя: теоретико-методичні аспекти формування : [монографія] / Ю. Д. Бойчук. – Суми : Університет. кн., 2008. – 357 с.
35. Болюбаш Я. Я. Організація навчального процесу у вищих закладах освіти : навч. посіб. для слухачів закладів підвищ. кваліфікації системи вищ. освіти / Я. Я. Болюбаш. – К. : КОМПАС, 1997. – 64 с.
36. Бондин В. И. Здоровьесберегающие технологии в системе высшего педагогического образования / В. И. Бондин // Теория и практика физ. культуры. – 2004. – № 10. – С. 15–18.
37. Борисов М. М. Формирование здорового образа жизни у будущих учителей в процессе физического воспитания : автореф. дис. ... канд. пед. наук / М. М. Борисов. – М., 1993. – 16 с.
38. Бражнич О. Г. Педагогічні умови диференційованого навчання учнів загальноосвітньої школи : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.07 «Теорія і методика виховання» / О. Г. Бражнич. – Кривий Ріг, 2001. – 238 с.

39. Брехман И. И. Проблема обучения человека здоровью / И. И. Брехман // Валеология: диагностика, средства и практика обеспечения здоровья. – Владивосток, 1995. – Вып. 2. – С. 40–49.
40. Брехман И. И. Валеология – наука о здоровье / И. И. Брехман. – [2–е изд. доп. и перераб.]. – М. : Физ. культура и спорт, 1990. – 206 с.
41. Брехман И. И. Валеология: диагностика, средства и практика обеспечения здоровья / отв. ред. И. И. Брехман. – СПб. : Наука, 1993. – 269 с.
42. Булка Н. І. Діагностика вербального творчого мислення / Н. І. Булка // Обдар. дитина. – 2001. – № 8. – С. 13 – 21.
43. Вайнер Э. Н. Общая валеология / Э. Н. Вайнер. – Липецк : Липет. кн. изд-во. 1998. – 183 с.
44. Вайнер Э. Н. Валеология : учеб. для вузов / Э. Н. Вайнер. – М. : Флинта ; Наука, 2001 – 416 с.
45. Вайнер Э. Н. Социальные аспекты здоровья и здорового образа жизни / Э. Н. Вайнер // Валеология. – 1998. – № 3. – С. 17 – 23.
46. Валеология человека. Здоровье – любовь – красота : в 5 т. Т. 1–3, кн. 1-я. – СПб. : Петроградский и К°, 1998. – 718 с.
47. Валеология человека. Здоровье – любовь – красота : в 5 т. Т. 4–5, кн. 2-я. – СПб. : Петроградский и К°, 1998. – 832 с.
48. Валеологічна освіта та виховання: сучасні підходи, доступність і шляхи її розвитку в Україні : зб. наук.-практ. ст. / за заг. ред. В. М. Оржеховської. – К. : Магістр–S, 1999. – 120 с.
49. Валеологія : навч. посіб. для студентів вищ. закл. освіти : в 2 ч. Ч. І. / за ред. В. І. Бобрицької. – Полтава : Скайтек, 2001. – 146 с.
50. Валецька, Р. О. Основи валеології : підручник / Р. О. Валецька. – Луцьк : Волин. кн., 2007. – 348 с.
51. Васильева О. С. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / О. С. Васильева, Ф. Р. Филатова. – М. : Академия, 2001. – 352 с.

52. Введение в педагогическую культуру : учеб. пособие / [Е. В. Бондаревская, Т. Ф. Белоусова, Т. И. Власова и др.]; под общ. ред. Е. В. Бондаревской ; Рос. акад. образования, Юж. отд-ние ; Рост. гос. пед. ун-т. – Ростов н/Д : РГПУ, 1995. –170 с.
53. Вербицкий А. А. Активное обучение в высшей школе / А. А. Вербицкий. – М. : Просвещение, 1991. – 207 с.
54. Виленский М. Я. Здоровый образ жизни и его формирование в процессе профессиональной подготовки у будущих учителей / М. Я. Виленский, М. М. Борисов // Проблемы физического состояния и работоспособности детей и молодежи : тез. докл. Всерос. науч.-практ. конф. – М., 1994. – С. 22 – 27.
55. Виленский М. Я. Основы здорового образа жизни студентов : учеб. пособие / М. Я. Виленский, А. Г. Горшков. – М. : МНЗПУ, 1995. – 90 с.
56. Виленский М. Я. Педагогические основы формирования опыта творческой деятельности будущего учителя : учеб. пособие / М. Я. Виленский, С. Н. Зайцева. – М. : Прометей, 1993. – 117 с.
57. Виленский М. Я. Профессиональная направленность физического воспитания студентов педагогических специальностей : учеб. пособие / М. Я. Виленский, Р. С. Сафин. – М. : Высш. шк., 1989. – 159 с.
58. Виленский М. Я. Психофизиологические основы учебного труда и интеллектуальной деятельности. Средства физической культуры в регулировании работоспособности / М. Я. Виленский // Физическая культура студента / под ред. В. И. Ильинича. – М., 2001. – С. 175 – 204.
59. Виноградова В. Проблеми соціалізації студентської молоді / В. Виноградова // Соц. психологія. – 2007. – Спец. вип. – С. 150 – 154.
60. Вища освіта в Україні : навч. посіб. / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко [та ін.]; за ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. – К. : Знання, 2005. – 327 с.

61. Воробьев Н. Е. О педагогической культуре будущего учителя / Н. Е. Воробьев, В. К. Суханцева, Т. В. Иванова // Педагогика. –1992. – № 1–2. – С. 66 – 70.
62. Воронцова В. Г. Педагогическая валеология и гуманизация образования: историко-педагогический аспект / В. Г. Воронцова // История педагогики сегодня / под ред. В. Г. Воронцовой. – СПб., 1998. – С.120 – 134.
63. Воскобойнікова Г. Л. Валеологічна освіта, культура, виховання, як складові якості життя, формуючі здоров'язбережливе соціокультурне середовище для дітей та молоді Північного Приазов'я / Г. Л. Воскобойнікова // Здорове довкілля – здорова нація : II Міжнар. наук.-практ. конф., 17–19 черв. 2010 р. : тези доп. та матер. конф. – Бердянськ : БДПУ, 2010. – С.5 – 7.
64. Воскобойнікова Г. Л. Вплив ноосферної освіти на формування валеологічного світогляду і культури особистості / Г. Л. Воскобойнікова, С. О. Воскобойніков // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журн. – Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2010. – № 1 (3). – С. 377 – 383.
65. Воскобойнікова Г.Л. Медико-валеологічна компетентність майбутнього учителя початкової школи: теоретичні та методичні основи формування : монографія / Г. Л. Воскобойнікова. – К., 2012. –416 с.
66. Гавриш Н. В. Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти / Н. В. Гавриш, О. Н. Сущенко // Педагогічні науки : зб. наук. пр. Бердян. держ. пед. ун-ту. – Бердянськ, 2007. – Вип. 3. – С. 44 – 49.
67. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010101 «Дошкільне виховання». – К., 2006. – 258 с.
68. Галышева А. С. Взаимосвязь педагогического мастерства и творчества / А. С. Галышева. – СПб., 1991. – 92 с.
69. Глухов В. И. Физическая культура в формировании здорового образа жизни / В. И. Глухов. – К. : Здоровье, 1989. – 72 с.

70. Глушанко В. С. Гигиеническое обучение и воспитание населения. Методика пропаганды здорового образа жизни : учеб.-метод. пособие / В. С. Глушанко, Н. Я. Вороненко. – Витебск : Витеб. мед. ин-т, 1992. – 38 с.
71. Гончаренко М. С. Валеологічні аспекти формування здоров'я у сучасному освітянському процесі / М. С. Гончаренко, В. Є. Новикова // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. [за ред. С. С. Єрмакова]. – Х., 2006. – № 12. – С. 39 – 43.
72. Гончаренко М.С. Валеологический словарь / М. С. Гончаренко. – Х. : Изд-во ХГУ, 1999. – 316 с.
73. Гончаренко М. С. Діагностичні підходи до визначення стану духовного і морального здоров'я особистості : [навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл] / Гончаренко М. С., Карачинська Е. Т., Новикова В. Є. – Х. : Вид-во ХНУ, 2006. – 156 с.
74. Гончаренко М. С. Поняття « Валеопедагогіка» та «Педагогічна валеологія» у психолого-педагогічній літературі / М. С. Гончаренко, С. Є. Лупаренко // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журн. –Суми : СумДПУ ім. А. С.Макаренка, 2010. – № 1 (3). – С. 45 – 55.
75. Гончаренко М.С. Методическое пособие по валеологической диагностике здоровья / М. С. Гончаренко, Н. В. Самойлова. – [3-е изд. доп. и перераб.]. – Х. : Изд-во ХНУ, 2003. – 156 с.
76. Гончаренко С. У. Зміст загальної освіти і її гуманітаризація / С. У. Гончаренко // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / С. У. Гончаренко, [за ред. І. А. Зязюна]. – К., 2000. – 636 с.
77. Горащук В. П. Формирование культуры здоровья школьников / В. П. Горащук // Здорове довкілля – здорова нація : II Міжнар. наук.-практ. конф., 17–19 черв. 2010 р. : тези доп. та матеріали конф. – Бердянськ : БДПУ, 2010. –С. 11–16.

78. Горащук В. П. Формирование культуры здоровья школьников (теория и практика) / В. П. Горащук. – Луганск : Альма-матер, 2003. – 376 с.

79. Горащук В. П. Організація навчально–виховного процесу з валеології в загальноосвітній середній школі : навч. посіб. для студ. вищ. пед. навч. закл. / В. П. Горащук. – Луганськ : Альма-матер, 2005. – 112 с.

80. Горащук В. П. Теоретичні і методологічні засади формування культури здоров'я школярів : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.01 / В. П. Горащук ; Харк. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. – Х., 2004. – 40 с.

81. Горащук В. П. Формування культури здоров'я студентів педагогічного університету /В. П. Горащук // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. / редкол. Н. В. Гузій (відп. ред.) [та ін.]. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 177 – 182.

82. Горбунова С. М. Валеологія: філософсько-антропологічні аспекти: автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.04 «Філософська антропологія і філософія культури» / С. М. Горбунова. – Симферополь, 2000. – 20с.

83. Грибан В. Г. Валеологія : підручник / В. Г. Грибан. – К. : Центр учбов. л-ри, 2008. – 214 с.

84. Гриневич В. В. Характеристика підходів до класифікації методик педагогічної діагностики [Електронний ресурс] / В. В. Гриневич // Вісник Черкаського університету. Серія. Педагогічні науки : наук. журн. / Черкас. нац. ун-т ім. Богдана Хмельницького. – Черкаси, 2008. – Вип. 135. – С. 150–155. – Режим доступу: **Ошибка! Недопустимый объект гиперссылки..**

85. Гриньова В. М. Аксіологічний підхід до проблеми педагогічної культури майбутнього вчителя / В. М. Гриньова // Шлях освіти. – 2002. – № 2. – С. 2 – 6.

86. Гриньова М.В. Валеологічна освіта – шлях формування цінностей життя та здоров'я молодого покоління / М. В. Гриньова // Здорове довкілля –

здорова нація : II Міжнар. наук.-практ. конф., 17–19 черв. 2010 р. : тези доп. та матеріали конф. – Бердянськ, 2010. – С.16 – 17.

87. Гришкина Л. И. Формирование культуры здоровья педагогов как инновационная деятельность школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гришкина Людмила Ивановна. – СПб., 2004. – 188 с.

88. Гуваков В. И. Здравоохранительная деятельность: социокультурные и методологические проблемы / В. И. Гуваков. – Новосибирск : Изд-во Новосиб. ун-та, 1991. – 184 с.

89. Гусак Т. М. Дискусія, як метод активізації студентів при вивченні іноземних мов [Електронний ресурс] / Т. М. Гусак // Філологія. Методика. Педагогіка : зб. наук. пр. викладачів каф. інозем. мов та укр. мови та літ. Київ. нац. економ. ун-ту. – К., 2002. – 166 с. – Режим доступу : <http://studentbooks.com.ua/content/view/144/46/1/19/>

90. Гусева М. Н. Использование интерактивных форм обучения в процессе экспериментальной работы по формированию имиджа будущего менеджера в образовательном процессе вуза / М. Н. Гусева // Вестник МИЧГАУ – 2010 – № 1. – С. 189 – 193.

91. Давидович В. Е. Сущность культуры / В. Е. Давидович, Ю. А. Жданов. – Ростов/нД : Изд-во РГУ, 1979. – 260 с.

92. Діхтяренко З. М. Формування здорового способу життя студентської молоді [Електронний ресурс] / З. М. Діхтяренко, А. С. Рибалка. – Режим доступу: http://www.rusnauka.com/11_NPE_2012/Pedagogica/2_107583.doc.htm

93. Драчук А. І. Динаміка стану здоров'я студентів гуманітарних вищих закладів освіти / А. І. Драчук // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / Харк. держ. акад. дизайну та мистецтв. – Х., 2002. – № 22. – С. 23 – 28.

94. Долинський Б. Т. Критеріальний підхід до визначення рівнів готовності майбутніх учителів початкової школи до формування здоров'язберігаючих навичок у молодших школярів / Б. Т. Долинський //

Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології. – Суми, 2010. – № 1 (3). – С. 377 – 384.

95. Долинський Б. Т. Теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до формування здоров'язбережувальних навичок і вмінь у молодших школярів у навчально-виховній діяльності: монографія / Б. Т. Долинський. – Одеса: Видавець М. П. Черкасов, 2010. – 269 с.

96. Драгнев Ю. В. Формування культури здоров'я студентів в умовах комп'ютеризації навчання: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Ю. В. Драгнев; Луган. нац. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2008. – 20 с.

97. Драгнев Ю. В. Компоненты формирования культуры здоровья студентов в условиях компьютеризации обучения / Ю. В. Драгнев // Педагогика, психология и медико-биологические проблемы физического воспитания и спорта. – 2007. – № 1. – С. 28 – 30.

98. Дубровский В. И. Валеология. Здоровый образ жизни / В. И. Дубровский. – М.: RETORIKA-A; Флинта, 1999. – 560 с.

99. Дуркин П. К. К решению проблемы формирования здорового образа жизни населения России / П. К. Дуркин, М. П. Лебедева // Теория и практика физ. культуры. – 2002. – № 8. – С. 2 – 5.

100. Елканов С. Б. Профессиональное самовоспитание учителя: кн. для учителя / С. Б. Елканов – М.: Просвещение, 1986. – 143 с.

101. Енциклопедія освіти/ [Акад. пед. наук; голов. ред. В. Г. Кремень]. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.

102. Ефективність і нові форми діагностики рівня підготовки фахівців у ВНЗ: матеріали наук.-метод. конф. – Львів: Львів. комерц. акад., 2004. – 240 с.

103. Загальна психологія: підручник / за заг. ред. акад. С. Д. Максименка. – 2-ге вид. – Вінниця: Нова кн., 2004. – 704 с.

104. Загвязинський В. І. Педагогічна творчість учителя / В. І. Загвязинський // Педагогічна творчість і майстерність : хрестоматія / уклад. Н. В. Гузій. – К., 2000. – 168 с.

105. Загородня Л. П. Формування основ педагогічної техніки у майбутніх фахівців дошкільного виховання : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Л. П. Загородня ; НПУ ім. М. П. Драгоманова, – К., 2001. – 20 с.

106. Зайцев Г. К. Школьная валеология: педагогические основы обеспечения здоровья учащихся и учителей / Г. К. Зайцев. – 2-е изд., перераб. и доп. – СПб. : Акци-дент, 1998. – 159 с.

107. Зайцев Г. К. Педагогика здоровья : [образовательные программы по валеологии] / Г. К. Зайцев, В. В. Колбанов, М. Г. Колесникова. – СПб., 1994. – 78 с.

108. Закорченна Г. М. Підготовка студентів до педагогічного менеджменту в дошкільній освіті : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Г. М. Закорченна. – Одеса, 2003. – 19 с.

109. Злобин Н. С. Культура и общественный прогресс / Н. С. Злобин. – М : Наука, 1980. – 303 с.

110. Злобин Н. С. Культура. Творчество. Человек / Н. С. Злобин. – М. : Наука, 1970. – 140 с.

111. Заток С. Психология мотивации / С. Заток. – К. : Эльга-Н ; Ника-центр, 2002. – 352 с.

112. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : монографія / за ред. І. А.Зязюна. – К., 2000.– С. 11 – 57.

113. Зязюн І. А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні / І. А. Зязюн // Педагогіка і психологія проф. освіти. – 2000. – № 1. – С. 12 – 13.

114. Зязюн І. А. Світоглядні пріоритети педагогіки / І. А. Зязюн // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у

підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми : зб. наук. пр. : у 2 ч. / редкол. : І.А.Зязюн [та ін.]. – К. ; Вінниця : Вінниця, 2002. – Ч. I. – С. 75 – 84.

115. Іванова І. В. Формування здорового способу життя студентів як педагогічна проблема / І. В. Іванова, С. П. Гвозд'їй, Л. М. Поліщук, А. Г. Козикін // Педагогічні науки. – 2007. – № 4. – С. 21 – 27.

116. Іванова Т. В. Культурологіческая підготовка будучого учителя : монографія / Т. В. Іванова. – К. : ЦВП, 2005. – 282 с.

117. Изуткин А. М. Социалистический образ жизни и здоровье населения / А. М. Изуткин, Г.И. Царегородцев. – М. : Мысль, 1977. – 43 с.

118. Ильина И. В. Становление валеологической культуры личности в процессе высшего профессионального образования : автореф. дис. .... канд. пед. наук / И. В. Ильина. – Липецк, 2000. – 22 с.

119. Ингенкамп К. Педагогическая диагностика / К. Ингенкамп ; [пер. с нем. М. Н. Рассказова]. – М. : Педагогика, 1991. – 240 с.

120. Ипполитова Н. В. Система профессиональной подготовки студентов педагогического вуза: личностный аспект : монографія / Н. В. Ипполитова, М. А. Колесников, Е. А. Соколова. – Шадринск : Исеть, 2006. – 236 с.

121. Ирхин В. Н. Теория и практика отечественной школы здоровья : монографія / В. Н. Ирхин. – Барнаул : Изд-во БГПУ. – 279 с.

122. Исаев И. Ф. Профессионально-педагогическая культура преподавателя : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / И. Ф. Исаев. – М. : Академия, 2002. – 208 с.

123. Исаев И. Ф. Теоретические основы формирования профессионально-педагогической культуры преподавателя высшей школы : автореф. дис. ... канд. пед. наук / И. Ф. Исаев. – М., 1993. – 33 с.

124. Каган М. С. Философия культуры / М. С. Каган. – СПб. : Петрополис, 1996. – 416 с.

125. Казин Э. М. Основы индивидуального здоровья человека: введение в общую и прикладную валеологию : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Э. М. Казин, Н. Г. Блинова, Н. А. Литвинова. – М. : Владос, 2000. – 192 с.
126. Казначеев В. П. Здоровье нации – феномен экологии XXI века / В. П. Казначеева // Материалы I Всероссийского форума «III тысячелетие. Пути к здоровью нации» (Москва, 15–17 мая). – М., 2001. – 194 с.
127. Казначеев В. П. Здоровье нации. Просвещение. Образование / В. П. Казначеев ; Исслед. центр пробл. качества подгот. специалистов и [др.]. – М. ; Кострома : [б. и.], 1996. – 246 с.
128. Казначеев В. П. Основы общей валеологии : учеб. пособие / В. П. Казначеев. – М. : Ин-т практ. психологии ; Воронеж : Модэк, 1997. – 48 с.
129. Кан Калик В. А. Педагогическое творчество / В. А. Кан Калик, Н. Д. Никандров. – М. : Педагогика, 1990. – 144 с.
130. Караковский В. А. Стать человеком. Общечеловеческие ценности – основа целостного учебно-воспитательного процесса / В. А. Караковский. – М., 1993. – 80 с.
131. Касаткин В. Н. Междисциплинарная программа «Здоровье» для средних образовательных учреждений / В. Н. Касаткин // Шк. здоровья. – 2000. – №4. – С. 8 – 21.
132. Кириленко С. В. Громадська відповідальність як показник сформованості культури здоров'я / С. В. Кириленко // Валеологія: сучасний стан, напрямки та перспективи розвитку : матеріали IV міжнар. наук.-практ. конф., квіт. 2006 р. : у 2-х т. / за ред. проф. М. С. Гончаренка. – Х., 2006. – Т. II – С. 70 – 75.
133. Кириленко С. В. Соціально-педагогічні умови формування культури здоров'я старшокласників : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / С. В. Кириленко ; Ін-т проблем виховання АПН України. – К., 2004. – 21 с.

134. Книш Т. В. Валеологічна підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів освіти : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Книш Тетяна Валентинівна ; Ін-т педагогіки і психології проф. освіти АПН України. – К., 2001. – 19 с.
135. Коган Л. Н. Очерки теории социалистической культуры : монография / Л. Н. Коган, Ю. Р. Вишневская. – Свердловск : Сред.-Урал. кн. изд-во, 1972. – 168 с.
136. Коган Л. Н. Проблемы исследования целостности культуры / Л. Н. Коган // Общие проблемы культуры и культурного строительства: экспресс-информ. – М., 1982. – Вып. 2. – 16 с.
137. Кожанов В. В. Саморазвитие культуры здоровья студента в процессе спортивно-ориентированного физического воспитания / В. В. Кожанов // Теория и практика физ. культуры. – 2006. – № 2 – С. 12 – 14.
138. Колбанов В. В. Валеология: основные понятия, термины и определения : учеб. пособие / В. В. Колбанов. – СПб. : Деан, 1998. – 232 с.
139. Колбанов В. В. Формирование здоровья детей в образовательных учреждениях / В. В. Колбанова // Валеология: диагностика, средства и практика обеспечения здоровья. – Владивостока, 1996. – Вып. 3. – С. 139 – 147.
140. Колосова Н.М. Підготовка майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 «Теорія і методика професійної освіти». – Ялта, 2012.–19 с.
141. Кондратюк С. М. Особливості виховання здорового способу життя у молодших школярів / С. М. Кондратюк // Теоретико–методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді : зб. наук. пр. – К. : Ін-т пробл. виховання АПН України, 2009. – Вип. 13, кн. 2. – С. 57 – 58.
142. Концепція неперервної валеологічної освіти // Шкільний курс «Валеологія» : зб. матеріалів. – К., 1994. – С. 88–94.
143. Концепція валеологічної освіти педагогічних працівників // Інформаційний вісник вищої освіти. – К., 2001. – № 6. – С. 34 – 38.

144. Корчагина Л. Н. Особенности показателей здоровья и качества жизни в связи с привычкой к курению : автореф. дис. ... канд. мед. наук / Л. Н. Корчагина. – Ставрополь, 1996. – 13 с.

145. Кошель А.П. Культура здоров'я як основна складова в системі загальної культури особистості / А. П. Кошель // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка ; голов. ред. М. О. Носко. – Чернігів, 2012. – Вип. 92. – С. 90 – 94.

146. Кошель А.П. Використання інтерактивних технологій в процесі професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільного навчального закладу / А.П. Кошель // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка ; голов. ред. М. О. Носко. – Чернігів, 2012. – Вип. 100. – С. 205 –207.

147. Кошель А.П. Професійні аспекти культури здоров'я майбутніх фахівців дошкільної освіти / А.П. Кошель, О. І. Курок // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка ; голов. ред. М. О. Носко. – Чернігів, 2013. – Вип. 107, т. 1. – С. 204 – 208.

148. Кошель А.П. Здоров'язбережувальна діяльність майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів у процесі професійного становлення / А.П. Кошель // Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка ; голов. ред. М. О. Носко. – Чернігів, 2013. – Вип. 110. – С. 235 – 237.

149. Кошель А. П. Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ : навч.-метод. посіб. / А. П. Кошель. – Чернігів : ФОП Ремізова В. М., 2013. – 32 с.

150. Кошель А. П. Критерії та рівні сформованості культури здоров'я майбутнього вихователя ДНЗ / А. П. Кошель // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. ст. – Ялта : КГУ, 2013. – Вип. 41, ч. 6. – С. 213 – 219.

151. Кошель А. П. Педагогічні умови формування культури здоров'я майбутнього вихователя ДНЗ / А. П. Кошель // Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія : зб. ст. – Ялта : КГУ, 2014. – Вип. 45, ч. 2. – С. 148 – 154.

152. Кошель А. П. Интерактивные педагогические технологии культуры здоровья в будущих воспитателей дошкольных учебных заведений / А. П. Кошель // Тенденции развития психологи и педагогики : зб. ст. – Уфа, 2014. – С. 31 – 35.

153. Кошель А. П. Цінність здоров'я та імідж студентської молоді / А. П. Кошель // Теорія і практика природничого навчання школярів / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка . – Чернігів, 2014. – С. 90 – 93.

154. Кошель А. П. Умови виховання культури здоров'я дошкільнят / А. П. Кошель // Особливості модернізації дошкільної та початкової освіти Чернігівщини / Чернігів. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. К. Д. Ушинського. – Чернігів, 2013. – Ч. 2. – С. 58 – 64.

155. Кошель А.П. Особливості застосування здоров'язбережувальних технологій у процесі формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів / А. П. Кошель // Формування навичок та вмінь з безпеки життєдіяльності дитини за базовим компонентом дошкільної освіти / Чернігів. обл. ін-т післядиплом. пед. освіти ім. К. Д. Ушинського. – Чернігів, 2013. – Ч. 1. – С. 60 – 66.

156. Кошель А.П. Формування культури здоров'я особистості дитини дошкільного / А. П. Кошель // Дошкільна і початкова освіта: проблеми, перспективи, наступність : матеріали третьої Всеукр. Наук.-практ. інтернет-конференції з між нар. участю : у 2-х т. / Сум. держ. пед. ун-т

ім. А. С. Макаренка : [за ред. Кондратюк С. М.] – Суми, 2012. – Т. 1. – С. 35 – 38.

157. Кривошеєва Г. Л. Формування культури здоров'я студентів університету : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Галина Леонідівна Кривошеєва ; Луган. держ. пед. ун-т ім. Тараса Шевченка. – Луганськ, 2001. – 20 с.

158. Кривошеева Г. Л. Здоровый образ жизни как необходимое условие самосовершенствования личности / Г. Л. Кривошеева // Наука. Релігія. Суспільство. – 2000. – № 1. – С. 61–63.

159. Кривошеева Г. Л. Значение культуры здоровья в предупреждении развития заболеваний студентов университета / Г. Л. Кривошеева // Здоров'я та освіта: проблеми та перспективи : матеріали I Всеукр. наук.-метод. конф., 19 – 20 квіт. 2000 р. / Донец. держ. ун-т. – Донецьк, 2000. – С. 44–47.

160. Кривошеєва Г. Л. Формування культури здоров'я студентів університету : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. / Кривошеєва Галина Леонідівна. – Луганськ, 2001. – 228 с.

161. Кулюткин, Ю. Н. Творческое мышление в профессиональной деятельности учителя / Ю. Н. Кулюткин // Вопр. психологии. – 1986. – № 2. – С. 21 – 30.

162. Лебедченко С. Ю. Формирование культуры здоровья будущего учителя в процессе профессиональной подготовки : дис. ... канд. пед. наук / С. Ю. Лебедченко. – Волгоград, 2000. – 225 с.

163. Лисицин Ю. П. Санология – наука об общественном здоровье и здоровом образе жизни / Ю. П. Лисицин // Здравоохранение РФ. – 1998. – №6. – С. 3 – 9.

164. Лисицын Ю. П. Слово о здоровье / Ю. П. Лисицын. – М. : Совет. Россия, 1986. – 192 с.

165. Лищук В. А. Технология повышения личного здоровья / В. А. Лищук, Е. В. Мосткова ; под ред. акад. РАМН В. И. Покровского. – М. : Медицина, 1999. – 319 с.

166. Ляхович А. В. Изучение уровня санитарной культуры студенческой молодежи (на примере ряда вузов) / А. В. Ляхович // Совет. здравоохранение. – 1990. – № 12. – С. 32 – 36.

167. Маркарян Э. С. О генезисе человеческой деятельности и культуры / Э. С. Маркарян. – Ереван : [б. и.], 1973. – 195 с.

168. Марков, В.В. Основы здорового образа жизни и профилактика болезней: учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.В. Марков. – М. : Академия, 2001. – 320 с.

169. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу ; пер. с англ. Гутман Т., Мухина Н. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 352 с.

170. Міненко А. О. Методологічні основи методики викладання основ здоров'я, валеології та безпеки життєдіяльності / А.О. Міненко // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / під ред. С. С. Єрмакова. – Х., 2009. – № 6. – С. 106-109.

171. Мойсеюк В. П. Обґрунтовані педагогічні умови формування культури професійного здоров'я майбутніх соціальних педагогів [Електронний ресурс] / В. П. Мойсеюк // Науковий огляд. – Режим доступу : <http://intkonf.org/moyseyuk-v-p-obgruntuvannya-pedagogichni-umovi-formuvannya-kulturi-profesiynogo-zdorovya-maybutnih-sotsialnih-pedagogiv/>

172. Морфология – физической культуре, спорту и авиакосмической медицине : материалы Всерос. науч.-практ. конф., посвящ. 80-летию проф. В. Г. Петрухина, МГАФК, 1–2 нояб. 2001 г. / ред. П. К. Лысов ; Всерос. науч. о-во анатомов, гистологов и эмбриологов ; Московская гос. акад. физ. культуры. – М. : Советский спорт, 2001. – 331 с.

173. Неверов В. Н. Физиологические и психологические аспекты адаптации студентов / В. Н. Неверов // Экология человека. – 1999. – №2. – С. 52 – 53.

174. Нестеренко Е. И. Формирование здорового образа жизни – важная компонента интерактивного лечения / Е. И. Нестеренко,

Н. В. Полунина, Хесус Эстуардо Васкес Абанто // Профилактика заболеваний и укрепление здоровья. – 2000. – № 5. – С. 18 – 22.

175. Носко М. О. Формування здорового способу життя : навч. посіб. / М. О. Носко, С. В. Грищенко, Ю. М. Носко. – К. : Чалчинська Н. В., 2013. – 160 с.

176. Організація самостійної роботи студентів в умовах інтенсифікації навчання : навч. посіб. / А. М. Алексюк, А. А. Аюрзанайн, П. І. Підкасистий, [та ін.]. – К. : ІСДО, 1993. – 336 с.

177. Оржеховська В. М. Педагогіка здорового способу життя / В. М. Оржеховська // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 29 – 32.

178. Основи валеології : навч. програма загальноосвіт. курсу для студентів всіх спец. пед. ВНЗ / С. Страшко, Л. Животовська, М. Гриньова, В. Шахненко, В. Мовчанюк, Л. Морозова-Хмарська, А. Царенко, В. Горашук // Інформаційний вісник Міністерства освіти і науки України. – К., 2001. – № 6. – С. 43 – 47.

179. Пальшкова І. О. Педагогіка: професійно-педагогічна культура вчителя : навч. посіб. / І. О. Пальшкова. – К. : Слово, 2011. – 192 с.

180. Педагогіка (краткий курс лекцій) / [В. С. Курило, А. Н. Чиж, Н. С. Кратинов, Г.И. Божко]. – Луганськ : ЛГПУ, 2001. – 231 с.

181. Педагогіка : учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В. А. Сластенин, И. Ф. Исаев, Е. Н. Шиянов ; под ред. В. А. Сластенина. – М. : Академия, 2008. – 576 с.

182. Педагогическое мастерство и педагогические технологии : учеб. пособие для пед. вузов /авт.-сост. Л. К. Гребенкина, Л. А. Байкова, – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Пед. о-во России, 2000. – 256 с.

183. Петленко В. П. Этюды валеологии: Здоровье как человеческая ценность : учеб. пособие./ В. П. Петленко, Д. Н. Давиденко ; Петровская Акад. наук и искусств. – СПб. : Балтий. пед. акад., 1998. – 120 с.

184. Платов В. Я. Деловые игры: разработка, организация и проведение : учебник / В. Я. Платов. – М. : Профиздат, 1991. – 156 с.

185. Подласый И. П. Педагогика. Новый курс : учеб. для студ. пед. вузов : в 2-х кн. Кн. 1 Общие основы. Процесс обучения / И. П. Подласый. – М. : Владос, 1999. – 576 с.
186. Полищук В. И. Мировая и отечественная культура : в 2-ч. Ч. 1 / В. И. Полищук. – Екатеринбург, 1993. – 240 с.
187. Пометун О. Інтерактивні технології навчання: теорія, практика, досвід : метод. посіб. / О. Пометун, Л. Пироженко. – К., 2002. – 135 с.
188. Пономаренко В.А. Психофизиологические резервы профессионального здоровья человека / В.А. Пономаренко // Вестн. РАМН. – 1997. – № 4. – С. 24–28.
189. Попова Л. А. Здоровье индивида как состояние и как процесс / Л. А. Попова // Укр. мед. альм. – 2002. – № 4., т. 5. – С. 61–63.
190. Приходько Ю. О. Психологічний словник-довідник : навч. посіб. / О. Ю. Приходько, В. І. Юрченко – К. : Каравела, 2012. – 328 с.
191. Проблемы валеологизации образовательной среды. Межрегиональный опыт, перспективы : учеб.-метод. пособие / Г. А. Кураев, Э. А. Казин, Н. А. Заруба, С. И. Петухов. – Ростов/нД. : Кузбасс, 1999. – 316 с.
192. Проблемы формирования здорового образа жизни в валеологии : учеб. пособие / В. С. Беляев, А. И. Михеев, А. Н. Демидов, О. Б. Корсеев. – М. : Станкин, 2000. – 59 с.
193. Радул В. В. Соціолого-педагогічний словник / В. В. Радул С. У. Гончаренко, М. М. Дубінка. – Кіровоград, 2004. – 304 с.
194. Радул В. В. Соціалізація й розвиток особистості / В. В. Радул // Шлях освіти. – 2006. – № 2. – С. 7 – 13.
195. Редько В. Г. До проблеми формування готовності у студентів вищих навчальних закладів до професійної діяльності вчителя іноземної мови / В. Г. Редько // Професіоналізм викладача вищої школи: освітні технології. (до 90-річчя заснування МДУ) : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. – Миколаїв, 2004. – 274 с.

196. Рогов Е. И. Личность учителя: теория и практика : учеб. пособие для студ. вузов / Е. И. Рогов. – Ростовн/Д. : Феникс, 1996. – 512 с.
197. Сайко Э. В. Здоровье как явление социального бытия и основание действенной силы человека в его эволюции / Э. В. Сайко // Мир психологии. – 2000. – №1 (21). – С. 3 – 11.
198. Селевко Г. К. Современные образовательные технологии : учеб. пособие / Г. К. Селевко. – М. : Нар. образование, 1998. – 256 с.
199. Семенов В. Д. Педагогика среды / В. Д. Семенов. – Екатеринбург : Изд-во УрГУ, 1993. – 207 с.
200. Семерич О. А. Педагогические условия формирования у старшеклассников нравственных основ культуры предпринимателя : дис. ... канд. пед. наук / О. А. Семерич. – Брянск, 2001. – 260 с.
201. Семичев С. Б. Предболезненные психические расстройства / С. Б. Семичев. – Л. : Медицина, 1987. – 183 с.
202. Сергеев Н. К. Профессиональное становление будущего учителя в условиях учебно-научно-педагогического комплекса (мотивационный аспект) / Н. К. Сергеев, В. В. Арнаутов. – Волгоград : Перемена, 1997. – 206 с.
203. Симоненко В. Д. Технологическая культура в содержании образования школьников / В. Д. Симоненко // Педагогика. – № 8. – 1998. – С. 43–45.
204. Симоненко В. Д. Технологическое образование школьников. Теоретико-методологические аспекты / В. Д. Симоненко, М. В. Ретивых, И. В. Матяш ; под ред. В. Д. Симоненко. – Брянск : Технология, 1999. – 230 с.
205. Скумин В. А. Культура здоровья – фундаментальная наука о человеке / В. А. Скумин. – Новочебоксарск : Терос, 1995. – 132 с.
206. Словник психолого–педагогічних термінів і понять (на допомогу працівнику сільської школи) / [уклад. Ю. В. Буган, В. І. Уруський]. – Тернопіль : Токіппо, 2001. – 179 с.

207. Смолкин А. М. Методы активного обучения / А. М. Смолкин. – М., 1991. – 150 с.

208. Соколенко Л. С. До проблеми валеологічного виховання студентів вищих педагогічних навчальних закладів / Л. С. Соколенко // Психолого-педагогічні проблеми сільської школи : [зб. наук. праць Уман. держ. пед. ун-ту ім. Павла Тичини] / Уман. держ. пед. ун-т ім. Павла Тичини ; редкол. : Н. С. Побірченко (гол. ред.) [та ін.]. – К., 2004. – Вип. 10. – С. 43–48.

209. Соколенко Л. С. Валеологічні аспекти збереження репродуктивного здоров'я молоді / Л. С. Соколенко // Валеологічна освіта в навчальних закладах України : стан, напрямки й перспективи : зб. наук. пр. / редкол. : В. В. Радул, В. М. Манакін, В. С. Язловецький [та ін.]. – Кіровоград, 2004. – С. 105 – 110.

210. Соколенко Л. С. Педагогічні умови й шляхи формування здорового способу життя студентської молоді / Л. С. Соколенко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Серія : психологічні науки / Чернігів. нац. пед. ун-т ім. Т. Г. Шевченка ; голов. ред. М. О. Носко. – Чернігів, 2005. – Вип. 31, т. 3. – С. 86 – 89.

211. Соколенко Л. С. Формування культури здорового способу життя студентської молоді як актуальна проблема сьогодення / Л. С. Соколенко // Проблеми освіти : [наук.-метод. зб. І-ту інновац. технологій і змісту освіти] / редкол. : С. М. Ніколаєнко (гол. ред.), М. Ф. Степко, К. М. Левківський [та ін.]. – К., 2006. – Вип. 48. – С. 208 – 213.

212. Соколенко Л. С. Педагогічні умови формування культури здорового способу життя студентської молоді / Л. С. Соколенко // Рід. шк. – 2006. – № 7. – С. 29 – 31.

213. Соколенко Л. С. Педагогічні умови формування культури здорового способу життя студентської молоді / Л. С. Соколенко // Буде школа – буде село – буде держава : матеріали Всеукр. пед. читань, присвяч. Дню народження Олександра Антоновича Захаренка / редкол. :

Л. І. Прокопенко (гол. ред.), О. А. Біда, С. О. Распопова [та ін.]. – К., 2006. – С. 67 – 69.

214. Соколенко Л. С. Сутність і значення формування культури здорового способу життя студентів / Л. С. Соколенко // Валеологічна освіта в навчальних закладах України : стан, напрямки й перспективи розвитку : зб. наук. пр. Кіровоград. держ. ун-ту ім. Володимира Винниченка / Кіровоград. держ. ун-т ім. Володимира Винниченка ; редкол. О. А. Семенюк (гол. ред.), В. В. Радул, В. С. Язловецький [та ін.]. – Кіровоград, 2006. – С. 19 – 22.

215. Соколенко Л. С. Науковий підхід до формування культури здорового способу життя та оздоровлення дітей у літній період / Л. С. Соколенко // Інтегративний характер ціннісних вимірів освіти в стандартах Болонського процесу : [зб. наук. пр. Бердян. держ. пед. ун-ту] / Бердян. держ. пед. ун-т ; редкол. : В. В. Крижко (гол. ред.), К. О. Баханов, В. І. Гусєв [та ін.]. – Бердянськ, 2008. – С. 172 – 176.

216. Соколенко Л. С. Аналіз узагальнення результатів сформованості культури здорового способу життя у студентів педагогічних університетів / Л. С. Соколенко // Підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності : [наук.-теорет. посіб.] / редкол. : В. П. Коцур, О. І. Шапран (наук. ред.), О. М. Сергійчук (укл.) [та ін.]. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – Вип. 3. – С. 246 – 248.

217. Соколенко Л. С. Культура здорового способу життя у студентів педагогічних вузів та стан її сформованості / Л. С. Соколенко // Культура здоров'я : зб. наук. пр. / редкол. : С. В. Шмалей (відп. ред.), В. П. Завялов (заст. відп. ред.), В. С. Лизогуб [та ін.]. – Херсон, 2010. – С. 116 – 119.

218. Соколенко Л. С. Стан сформованості у студентів педагогічних університетів культури здорового способу життя / Л. С. Соколенко // Здорове докільля – здорова нація : зб. наук. пр. / редкол. : Г. Л. Воскобойнікова (відп. ред.), Т. Г. Шаповал [та ін.]. – Бердянськ, 2010. – С. 128 – 130.

219. Соколенко Л. С. Охорона психічного здоров'я дітей – один із складників здорового способу життя / Л. С. Соколенко, Г. М. Джусь //

Формування здорового способу життя у студентської та учнівської молоді засобами туристської роботи : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Переяслав-Хмельницький, 19–20 квіт. 2001 р.). – К., 2001. – С. 32 – 35.

220. Соколенко Л. С. Підготовка студентів до викладання валеології в сільській малокомплектній школі / Л. С. Соколенко // Підготовка вчителя до впровадження нових технологій навчання у малокомплектній школі : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., (Умань, 15–16 жовт. 2004 р.). – К., 2004. – С. 119 – 121.

221. Соколенко Л. С. Культура здорового способу життя як проблема професійної підготовки учителя / Л. С. Соколенко // Підготовка педагогічних кадрів у вищих навчальних закладах у контексті процесів глобалізації : матеріали Всеукр. наук.-метод. конф., (Умань, 17–18 листоп. 2005 р.). – К., 2005. – С. 188 – 191.

222. Соколенко Л. С. Проблеми збереження і зміцнення професійного здоров'я педагога / Л. С. Соколенко // Розвиток наукових досліджень : матеріали п'ятої міжнар. наук.-практ. конф., (Полтава, 23–25 листоп. 2009 р.). – Полтава, 2009. – Т. 10. – С. 67–71.

223. Соловьев В. С. Медико-биологические особенности студенчества как профессиональной группы / В. С. Соловьев // Опыт и проблемы совершенствования подготовки студенческой молодежи в новых вузах малых северных городов. – Тюмень, 1998. – С. 82 – 86.

224. Соціально-просвітницькі тренінги з формування мотивації до здорового способу життя та профілактики ВІЛ/СНІДу / С. В. Страшко, Л. А. Животовська [та ін.] – К. : Освіта України, 2006. – 260 с.

225. Спасибенко С. Г. Формирование личности в условиях социализма : учеб. пособие для вузов / С. Г. Спасибенко. – М. : Высшая школа. – 1986. – 160 с.

226. Спицын А. П. Особенности адаптации у студентов младших курсов во время учебной деятельности / А. П. Спицын // Вятск. мед. вестн. – 2000. – №1. – С. 40 – 42.

227. Старєва А. М. Інтерактивна технологія навчання студентів у вищій школі / А. М. Старєва // Наукові праці : наук.-метод. журн. Серія : Педагогічні науки / Чорномор. держ. ун-т ім. Петра Могили. – Миколаїв, 2005. – Т. 42, вип. 29. – С. 29 – 32.

228. Стєпин В. С. Личность в технотронную эпоху / В. С. Стєпин // Наука в России. – 1993. – №2. – С. 35

229. Сущенко Л. П. Соціальні технології культивування здорового способу життя людини / Л. П. Сущенко. – Запоріжжя : ЗДУ, 1999. – 308 с.

230. Тихонов А. С. Естественнонаучные основы технологического образования школьников : курс лекций / А. С. Тихонов, В. Д. Симоненко. – Брянск : Технология, 2000. – 261 с.

231. Трещева О. Л. Концепция валеологического образования студентов физкультурного вуза / О. Л. Трещева, И. В. Павлова // Теория и практика физ. культуры. – 2001. – № 10. – С. 15 – 17.

232. Трещёва О. Л. Культура здоровья личности (теоретическая модель) / О. Л. Трещева // VII Международный научный конгресс «Современный олимпийский спорт и спорт для всех» : в 2-х т. – М., 2003. – Т. 1. – 177 – 178.

233. Философский энциклопедический словарь / гл. ред. : Л. Ф. Ильичев, П. Н. Федосеев, С. М. Ковалев, В. Г. Панов. – М. : Совет. энцикл., 1983. – 840с.

234. Фоменко А. В. Феномен лідерства в сучасному суспільстві [Електронний ресурс] / А. В. Фоменко // Сучасні аспекти виховання студентської молоді : Всеукр. наук.-практ. конф., 19–20 берез. 2009 р. : тези доп. – Х. : ХНАМГ, 2009 – Режим доступу: <http://eprints.kname.edu.ua/31447/1/27.pdf>.

235. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи / [О.Яременко, О. Балакірева, О.Вакуленко та ін.] – К. : УІСД, 2000. – 207 с.

236. Халайцан А. П. Формування основ культури здоров'я як педагогічна проблема / А.П. Халайцан // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / під ред. С. С. Єрмакова. – Х., 2014. – № 8. – С. 22 – 27.
237. Чернилевский Д. В. Технология обучения в высшей школе : учеб. изд. / Д. В. Чернилевский, О. К. Филатов. – М. : Экспедитор, 1996. – 288 с.
238. Чумаков Б. Н. Валеология : учеб. пособие / Б. Н. Чумаков. – 2-е изд., исправ. и доп. – М. : Пед. о-во России, 1999. – 407 с.
239. Штофф В. А. Моделирование и философия / В. А. Штофф ; Акад. наук СССР, Ленингр. каф. философии. – М. ; Л. : Наука, 1966. – 299 с.
240. Щедрина А. Г. Методологические подходы к «измерению здоровья» / А. Г. Щедрина // Здоровье человека в условиях НТР: методологические аспекты : сб. науч. тр. – Новосибирск, 1989. – С. 23 – 26.
241. Щедрина А. Г. Онтогенез и теория здоровья: методологические аспекты / А. Г. Щедрина. – Новосибирск, 1989. – 136 с.
242. Щербакова М. А. Образование. Здоровый образ жизни / М. А. Щербакова, И. Г. Бурлакова, И. Л. Величковская : науч. ред. Н. Б. Стамбулова. – СПб. : Центр карьеры, 2000. – 143 с.
243. Ясулайтіс В. А. Дистанційне навчання : метод. рек. / В. А. Ясулайтіс. – К. : МАУП, 2005. – 72 с.
244. Cordova Castra A. Stress y aparato cardiovascular II Bobetin del Centro estudios neuros.– 1977. –N 1. –P. 47–54.
245. Dorian B., Garfinkel P.E. Stress, immunity and illness A review. Psychological Medicine. – 1987. – Vol. 17. – N 2. – P. 397–407
246. Grainger, R.D. Choosing mental health Text. / R.D. Grainger // Amer. Journ. of nursing. 1993. – V. 93, №1. – P. 18.
247. Kalimo R., Mejman T. Psychological and behavioural responses to stress at work II Psychological factor work and relation health. – Geneva, 1987.–P. 23–26.

248. Khalsa D.S. Stress – related illness II Postgraduate medicine. –1985.–
Vol. 78.–N6.–P.217–221.

249. Costs and benefits of health information technology: New trends from
the literature / Goldzweig C., Towfigh A., Maglione M., Shekelle P. // Health
Affairs. – Volume 28, Issue 2.–March 2009. –P.282-293

ДОДАТКИ

Додаток А

**Характеристика й показники вихідного стану
підструктур свідомості, що визначають поведінку (за Т. Білінською)**

Підструктура свідомості	Характеристики, що вивчаються	Показники
Підструктура ставлення.	1. Місце здоров'я у системі цінностей.	- як часто здоров'я входить у список трьох головних цінностей респондентів. - кількість випадків, коли, здоров'я виступає у ролі головної цінності.
	2. Характер цінності (інструментальний, термінальний).	1. Описання здоров'я як головної цінності.
	3. Активність студентів, що приймають участь у дослідженні, у напрямку здоров'я.	1. Повсякденна активність. 2. Активність під час хвороби. 3. Достатні знання для проявлення активності. 4. Реальна активність.
	Усвідомленість ставлення до здоров'я.	1. Відповідність між реальним і передбачуваним способом життя, у студентів, що приймають участь у дослідженні. 2. Відповідність суб'єктивної оцінки стану здоров'я вибору здорового способу життя.
2. Підструктура знань і уявлень.	1. Сформованість основних понять із проблеми дослідження.	1. Оперування поняттями - визначення понять - встановлення між ними логічного зв'язку.
3. Підструктура стратегій і технологій.	1. Сформованість умінь планувати корегувальну діяльність.	1. Об'єм вимог, що висуваються до себе. 2. Конкретність формулювання вимог. 4. Адекватність кожної вимоги можливостям людини.

Додаток Б

**Ціннісно-орієнтований портрет сучасного студента
(Модифікована методика М. Рокича „Ціннісні орієнтації”)**

Мета методики: визначення особливостей ціннісного вибору студента; визначення ступеня переваги цінності здоров'я щодо інших термінальних цінностей.

У таблиці оцініть за п'яти бальною шкалою 18 термінальних цінностей, що виділяються в дослідженнях як основні цінності сучасної людини. У запропонованому списку (див. таблицю 1) цінності перераховані в довільному порядку.

Окрім оцінки за п'яти бальною шкалою спробуйте проранжувати цінності (тобто поставте номер у порядку зменшення значущості саме для Вас запропонованих цінностей).

У процесі виконання завдання заповнюється таблиця 1.

№	Зміст термінальних цінностей	1	2	3	4	5	Ранг цінності
1	Збереження миру між народами						
2	Життєва мудрість						
3	Цікава робота						
4	Хороші і вірні друзі						
5	Здоров'я (фізичне, психічне і соціальне)						
6	Матеріально забезпечене життя						
7	Впевненість у собі						
8	Пізнання можливість розширення кругозору						
9	Активна життєва діяльність активне діяльнісне життя						
10	Самостійність, незалежність у судженнях та оцінках						
11	Творчість						
12	Рівність (рівні можливості для усіх)						
13	Красота природи і мистецтва						
14	Висока моральна культура						
15	Любов (фізична і духовна близькість)						
16	Задоволеність життям						
17	Збереження природного життєвого середовища						
18	Повага товарищів						

Додаток В

Виявлення орієнтації особистості студента на здоровий спосіб**ЖИТТЯ**

(модифікована методика В. І. Андрєєва)

Тест 1

Завдання: виберіть один з перерахованих варіантів, найбільш характерний для Вас

1. Які з трьох груп особових якостей у Вас розвинені більшою мірою ?

- А) Обов'язковість, сумлінність, доброта.
- Б) Товариськість, сміливість, рішучість.
- В) Ерудиція, винахідливість, цілеспрямованість.

2. Вдається чи, Вам завжди поступати чесно і не переживати за свої вчинки?

- А) Так
- Б) Не завжди.
- В) Ні

3. Чи є у Вас духовний ідеал, людина, на яку Ви прагнете бути схожим?

- А) Так.
- Б) Важко відповісти.
- В) Ні.

4. Чи є у Вас ідеал фізично довершеної людини, на яку Ви хотіли б бути схожі?

- А) Так.
- Б) Важко відповісти
- В) Ні.

5. Як часто Ви переживаєте почуття гармонії, відчуття краси, відчуття, що життя, природа або щось ще прекрасні?

- А) Часто. Б) Рідко. В) Дуже рідко.

6. Чи здатні у разі конфлікту або якоїсь неприємності узяти себе в руки і самостійно заспокоїтися, відвернутися?

- А) Так.
- Б) Думаю, що ні.
- В) Ні.

7. Чи прагнете Ви чергувати навчання і відпочинок?

- А) Так.
- Б) Коли як.
- В) Ні.

8. Чи відвідуєте Ви будь-яку спортивну секцію

- А) Та і маю добрі результати
- Б) Так, але ні регулярно.

В) Ні.

9. Чи робите Ви ранкову зарядку?

А) Так.

Б) Так, але не регулярно.

В) Ні.

10. Чи достатньо Ви приділяєте уваги водним процедурам (лазня, контрастний душ, плавання)?

А) Так.

Б) Так, але не регулярно.

В) Ні.

11. Чи дотримуєтеся Ви якої-небудь системи гартування?

А) Так.

Б) Від випадку до випадку.

В) Ні.

12. Чи мали Ви за останні 2-3 роки травми?

А) Так.

Б) Так, але неістотні.

В) Ні

13. Як часто Ви хворієте на грип, ОРЗ?

А) Не пам'ятаю, коли хворів востаннє

Б) Рідко (раз на рік).

В) Часто, 2-3 рази на рік.

14. Як часто Ви хворієте на інфекційні захворювання і, зокрема розладом шлунку.?

А) Дуже рідко.

Б) Рідко (раю в рік).

В) Часто, 2-3 і більше разів на рік.

15. Чи маєте Ви хронічні захворювання?

А) Ні

Б) Думаю, що так

В) Так.

16. Як часто Ви пропускайте заняття по хворобі?

А) Не пропускаю

Б) Рідко (раз в півріччя),

В) Часто, раз на місяць.

17. Чи палите Ви цигарки?

А) Ні.

Б) Рідко.

В) Так.

18. Чи вживаєте Ви алкогольні напої?

А) Ні.

Б) Рідко.

В) Так.

19. Чи пробували Ви наркотики?

- А) Ні.
 Б) Одного разу.
 В) Більше двох разів.
20. Яка Ваша вага?
 А) У нормі.
 Б) Менше норми
 В) Надмірний.

Підрахунок результатів

При відповіді позитивно

- А) оцінюється в 3 бали
 Б) оцінюється в 2 бали,
 В) оцінюється в 1 бал.

Далі, підраховується сума балів і всі відповіді і по сумі балів визначається рівень орієнтації студента (в цілому, всієї групи студентів) на здоровій спосіб життя.

Таблиця В1

Диференційна шкала та рівні орієнтації особи на здоровий спосіб життя

Бали	Рівні орієнтації особистості на здоровий спосіб життя
22 – 24	1 – дуже низький
25 – 28	2 – низький
29 – 32	3 – вище за середній
33 – 36	4 – трохи нижче за середній
37 – 40	5 – середній
41 – 44	6 – трохи вище за середній
45 – 48	7 – вище за середній
49 – 52	В – високий
53 – 56	Ч – дуже високий
57 – 60	10 – найвищий

Додаток Д

Навчальна програма спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ»

*Укладач програми: Кошель А.П., викладач кафедри дошкільної та початкової освіти Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка

Рецензенти: Антипець В.П. к.пед.н., професор кафедри дошкільної та початкової освіти Чернігівського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти імені К.Д.Ушинського, Бойко О.О., к.пед.н. доцент кафедри фізичного виховання Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка.

1. ВСТУП

Важлива складова частина розбудови сучасної освіти – оновлення її змісту, що є підґрунтям духовного та інтелектуального відродження народу. Суть державної політики України щодо виховання здорової людини зафіксована в Конституції України, «Основах законодавства України про охорону здоров'я», Державних національних програмах «Освіта (Україна XXI століття)», «Діти України», Законі України «Про загальну середню освіту». Успішна реалізація цих документів залежить не тільки від фінансових, матеріальних умов, але й від сформованості культури здоров'я кожної людини, її готовності до самооздоровлення.

Тому одним із пріоритетних напрямків реформування освіти є забезпечення у кожному навчально-виховному закладі відповідних умов для навчання і виховання фізично та психічно здорової особистості і в першу чергу, у вищих навчальних закладах, покликаних формувати культуру здоров'я майбутніх спеціалістів. Закон України «Про освіту» визначає метою освіти забезпечення всебічного розвитку людини як особистості і найвищої цінності. Досягти цієї мети – означає зберегти та примножити надбання у духовному, культурному та соціально-економічному розвитку суспільства.

Спецкурс «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів» – є курс за вибором на дошкільних відділеннях педагогічних факультетів вищих навчальних закладів. Він розрахований на студентів, які навчаються на освітньо-кваліфікаційному рівні «Бакалавр» спеціальність 6.010101 – «Дошкільна освіта».

Мета спецкурсу – формування культури здоров'я студентів через наукове розуміння сутності і значення здоров'я в особистому і професійному сферах життя, через вивчення сучасних наукових уявлень про здоров'я і формування відповідного світогляду.

Вивчення спецкурсу дозволяє студентам оволодіти сукупністю способів формування, збереження і зміцнення власного здоров'я, способів побудови ефективного процесу виховання здорового покоління та організації здоров'язбережувального освітнього простору у дошкільному навчальному закладі.

Завдання спецкурсу:

- сприяти формуванню у студентів потреби у збереженні та зміцненні свого здоров'я;
- стимулювати спрямованість майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на здоров'язбережувальну професійно-педагогічну діяльність;
- забезпечити теоретико-методичну підготовку студентів до практичної реалізації здоров'язбережувальних підходів у процесі педагогічної діяльності;
- сприяти розвитку умінь майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів планувати, організовувати, аналізувати і оцінювати здоров'язбережувальну діяльність у дошкільному навчальному закладі.
- познайомитися із здоров'язбережувальними технологіями навчання в сучасному дошкільному навчальному закладі;

Вивчення курсу передбачає формування у студентів знань про:

- структуру і зміст здорового способу життя, як провідного чинника

формування здоров'я;

- основні компоненти способу життя;
- основні чинники ризику;
- соціально-психологічні закономірності формування здорового способу життя;
- нормативну базу охорони здоров'я в освітніх установах.
- шляхи усвідомлення ціннісно-сислової позиції у своїй професійній діяльності, особисто і соціально значущих мотивів у збереженні та зміцненні здоров'я;
- загальні основи здорового способу життя;
- здоров'язберігаючі технології навчання у сучасному дошкільному навчальному закладі;
- особливості несприятливого впливу на здоров'я суб'єктів освітнього процесу у вищому навчальному закладі.

На основі цих знань у студентів мають бути сформовані уміння:

- планувати, організовувати і реалізовувати здоров'язбережувальні аспекти педагогічного процесу у ВНЗ;
- добирати та ефективно використовувати безпосередні та опосередковані методи збереження здоров'я;
- використовувати різні засоби і форми гігієнічного виховання і вчення.

Спецкурс «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів» тісно пов'язаний із такими дисциплінами як «Філософія» «Валеологія», «Психологія», «Педагогіка», «Фізичне виховання».

Знання і уміння, набуті студентами в процесі вивчення вищевказаних дисциплін, дозволяють їм певну частину інформації опанувати самостійно.

Завдання самостійної роботи студентів спрямовані на розвиток їх аналітичних умінь в процесі роботи з основною та додатковою літературою,

творчості та самостійності при вирішенні педагогічних ситуацій, розвиток прогностичних умінь та відповідальності за прийняті рішення.

Навчальна програма спецкурсу «Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ» розрахована на 72 години з них: аудиторні – 28 годин, в тому числі: лекції - 10 годин, і практичні - 18 годин; самостійні – 44 години. На вивчення навчальної дисципліни відводиться 72 години 2 кредит ECTS.

2. Інформаційний обсяг навчальної дисципліни

Змістовий модуль 1. Сучасне уявлення про здоров'я людини. Здоровий спосіб життя, як основа здоров'я.

Тема 1. Сучасний стан здоров'я суб'єктів освітнього процесу у вищому навчальному закладі.

Здоров'я в житті людини. Основні підходи до визначення феномену здоров'я: філософський, валеологічний, педагогічний. Визначення понять «здоров'я», «практично здорова людина», «хвороба». Здоров'я, як стан повного фізичного, психічного, соціального благополуччя (визначення ВОЗ).

Тема 2. Здоровий спосіб життя людини. Культура здоров'я.

Фактори, які впливають на культуру здоров'я: гігієнічні, екологічні, соціальні, психологічні, соціальні, психологічні, культурні. Залежність стану здоров'я від індивідуального потенціалу людини, поведінки, соціальної системи, соціально-екологічних і політичних умов.

Культура і здоров'я. Культура людини як творча діяльність у всіх сферах буття. Вміння знаходитись у гармонії з своєю культурою, зберігаючи разом із тим внутрішню незалежність від неї.

Спосіб життя людини. Категорії, які характеризують спосіб життя, рівень життя, стиль життя. Вплив способу життя на здоров'я .

Визначення поняття «здоровий спосіб життя». Здоровий спосіб життя – як основа формування, збереження, відновлення психічного і фізичного здоров'я. Загартування як засіб підвищення опорності організму.

Тема 3. Культура здоров'я як частина професійно-педагогічної культури майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу

Студентство, як своєрідна професійна, соціальна і вікова група, яка відрізняється інтенсивною розумовою працею, підвищеними нервовими затратами, малорухливим характером організації праці, емоційним перенавантаженням, широкими соціальними контактами і обмеженістю матеріальних засобів.

Вияв здорового способу життя студентів: культура навчальної праці і відпочинку. Розумна організація режиму дня (харчування, сну, перебування на свіжому повітрі).

Культура здоров'я, як необхідна складова частина загальної культури, яка дозволяє турбуватися про здоров'я і власного благополуччя та оточуючих.

Формування здоров'я засобами фізичної культури. Значення рухової активності у збереженні і зміцненні здоров'я. Оптимальний руховий режим в умовах ВНЗ.

Поняття психічне здоров'я, як складова душевного благополуччя. Вплив стресової напруги на організм. Побудова оптимального режиму дня.

Принципи формування культури здоров'я.

Змістовий модуль 2. Професійно-педагогічна культура здоров'я.

Тема 4. Здоров'язбережувальні освітні технології, їх принципи та відмінні особливості.

Здоров'язбережувальні освітні технології їх принципи. Систематика і взаємозв'язок здоров'язбережувальних освітніх технологій. Підвищення грамотності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів по збереженню здоров'я. Здоров'язбережувальні технології у ДНЗ, їх характеристика та уміння застосувати на практиці.

Тема 5. Профілактика професійних захворювань.

Незадоволеність роботою, як фактор ризику для здоров'я вихователя ДНЗ. Аналіз особливостей трудової діяльності майбутніх вихователів ДНЗ.

Причини виникнення стресу у професійній діяльності вихователя ДНЗ.
Проблеми «професійного вигорання», його вирішення.

3. Рекомендована література

1. Актуальные проблемы здорового образа жизни в современном обществе // Тезисы Международной науч.-практ. Конф. (15-17.04.2003 г. Минск). - Мн. - 2003. – 412 с.
2. Амосов Н. М. Раздумья о здоровье / Н. М. Амосов. – М., 1978. – 178 с.
3. Ананьев В. А. Введение в психологию здоровья / В. А. Ананьев. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1998. – 148 с.
4. Андрущенко В. П. Вища освіта: інноваційні зміни в контексті глобалізації // Економіст. – 2003.- січень (№ 1-2). – С. 2.
5. Апанасенко Г. Л. Индивидуальное здоровье: сущность, механизмы проявления / Г. Л. Апанасенко // Гигиена и санитария. – 2004. – № 1. – С. 60 – 63.
6. Балакірева О. Формування здорового способу життя молоді: проблеми і перспективи. / О.Яременко, О.Балакірева, О.Вакуленко та ін. – К.: Український ін-т соціальних досліджень, 2000. – 312 с.
7. Бех І. Д. Виховання особистості / І. Д. Бех. – Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. – К. : Либідь, 2003. – 278 с.
8. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 818 с.
9. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку : становлення фахівця в умовах навчання : [монографія] / Ганна Володимирівна Беленька. – К. : Світич, 2006. – 304 с.
10. Беленька Г. В. Особливості формування професійної компетентності у студентів дошкільного фаху в умовах ступеневої освіти / Г. В. Беленька // Наука і сучасність : [зб. наук. праць НПУ ім. М. П. Драгоманова]. – К. : Логос, 2001. – Т. 29. – С. 26 – 33.

11. Белова Л. О. Реформатори галузі охорони здоров'я заслуговують на високу державну оцінку / Л. О. Белова // Здоров'я українства. — 2009. — № 10 (черв.). — С. 71.
12. Бондин В. И. Здоровьесберегающие технологии в системе высшего педагогического образования / В. И. Бондин // Теория и практика физической культуры. — 2004. — № 10. — С. 15 – 18.
13. Брехман И. И. Валеология – наука о здоровье / И. И. Брехман – [2-е изд., доп., перераб.] – М. : Физкультура и спорт, 1990. – 208 с.
14. Брехман И. И. Проблема обучения человека здоровью / И. И. Брехман // Валеология : диагностика, средства и практика обеспечения здоровья. – Владивосток, 1995. – Вып. 2. – С. 40–49.
15. Буліч Є. Г. Валеологія. Теоретичні основи валеології : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Є. Г. Буліч, І. В. Муравов. – К. : ІЗМН, 1997. – 224 с.
16. Валелогічна освіта та виховання: сучасні підходи, доступність і шляхи її розвитку в Україні : зб. наук.-практ. ст. / за заг. ред. В. М. Оржеховської. – К.: Магістр-S, 1999. – 120 с.
17. Валеологія : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти : в 2 ч. / В. І. Бобрицька, М. В. Гриньова та ін.; за ред. В. І. Бобрицької. – Полтава : Скайтек, 2000. – Ч. 1. – 146 с. ; Ч. 2. – 160 с.
18. Гавриш Н. В. Болонські освітні ініціативи щодо професійної підготовки фахівців з дошкільної та початкової освіти / Наталья Василівна Гавриш // Освіта Донбасу. – 2005. – № 4. – С. 5 – 7.
19. Гавриш Н. В. Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти / Н. В. Гавриш, О. Н. Сущенко // Педагогічні науки : зб. наук. праць Бердян. держ. пед. ун-ту. – Бердянськ, 2007. – Вип. 3. – С. 44 – 49.
20. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010101 „Дошкільне виховання”. – К., 2006. – 258 с.

21. Воронцова В. Г. Педагогическая валеология и гуманизация образования: историко-педагогический аспект / В. Г. Воронцова // История педагогики сегодня / под ред. В. Г. Воронцовой – СПб., 1998. – С. 120 – 134.

22. Вища освіта в Україні : навч. посіб. / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко та ін.; за ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. – К. : Знання, 2005. – 327 с.

23. Гончаренко М. С. Валеологічний аспект гуманітаризації / М. С. Гончаренко, С. В. Кириленко // Формування, збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління як обов'язковий компонент системи національної освіти. – К., 1997. – С. 60–65.

24. Горащук В. П. Формування культури здоров'я студентів педагогічного університету / В. П. Горащук // Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. / редкол. : Гузій Н. В. (відп. ред.) та ін. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 177 – 182.

25. Гришкина Л. И. Формирование культуры здоровья педагогов как инновационная деятельность школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гришкина Людмила Ивановна. – СПб., 2004. – 188 с.

26. Драчук А. І. Динаміка стану здоров'я студентів гуманітарних вищих закладів освіти / А. І. Драчук // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / Харк. держ академія дизайну та мистецтв (Харк. худож.-пром. ін.-т.). – Х., 2002. – № 22. – С. 23 – 28.

27. Дубровский В. И. Валеология : Здоровый образ жизни : учеб. для студентов пед. вузов и ин-тов физ. культуры / В. И. Дубровский. – М. : Флинта: Retorika-A, 1999. – 559 с.

28. Загородня Л. П. Формування основ педагогічної техніки в майбутніх фахівців дошкільного виховання : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.08 / Л. П. Загородня. – К., 2001. – 20 с.

29. Загорченна Г. М. Підготовка студентів до педагогічного менеджменту в дошкільній освіті : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Г. М. Загорченна. – О., 2003. – 19 с.
30. Заток С. Психология мотивации / С. Заток. – К. : Эльга-Н ; Ника-центр, 2002. – 352 с.
31. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : моногр. / за ред. І. А.Зязюна. – К., 2000.– С. 11 – 57.
32. Зязюн І. А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні // Педагогіка і психологія професійної освіти / І. А. Зязюн. – 2000. – № 1. – С. 12 – 13.
33. Казин Э. М. Основы индивидуального здоровья человека: Введение в общую и прикладную валеологию : учеб. пособие для студентов вузов / Э. М. Казин, Н. Г. Блинова, Н. А. Литвинова. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 192 с.
34. Колосова Н. М. Підготовка майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку. Автореф. дис. кандидата пед. наук. 13.00.04 теорія і методика професійної освіти – Ялта, 2012. – 19 с.
35. Кожанов В. В. Саморозвитие культуры здоровья студента в процессе спортивно-ориентированного физического воспитания / В. В. Кожанов // Теория и практика физической культуры. – 2006. – № 2 – С. 12 – 14.
36. Концепція інтегративної українознавчої валеологічної освіти в Україні / Усатенко Т. П., Кононенко М. П., Горашук В. П. та ін. // Освіта. – 1996. – 24 лип. (№ 39). – С. 1 – 3.
37. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 6 – 6.
38. Кремень В. Г. Національна освіта як соціокультурне явище / В. Г. Кремень // Учитель. – 1999. – № 11/12. – С. 11.

39. Кривошеева Г. Л. Здоровый образ жизни как необходимое условие самосовершенствования личности / Г. Л. Кривошеева // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2000. – № 1. – С. 61.

40. Кривошеева Г. Л. Значение культуры здоровья в предупреждении развития заболеваний студентов университета / Г. Л. Кривошеева // Здоров'я та освіта: проблеми та перспективи : матеріали I Всеукр. наук.-метод. конф., 19 – 20 квіт. 2000 р. / Донец. держ. ун-т. – Донецьк, 2000. – С. 44–47.

41. Кривошеева Г. Л. Формування культури здоров'я студентів університету : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. / Кривошеева Галина Леонідівна. – Луганськ, 2001. – 228 с.

42. Лебедченко С. Ю. Формирование культуры здоровья будущего учителя в процессе его профессиональной подготовки : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика проф. образования». – Волгоград, 2000. – 22 с.

43. Маслоу А. Мотивация и личность / А. Маслоу ; пер. с англ. Гутман Т., Мухина Н. – 3-е изд. – СПб. : Питер, 2003. – 352 с.

44. Николаев В. Т. Педагогическая технология улучшения здоровья обучающейся молодежи / В. Т. Николаев // Духовность, здоровье и творчество в системе мониторинга качества образования : сб. ст. и тез. XI Всерос. конф. / центр инновационных технологий – Казань ; Йошкар-Ола, 2001. – С. 471 – 473.

45. Оржеховська В. М. Педагогіка здорового способу життя / В. М. Оржеховська // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 29 – 32.

4. **Форма підсумкового контролю успішності навчання** – залік

5. **Засоби діагностики успішності навчання** – задачі та завдання для практичних занять, тестові комплекти завдань для модульних робіт, самостійна робота, індивідуальні завдання, теми рефератів.

Додаток Е

Програма навчальної дисципліни

**«ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я МАЙБУТНІХ
ВИХОВАТЕЛІВ ДНЗ»**

ПРАКТИЧНИЙ КУРС (18 год)

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ I Сучасне уявлення про здоров'я людини.

Здоровий спосіб життя, як основа здоров'я.

Тема.1. Вступ. Актуалізація проблеми здоров'я людини в зарубіжній філософській, медико-соціальній, психолого-педагогічній літературі – 2 год.

Тема 2-3. Людина та її здоров'я. Складові індивідуального здоров'я майбутнього спеціаліста та здорового способу життя. Відображення проблеми здоров'я у сучасній концепції освіти – 4 год.

Тема 4-5. Особливості впливу соціальних, психологічних та педагогічних чинників на формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ – 4 год.

Тема 6-7. Система педагогічного впливу на процес формування навичок здорового способу життя у майбутніх вихователів ДНЗ. Принципи формування культури здоров'я – 4 год.

ЗМІСТОВИЙ МОДУЛЬ II. Професійно-педагогічна культура здоров'я

Тема 7-8. Здоров'язбережувальні освітні технології, їх принципи та відмінні особливості – 4 год.

Тема 9. Профілактика професійних захворювань – 2 год.

СТРУКТУРА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин					
	денна форма					
	усього	у тому числі				
		л	п	лаб	інд	с.р.
1	2	3	4	5	6	7
Змістовий модуль 1. Сучасне уявлення про здоров'я людини. Здоровий спосіб життя, як основа здоров'я.						
Тема 1. Сучасний стан здоров'я суб'єктів освітнього процесу у вищому навчальному закладі.	12	2	2			8
Тема 2. Здоровий спосіб життя людини. Культура здоров'я.	12	2	4			8
Тема 3. Культура здоров'я як частина професійна культури майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу.	16	2	4			10
Разом за змістовим модулем 1	40	6	8			26
Змістовий модуль 2. Професійно-педагогічна культура здоров'я.						
Тема 4. Здоров'язбережувальні освітні технології, їх принципи та відмінні особливості.	14	2	4			8
Тема 5. Профілактика професійних захворювань.	18	2	2			10
Разом за змістовим модулем 2	32	4	10			18
Усього годин	72	10	18			44

5. Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Вступ. Актуалізація проблеми здоров'я людини в зарубіжній філософській, медико-соціальній, психолого-педагогічній літературі	2
2-3	Людина та її здоров'я. Складові індивідуального здоров'я майбутнього спеціаліста та здорового способу життя. Відображення проблеми здоров'я у сучасній концепції освіти	4
4-5	Особливості впливу соціальних, психологічних та педагогічних чинників на формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ	4
6-7	Система педагогічного впливу на процес формування навичок здорового способу життя у майбутніх вихователів ДНЗ. Принципи формування культури здоров'я	4
7-8	Здоров'язбережувальні освітні технології, їх принципи та відмінні особливості	4
9	Профілактика професійних захворювань	2
Всього:		18

Самостійна робота студентів

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	1. Проаналізувати основні державні документи щодо збереження здоров'я людини. 2. Створення проекту «Моя система збереження здоров'я» 3. Написання рефератів.	8
2	1. Підготувати повідомлення «Видатні педагоги про роль здоров'я у житті людини». 2. Написати міні твір «Значення культури здоров'я у моїй майбутній професії».	8
3-4	1. Складіть анотацію на статтю Кулага, С. М. Деякі питання формування культури здоров'я [Текст] / С. М. Кулага, Н. О. Проніна // Проблеми освіти. – К. : Наук.-метод. центр вищої освіти., 2002. – №Вип.27. – С.275-281. 2. Доведіть обумовленість режиму дня ритмічністю природних явищ (зміни дня й ночі, сезонів), ритмічністю діяльності організму (дихання, серцеві скорочення, робота	5

	шлункового тракту, чергування сну і неспання). 3. Охарактеризувати вплив масажу на організм. Самомасаж.	
5-6	1. Дайте порівняльну характеристику понять загальної, політехнічної і професійної освіти, їх реалізації у сучасній вищій школі з формування культури здоров'я. 2. Поясніть мету розробки і застосування навчальних планів і програм з фаху. 3. Проаналізуйте підручники, які відповідають формуванню культури здоров'я	4
7-8	1. Випишіть і поясніть 3-4 прислів'я, присвячені проблемам збереження здоров'я. 2. Підберіть матеріал для бесід та ділових ігор з вихователями ДНЗ з теми формування культури здоров'я. 3. Створити портрет здорової людини.	5
9	Підготуйте реферат на тему: «Особливості застосування здоров'язбережувальних технологій у навчально – виховному ВНЗ» (розробка проекту). Дібрати тренінги з подолання професійних захворювань. Розробити рекомендації щодо подолання «професійного вигорання».	5
Всього:		44

Методи навчання:

Робочою навчальною програмою передбачено:

Застосування інтерактивних методів навчання під час лекційних та практично-семінарських занять («методу проектів», «комунікативної атаки», «мозкового штурму», «снігової кулі», «техніки акваріуму», методу «Прес», робота в мікрогрупах, робота в парах, розминка, тренінг тощо);

Проведення практичних і семінарських занять із застосуванням імітаційно-рольових ігор у формі наукового семінару, семінару-тренінгу;

Засідання дискусійного клубу, мікро викладання і т. ін.;

Впровадження методик психолого-педагогічного діагностування тощо;

Проведення міні-лекцій та семінарсько-практичних занять із застосуванням наочних методів навчання (прозірок, структурно-логічних схем, узагальнюючих таблиць та іншого роздаткового матеріалу, тематичних комплектів навчально-методичного забезпечення курсу).

Розподіл балів, які отримують студенти

Приклад оцінювання для заліку

Поточне тестування та самостійна робота									Сума
Змістовий модуль 1					Змістовий модуль 2				
T1	T2	T3	T4	T5	T6	T7	T8	T9	100
10	10	10	10	15	10	10	10	15	

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою
90 – 100	A	зараховано
82-89	B	
74-81	C	
64-73	D	
60-63	E	
35-59	FX	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Методичне забезпечення:

підручники, зазначені у списку літератури;
 нормативні документи;
 ілюстративні матеріали ;
 структурно-логічні схеми, інтегративні моделі, узагальнюючі таблиці та
 інший роздатковий матеріал, що використовується під час початкових занять;
 тематичні комплекти до вивчення курсу.

Література:

1. Актуальные проблемы здорового образа жизни з современном обществе // Тезисы Международной науч.-практ. Конф. (15-17.04.2003 г. Минск). - Мн. - 2003. – 412 с.
2. Амосов Н. М. Раздумья о здоровье / Н. М. Амосов. – М., 1978. – 178 с.
3. Ананьев В. А. Введение в психологию здоровья / В. А. Ананьев. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 1998. – 148 с.
4. Андрущенко В. П. Вища освіта: інноваційні зміни в контексті глобалізації // Економіст. – 2003.- січень (№ 1-2). – С. 2.
5. Апанасенко Г. Л. Индивидуальное здоровье: сущность, механизмы проявления / Г. Л. Апанасенко // Гигиена и санитария. – 2004. – № 1. – С. 60 – 63.
6. Артемова Л. В. Модель ступеневої підготовки фахівця дошкільної освіти у вищих навчальних закладах / Л. В. Артемова, Ю. М. Косенко // Психолого-педагогічні проблеми підготовки вчительських кадрів в умовах трансформації суспільства : матеріали міжнар. наук.-теорет. конф. до 80-ї річниці НПУ ім. М. П. Драгоманова. – К., 2000. – Вип. 1. – С. 84 – 86.
7. Бех І. Д. Виховання особистості / І. Д. Бех. – Кн. 1 : Особистісно орієнтований підхід : теоретико-технологічні засади. – К. : Либідь, 2003. – 278 с.
9. Бех І. Д. Виховання особистості : підручник / І. Д. Бех. – К. : Либідь, 2008. – 818 с.
10. Беленька Г. В. Вихователь дітей дошкільного віку : становлення фахівця в умовах навчання : [монографія] / Ганна Володимирівна Беленька. – К. : Світич, 2006. – 304 с.
11. Беленька Г. В. Особливості формування професійної компетентності у студентів дошкільного фаху в умовах ступеневої освіти /

Г. В. Беленька // Наука і сучасність : [зб. наук. праць НПУ ім. М. П. Драгоманова]. – К. : Логос, 2001. – Т. 29. – С. 26 – 33.

12. Белова Л. О. Реформатори галузі охорони здоров'я заслуговують на високу державну оцінку / Л. О. Белова // Здоров'я українства. – 2009. – № 10 (черв.). – С. 71.

13. Бондин В. И. Здоровьесберегающие технологии в системе высшего педагогического образования / В. И. Бондин // Теория и практика физической культуры. – 2004. – № 10. – С. 15 – 18.

14. Брехман И. И. Валеология – наука о здоровье / И. И. Брехман – [2-е изд., доп., перераб.] – М. : Физкультура и спорт, 1990. – 208 с.

15. Брехман И. И. Проблема обучения человека здоровью / И. И. Брехман // Валеология : диагностика, средства и практика обеспечения здоровья. – Владивосток, 1995. – Вып. 2. – С. 40 – 49.

16. Буліч Є. Г. Валеологія. Теоретичні основи валеології : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / Є. Г. Буліч, І. В. Муравов. – К. : ІЗМН, 1997. – 224 с.

17. Валелогічна освіта та виховання: сучасні підходи, доступність і шляхи її розвитку в Україні : зб. наук.-практ. ст. / за заг. ред. В. М. Оржеховської. – К.: Магістр-S, 1999. – 120 с.

18. Валеологія : навч. посіб. для студ. вищ. закл. освіти : в 2 ч. / В. І. Бобрицька, М. В. Гриньова та ін.; за ред. В. І. Бобрицької. – Полтава : Скайтек, 2000. – Ч. 1. – 146 с. ; Ч. 2. – 160 с.

19. Гавриш Н. В. Болонські освітні ініціативи щодо професійної підготовки фахівців з дошкільної та початкової освіти / Наталья Василівна Гавриш // Освіта Донбасу. – 2005. – № 4. – С. 5 – 7.

20. Гавриш Н. В. Орієнтація на розвиток суб'єктності студента у процесі підготовки професійно компетентних фахівців з дошкільної освіти / Н. В. Гавриш, О. Н. Сущенко // Педагогічні науки : зб. наук. праць Бердян. держ. пед. ун-ту. – Бердянськ, 2007. – Вип. 3. – С. 44 – 49.

21. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-професійна програма підготовки бакалавра за спеціальністю 6.010101 „Дошкільне виховання”. – К., 2006. – 258 с.
22. Воронцова В. Г. Педагогическая валеология и гуманизация образования: историко-педагогический аспект / В. Г. Воронцова // История педагогики сегодня / под ред. В. Г. Воронцовой – СПб., 1998. – С. 120 – 134.
23. Вища освіта в Україні : навч. посіб. / В. Г. Кремень, С. М. Ніколаєнко, М. Ф. Степко та ін.; за ред. В. Г. Кременя, С. М. Ніколаєнка. – К. : Знання, 2005. – 327 с.
24. Гончаренко М. С. Валеологічний аспект гуманітаризації / М. С. Гончаренко, С. В. Кириленко // Формування, збереження і зміцнення здоров'я підростаючого покоління як обов'язковий компонент системи національної освіти. – К., 1997. – С. 60 – 65.
25. Горашук В. П. Формування культури здоров'я студентів педагогічного університету / В. П. Горашук // Творча особистість учителя : проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. / редкол. : Гузій Н. В. (відп. ред.) та ін. – К., 2001. – Вип. 5. – С. 177 – 182.
26. Гришкина Л. И. Формирование культуры здоровья педагогов как инновационная деятельность школы : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Гришкина Людмила Ивановна. – СПб., 2004. – 188 с.
27. Драчук А. І. Динаміка стану здоров'я студентів гуманітарних вищих закладів освіти / А. І. Драчук // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. / Харк. держ академія дизайну та мистецтв (Харк. худож.-пром. ін.-т.). – Х., 2002. – № 22. – С. 23 – 28.
28. Дубровский В. И. Валеология : Здоровый образ жизни : учеб. для студентов пед. вузов и ин-тов физ. культуры / В. И. Дубровский. – М. : Флинта: Retorika-A, 1999. – 559 с.

29. Загородня Л. П. Формування основ педагогічної техніки в майбутніх фахівців дошкільного виховання : автореф. дис. канд. пед. наук : 13.00.08 / Л. П. Загородня. – К., 2001. – 20 с.
30. Закорченна Г. М. Підготовка студентів до педагогічного менеджменту в дошкільній освіті : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / Г. М. Закорченна. – О., 2003. – 19 с.
31. Заток С. Психология мотивации / С. Заток. – К. : Эльга-Н ; Ника-центр, 2002. – 352 с.
32. Зязюн І. А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти / І. А. Зязюн // Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи : моногр. / за ред. І. А.Зязюна. – К., 2000.– С. 11 – 57.
33. Зязюн І. А. Концептуальні засади теорії освіти в Україні // Педагогіка і психологія професійної освіти / І. А. Зязюн. – 2000. – № 1. – С. 12 – 13.
34. Казин Э. М. Основы индивидуального здоровья человека: Введение в общую и прикладную валеологию : учеб. пособие для студентов вузов / Э. М. Казин, Н. Г. Блинова, Н. А. Литвинова. – М. : ВЛАДОС, 2000. – 192 с.
35. Колосова Н. М. Підготовка майбутніх вихователів до педагогічної підтримки дітей дошкільного віку. Автореф. дис. кандидата пед. наук. 13.00.04 теорія і методика професійної освіти – Ялта, 2012. – 19 с.
36. Кожанов В. В. Саморазвитие культуры здоровья студента в процессе спортивно-ориентированного физического воспитания / В. В. Кожанов // Теория и практика физической культуры. – 2006. – № 2 – С. 12 – 14.
37. Концепція інтегративної українознавчої валеологічної освіти в Україні / Усатенко Т. П., Кононенко М. П., Горащук В. П. та ін. // Освіта. – 1996. – 24 лип. (№ 39). – С. 1 – 3.

38. Кремень В. Г. Філософія освіти ХХІ століття / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2003. – № 1. – С. 6 – 16.
39. Кремень В. Г. Національна освіта як соціокультурне явище / В. Г. Кремень // Учитель. – 1999. – № 11/12. – С. 11.
40. Кривошеева Г. Л. Здоровый образ жизни как необходимое условие самосовершенствования личности / Г. Л. Кривошеева // Наука. Релігія. Суспільство. – Донецьк, 2000. – № 1. – С. 61.
41. Кривошеева Г. Л. Значение культуры здоровья в предупреждении развития заболеваний студентов университета / Г. Л. Кривошеева // Здоров'я та освіта: проблеми та перспективи : матеріали I Всеукр. наук.-метод. конф., 19 – 20 квіт. 2000 р. / Донец. держ. ун-т. – Донецьк, 2000. – С. 44 – 47.
42. Кривошеева Г. Л. Формування культури здоров'я студентів університету : дис. канд. пед. наук : 13.00.04. / Кривошеева Галина Леонідівна. – Луганськ, 2001. – 228 с.
43. Лебедченко С Ю. Формирование культуры здоровья будущего учителя в процессе его профессиональной подготовки : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.08 «Теория и методика проф. образования». – Волгоград, 2000. – 22 с.
44. Николаев В. Т. Педагогическая технология улучшения здоровья обучающейся молодежи / В. Т. Николаев // Духовность, здоровье и творчество в системе мониторинга качества образования : сб. ст. и тез. XI Всерос. конф. / центр инновационных технологий – Казань ; Йошкар-Ола, 2001. – С. 471 – 473.
45. Оржеховська В. М. Педагогіка здорового способу життя / В. М. Оржеховська // Шлях освіти. – 2006. – № 4. – С. 29–32.
46. Основи валеології : навч. програма загальноосвіт. курсу для студ. всіх спец. пед. ВНЗ / підготували : С. Страшко, Л. Животовська, М. Гриньова, В. Шахненко, В. Мовчанюк, Л. Морозова-Хмарська, А. Царенко, В. Горащук // Інформаційний вісник Міністерства освіти і науки України. – К., 2001. – № 6. – С. 43 – 47.

Додаток К

**НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ЗАБАЗПЕЧЕННЯ КУРСУ
«Формування культури здоров'я майбутніх вихователів ДНЗ»**

(електронний додаток)

ОПОРНІ КОНСПЕКТИ ЛЕКЦІЙ**ЛЕКЦІЙНИЙ КУРС (10 год.)**

Змістовий модуль 1. Сучасне уявлення про здоров'я людини. Здоровий спосіб життя як основа здоров'я.

Тема 1. Сучасний стан здоров'я суб'єктів освітнього процесу у вищому навчальному закладі (2год.)

1. Здоров'я в житті студентів.
2. Основні підходи до визначення феномену здоров'я: філософський, валеологічний, педагогічний.
3. Визначення понять «здоров'я», «практично здорова людина», «хвороба». Здоров'я як стан повного фізичного, психічного, соціального благополуччя (визначення ВОЗ).

Тема 2. Здоровий спосіб життя людини. Культура здоров'я (2 год.).

1. Фактори, які впливають на культуру здоров'я: гігієнічні, екологічні, соціальні, психологічні, соціальні, культурні.
2. Залежність стану здоров'я від індивідуального потенціалу людини, поведінки, соціальної системи, соціально-екологічних і політичних умов.
3. Культура і здоров'я. Культура людини як творча діяльність у всіх сферах буття.
4. Спосіб життя людини. Категорії, які характеризують спосіб життя, рівень життя, стиль життя. Вплив способу життя на здоров'я.
5. Визначення поняття «здоровий спосіб життя». Здоровий спосіб життя як основа формування, збереження, відновлення психічного і фізичного здоров'я.

Тема 3. Культура здоров'я як частина професійно-педагогічної культури майбутнього вихователя дошкільного навчального закладу (2 год.)

1. Студентство як своєрідна вікова, соціальна, професійна група.
2. Вияв здорового способу життя студентів: культура навчальної праці і відпочинку. Розумна організація режиму дня (харчування, сон, перебування на свіжому повітрі).
3. Культура здоров'я як необхідна складова частина загальної культури.
4. Формування здоров'я засобами фізичної культури.
5. Поняття психічне здоров'я як складова душевного благополуччя.

Змістовий модуль 2. Професійно-педагогічна культура здоров'я.

Тема 4. Здоров'язбережувальні освітні технології, їх принципи та відмінні особливості (2 год.)

1. Здоров'язбережувальні освітні технології, їх принципи.
2. Систематика і взаємозв'язок здоров'язбережувальних освітніх технологій.
3. Підвищення грамотності майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів по збереженню здоров'я.
4. Здоров'язбережувальні технології у ДНЗ, їх характеристика та уміння застосування на практиці.

Тема 5. Практичні шляхи формування культури здоров'я майб вихователів ДНЗ (2 год.)

1. Незадоволеність роботою як фактор ризику для здоров'я вихователя ДНЗ.
2. Аналіз особливостей трудової діяльності майбутніх вихователів ДНЗ.
3. Причини виникнення стресу у професійній діяльності вихователя ДНЗ.
4. Проблеми «професійного вигорання», її вирішення.